

**BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN
FAALİYETLERİ (1912-1927)**

Büşra OKŞAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Haziran, 2022

Afyonkarahisar

T.C
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN
FAALİYETLERİ (1912-1927)

Hazırlayan
Büşra OKŞAR

Danışman
Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

AFYONKARAHİSAR 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Faaliyetleri (1912-1927)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2022

İmza

Büşra OKŞAR

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Büşra OKŞAR
	Numarası	190635103
	Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
	Programı	Tarih Anabilim Dalı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı	Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Faaliyetleri (1912-1927)	
Tez Savunma Sınav Tarihi		
Tez Savunma Sınav Saati		

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy birliği – oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN FAALİYETLERİ (1912-1927)

Büşra OKŞAR

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Haziran, 2022

Danışman: Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurulduğu tarihten itibaren savaş, doğal afet, yangın ve bulaşıcı hastalıklar gibi felaketler karşısında daima insanların imdadına koşmuştur. Bu doğrultuda Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kuruluş aşaması ve beraberinde Hilâl-i Ahmer Hanımlarının hizmetleri ele alınmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin önemli şubelerinden biri olan Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti ile birlikte Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti incelenmiştir. Buna ilaveten Bursa'ya bağlı kazalarında erken tarihlerde örgütlenerek açılmış olan şubelerin faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi ayrıca kazaları dâhil olmak üzere 1912-1927 yılları savaş sırası ve sonrasında yaralı veya hasta askerlere, muhacirlere-mübadillere, esirlere ve muhtaç halka yardım hizmetleri ve çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salib-i Ahmer Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Bursa, Kızılhaç, Kızılay.

ABSTRACT

ACTIVITIES OF RED CRESCENT SOCIETY IN BURSA (1912-1927)

Büşra OKŞAR

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

June, 2022

Advisor: Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ

Since its establishment, the Red Crescent Society has always come to the rescue of people in the face of undesirable disasters, fire and infectious diseases. In this direction, the establishment phase of the Red Crescent Society and with it. By considering the services of the Red Crescent Society ladies, the Red Crescent Society. The establishment and activities of the branches that were organized and opened in the early dates in the Bursa Red Crescent Ladies branch, which is one of the important branches of the Red Crescent Society, together with the Bursa Men's Red Crescent Society, are examined. In addition, Bursa Men's Red Crescent Society branch, Bursa Ladies Red Crescent Society branch also included assistance services to wounded or sick soldiers, immigrants-refugess, prisoners and people in need during or after the war, between 1912-1927 information about their work is also given.

Keywords: Help association Crescent, Red Crescent, Bursa, The Red Cross, The Red Crescent.

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan Bursa, tarihî açıdan oldukça önemli bir vilayettir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İstanbul'da kuruluşundan itibaren çalışmalarının halk arasında tanınması ve faaliyetlerinin hız kazanması için vilayet ve kazalarda birer şubenin açılmasını istemiştir. Bu doğrultuda bir şubesi Bursa'da açılmıştır. Bursa'da bir de erkekler şubesine bağlı olmak kaydıyla Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi de kurulmuştur. Bursa'nın kazalarında da erken tarihlerde birer şubenin açılmış olduğu bilinmektedir. Tezin genel amacı kurulduğu andan itibaren kazalardaki şubeleriyle birlikte hizmetlerini yürütmüş olan Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kuruluş ve sürecini arşiv belgeleri, kütüphaneler, gazeteler ve telif eserler doğrultusunda ele alarak ortaya koymaktır.

Tezin giriş kısmında Salib-i Ahmer Cemiyetinin doğuşundan bahsedilmiştir. Devamında da Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kuruluş süreciyle beraber Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin faaliyetlerine değinilmiştir. Birinci bölümde ise Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti ve beraberinde kazalarda açılan şubelerin kuruluş tarihleri ve heyet üyelerinden bahsedilmiştir. Tezin ikinci bölümünde sağlık faaliyetlerine değinilerek Bursa Askerî ve Gurebâ Hastanesine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından yapılan yardımlardan söz edilmiştir. Ayrıca Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi ve On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nin çalışmaları ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin ve Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından muhacir-mübadil, esir ve muhtaç halka yapılan yardımlar incelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti ve kazalardaki şubelerin kurulduğu tarihten 1927 yılına kadar olan gelir ve gider hesapları ele alınmıştır.

Öncelikle doğduğum günden bu yana bana her türlü imkânı sağlayan maddi ve manevi desteğini esirgemeyen canım aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim. Bu araştırma sürecinde her zaman yanımda olan bilgi ve tecrübeleriyle destek olan yardımlarını esirgemeyen, gönülden emek veren çok kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet ALTINTAŞ'a saygılarımla teşekkür ederim. Eğitim hayatımın ilk gününden geldiğim bu noktaya kadar üzerimde emeği geçen başta değerli hocam Nevzat ARSLAN olmak üzere bütün hocalarıma ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Büşra OKŞAR

2022, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
YEMİN METNİ.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLER DİZİNİ.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER ERKEKLER CEMİYETİNİN KURULUŞU VE İDARİ HEYET ÜYELERİ

1. BURSA HİLÂL-İ AHMER ERKEKLER CEMİYETİ HEYET ÜYELERİ.....	14
2. BURSA HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR CEMİYETİNİN KURULUŞU VE YARDIM FAALİYETLERİ.....	22
2.1. BURSA SANATEVİNİN AÇILMASI.....	23
2.2. BURSA HASTABAKICILIK MEKTEBİ.....	27
3. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN ŞUBELERİ	31
3.1. GEMLİK ŞUBESİ	32
3.2. İNEGÖL ŞUBESİ.....	33
3.3. İZNIK ŞUBESİ.....	33
3.4. KARACABEY ŞUBESİ.....	34
3.5. MUDANYA ŞUBESİ.....	34
3.6. MUSTAFAKEMALPAŞA ŞUBESİ	35
3.7. ORHANELİ ŞUBESİ	36
3.8. ORHANGAZİ ŞUBESİ.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN SAĞLIK KURUMLARINA YARDIM ÇALIŞMALARI

1. HASTANELER.....	37
1.1. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN BURSA ASKERİ HASTANESİNE YARDIMLARI.....	39

1.2. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN BURSA GUREBÂ HASTANESİNE YARDIMLARI	42
2. BURSA HİLÂL-İ AHMER NEKAHETHANESİ	46
3. ON ÜÇÜNCÜ HİLÂL-İ AHMER SAĞLIK İMDAT HEYETİ.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN MUHACİR-MÜBADİL, ESİR VE MUHTAÇ HALKA YARDIM FAALİYETLERİ

1. MUHACİR-MÜBADİLLERE YARDIM.....	56
2. ESİRLERE YARDIM.....	60
3. MUHTAÇ HALKA YARDIM	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ VE KAZA ŞUBELERİNİN GELİR VE HARCAMALARI

1. GELİRLER	73
1.1. ÜYE AİDAMLARI.....	73
1.2. YARDIMLAR	74
1.3. ÇİÇEK GÜNÜ	79
1.4. GAZETE	80
1.5. ROZET VE KOKART.....	81
1.6. KOZA	82
1.7. MADEN SUYU	84
1.7.1. Çitli Maden Suyu	84
1.7.2. Keşiş Dağı Maden Suyu.....	85
1.8. ŞEFKAT PULLARI.....	86
1.9. SERGİ	88
1.10. SİNEMA	89
2. HARCAMALAR	91
KAYNAKÇA.....	99
EKLER.....	106

RESİMLER DİZİNİ

Sayfa

Resim 1. Çiçek Günü'nde Hilâl-i Ahmer Çiçeği Satan Bir Kadın ve Hilâl-i Ahmer Çiçeği	80
Resim 2. Hilâl-i Ahmer Rozet Örnekleri	81
Resim 3. Koza Örnekleri	82
Resim 4. Bursa'da İpek Üretimi.....	83
Resim 5. Çitli Maden Suyunun Açık Artırmaya Verilmesi Haberi	86
Resim 6. Hilâl-i Ahmer Şefkat Pulları Örnekleri	87
Resim 7. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sergisinden Bir Fotoğraf	88
Resim 8. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sergisi	88
Resim 9. Hilâl-i Ahmer Çiçeği, Defteri, Kalem ve İğnesi	91

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 9 Kasım 1912 Tarihli Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Heyet Üyeleri	15
Tablo 2. 20 Haziran 1915 Tarihli Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin İdari Heyet Üyeleri.....	16
Tablo 3. 11 Şubat 1927 Tarihinde Yapılan Seçim Sonrası En Yüksek Oy Alandan En Az Oy Alan Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Yeni Aza Listesi.....	21
Tablo 4. Bursa Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mezunlarının İmtihan Dereceleri.....	29
Tablo 5. 1924-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Yardım Gelirleri.....	76
Tablo 6. 1924 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Yardım Gelirleri	77
Tablo 7. 1926-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Yardım Gelirleri	78
Tablo 8. 1925-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Çiçek Hasılatı	80
Tablo 9. 1926-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Şefkat Pulları Hasılatı	87
Tablo 10. 1924-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Harcamaları	93
Tablo 11. 1927 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Harcamaları	95

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- a.g.e.:** Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
ATASE: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
bs.: Baskı
t.y.: Tarih yok
Bkz.: Bakınız
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
C.: Cilt
Çev.: Çeviren
Dr.: Doktor
Ed.: Editör
Haz.: Hazırlayan
KA: Kızılay Arşivi
nr.: Numara
OHAC: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti
OHAM: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası
S.: Sayı
s.: Sayfa

GİRİŞ

1. KIZILHAÇ CEMİYETİNİN DOĞUŞU

Tarih boyunca çoğu topluluk veya devletin kendi dönemlerinde savaş, doğal afet veya bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmiş oldukları bilinmektedir. Belki de bu acıların ve sıkıntıların içinde insanları en kötü etkileyen olay ise savaş ve savaşın bitiminden sonraki süreçler olmuştur. Bu nedenle devletler savaş dönemlerinde kendi yaralarını sarabilmek ve acılarını en aza indirebilmek için gönüllülerden oluşan yardım kuruluşlarına ihtiyaç duymuşlardır. Bundan dolayı din ve ırk farkı gözetmeksizin savaş sırasında veyahut sonrasında yaralı askerlere yardım eli uzatmak gibi amaçlar taşıyan dernek veya cemiyetler daha erken tarihlerde faaliyete geçmiştir¹.

Selahaddin Eyyûbî zamanında 1189-1192 yıllarında III. Haçlı Seferi'nde Saint Jean Şövalyeleri, Selahaddin Eyyûbî'nin müsaade etmesiyle Müslüman karargâhına gelerek Hristiyan askerleri tedavi etmişlerdir. Yardımlaşma fikrinin erken tarihlerde görülmüş olması bu duruma en iyi örnek olarak gösterilebilir².

XV. yüzyılda Avrupa'da etkisini göstermiş olan hümanizm akımından Avrupa'da yaşayan bazı aydın kesimler de etkilenmiştir. Hümanizm düşünce yaklaşımı, yani insana değer verilmesi ya da yardımlaşma fikri savaş durumlarında da etkisini göstermiştir. Nitekim 1625 yılında "*Harp ve Sulh Hukuku*" adlı kitabın yazarı hukukçu Hugo Grotius, özellikle de savaş dönemlerinde insanlara değer verilmesi gibi konulara değinmiştir. 1743 yılında ise İngiltere-Fransa savaş sırası ya da sonrasında asker veya esirlerin tedavileri, bakımları ve ölen veya yaralanmış olanların hakkında bilgi verilmesine yönelik bazı uygulama kararları alınmıştır. Yine Jean-Jacques Rousseau da, "*Toplum Sözleşmesi*" adlı kitabında savaşların devletlerarası gerginlikler sonrası ortaya çıktığını bu nedenle de silahı olmayan bir askerin düşman olamayacağını ve yaşama hakkının olduğunun altını çizmiştir. Bu gelişmeler Avrupa'da Salib-i Ahmer Cemiyetinin ortaya çıkmasına zemin teşkil etmiştir³.

Cenevre Sözleşmesi öncesine kadar resmî bir nitelik kazanmamış olsa da savaş sırası ya da sonrasında asker veya esirlere daha iyi sağlık hizmeti verebilmek için girişimler söz konusudur. Bu girişimlere bir örnek de XIX. yüzyıldan itibaren hanımların gönüllü olarak sağlık kurum veya kuruluşlarında yer almaya başlamasıdır.

¹ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Beyda Basımevi, Ankara 2000, s. 5.

² *Türkiye Kızılay Derneği: 73 Yıllık Hayatı*, s. 5.

³ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, Ankara 2020, s. 30; *73 Yıllık Hayatı*, ss. 5-6.

Hemşire vazifesiyle özellikle Miss Florence Nightingale 1853-1856 yıllarında Kırım Savaşı esnasında İstanbul'a gelerek çok sayıda yaralı askeri tedavi etmekle kalmamış karşı tarafın askerlerinin de yaralarını sararak onların iyileşmesi için büyük fedakârlıklar göstermiştir. 1861-1865 yıllarına gelindiğinde de Amerika'nın Kuzey-Güney Savaşlarında benzer davranış örneğini sergilemiş olan bir diğer isim de Clara Barton'dur. Ayrıca kendisi Amerika Kızıllaç'ın kurucu ismi olarak da bilinmektedir. Miss Ketmarseden ve Madam Beçer Astov gibi hanımların da göstermiş olduğu örnek davranışlar dikkate değerdir⁴.

Bu yardım kuruluşlarından biri olan ve günümüze kadar canlılığını koruyan ve hala pek çok alanlarda faaliyet gösteren uluslararası yardım cemiyetlerinden en önemlisi olan Salib-i Ahmer (Kızıllaç) Cemiyetidir.

Salib-i Ahmer Cemiyetinin resmî bir nitelik kazanmasını sağlayan ve kurulmasına öncülük eden isim Henry Dunant'dır. Kurulmasında etkili olan olay ise 1859 Haziran ayında Fransa-İtalya müttefik orduları ve Avusturya ordusunun Solferino adı verilen alanda karşı karşıya gelmeleridir. Bu savaş sırasında yaralanan veya ölen askerlerin durumlarını "*Bir Solferino Hatırası*" adıyla kaleme aldığı kitabının yazılmasıyla ortaya çıkmıştır. Kitabın ana konusu yaklaşık 40.000 askerin oldukça kötü bir vaziyette bulunduğu, tedavilerinin uygun olmayan şartlar altında gerçekleştiği ve çok sayıda asker feryatları, çığlıkları ve yardım istekleridir. Henry Dunant, eserinde iki soru yöneltmiştir. Bunlar savaş sonrasında yaralı askeri tedavi ettirebilmek için gönüllüler tarafından cemiyetlerin kurulmasının mümkün olup olmadığını ve kongre düzenlenerek tüm ülkeler için geçerli olan bir sözleşmenin imzalanıp yürürlüğe konulması isteğini dile getirmiştir. Böylece Salib-i Ahmer Cemiyeti ve Cenevre Sözleşmesi'nin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Eseri yayımlandıktan kısa bir süre sonra Avrupa'daki devlet adamları ve toplum üzerinde önemli bir etki bırakmıştır⁵.

Henry Dunant'ın yöneltmiş olduğu bu soruların etkisi altında kalan ve bir an önce bir yardım kuruluşunun örgütlenmesi için öncülük eden aydın kişilerden birisi Avukat Gustave Moynier olmuştur. Çalışmalar yapıldıktan sonra 9 Şubat 1863 tarihinde başta Henry Dunant ve Gustave Moynier'in öncülük ettikleri General Guillaume Dufour, Dr, Louis Appia ve Dr. Theodore Mounoir adlı kişilerden oluşan "*Beşler Komitesi*" adıyla bilinen bir komite oluşturulmuştur. 17 Şubat günü de "*Yarahlılara*

⁴ 73 Yıllık Hayatı, s. 6; Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz: İsmail Hacıfettaoğlu, Türk Kızıllaç Derneği Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2010, s. 60.

⁵ J.Henry Dunant, *Solferino Hatırası*, Çev: Nermin Arpacıoğlu, Türk Kızıllaç Derneği, Ankara 1964, s. 9.

Uluslararası Yardım Komitesi” adıyla toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır. Toplantı sırasında ise Genel Sekreter Henry Dunant, Başkan Yardımcı Gustave Moynier ve Başkan olarak da Guillaume Dufour seçilmiştir⁶.

“*Milletlerarası Kızılhaç Komitesi*” (International Committee of the Red Cross) adıyla bilinen bu komite, 26-29 Ekim 1863 tarihinde çok sayıda memur ve doktorların katılımıyla Cenevre’de bir araya gelmiştir. Toplantı esnasında alınan kararlar içinde özellikle savaş esnasında askerleri tedavi edecek olan cemiyetin tarafsız olmasının istenmesi, cemiyete ait bir sembolün tespit edilmesi, sembolün sancak halinde kullanılması ve tarafsızlığının kabul edilmesi gibi konuları içinde barındıran gayri resmî nitelik taşıyan esaslı kararlar alınmıştır⁷.

İsviçre Devleti, bu kararların bir an önce resmî bir belge niteliği taşıması için diğer ülkelere bildiri göndererek davet etmiştir. Davete Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, Norveç, Danimarka ve bazı hükûmetlerin toplamda on altı ülkenin temsilci göndermesiyle resmî bir toplantı düzenlenerek 22 Ağustos 1864 tarihinde on maddeden oluşan Cenevre Mukavelenamesi (Sözleşmesi) imzalanmıştır. Bu düzenlemeye katılmayan ülkelere de bir yıl süre tanınarak kendilerinin temsilci gönderip en kısa sürede katılım sağlamaları istenmiştir. Osmanlı Devleti ise bu sözleşmeyi geç imzalamış olmakla beraber Brezilya, Meksika ve Yunanistan gibi ülkeler de sözleşmeyi geç onaylayanlar içerisinde yer almıştır⁸.

Çok sayıda ülkenin imzalayıp yer aldığı ilk olarak on maddeden oluşurken daha sonradan altmış dört maddeye ulaşan Cenevre Sözleşmesi’nin ana maddeleri şu başlıklardan oluşmuştur⁹:

Madde 1: Sabit ve seyyar askerî hastaneler savaş esnasında tarafsız kabul edilecek. Bunlar içinde yaralı ve hastalar bulunduğu sürece savaştan ordular tarafından himaye edilecek ve herhangi bir saldırıda bulunulmayacaktır. Eğer sabit ve seyyar askerî hastaneler bir askeriye tarafından korunmuş olduğu anlaşılırsa hastanenin tarafsızlığı kaldırılacaktır¹⁰.

⁶ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, Ankara 2020, s. 33.

⁷ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, Ankara 2020, ss. 33-34; *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnamesi*, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul (b.t), s. 5.

⁸ *73 Yıllık Hayatı*, s. 7; Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 72.

⁹ Dunant, *a.g.e.*, ss. 81-82.

¹⁰ Dunant, *a.g.e.*, s. 81.

Madde 2: Sabit ve seyyar hastanelerin görevlileri, tedavi edecek hastaları olduğu sürece tarafsızlıkları devam edecektir¹¹.

Madde 3: Hastane görevlilerinin çalıştıkları bölge düşman eline geçmiş olsa bile görevlerine devam edebileceklerdir. Hatta hastane görevlilerinin isterlerse bağlı olduğu orduya gitme talebinde de bulunabilirler. Bu gibi durumlarda düşman orduları sağlık görevlilerine yardım ederek bağlı olduğu karakollarına teslim edecektir¹².

Madde 4: Seyyar hastaneler düşman eline geçen bölgeden çekilirlerken hastane eşyasıyla birlikte çekilebilecektir. Sabit hastane görevlileri ise çalıştıkları bölgenin düşman eline geçmesi halinde sadece kendilerine ait olan eşyalarını götürebilecektir. Sabit hastanelerin eşyaları orada bırakılacaktır¹³.

Madde 5: İşgal altında bulunan topraklarda yaşayan halk yardım talebinde bulunursa müdahale edilebilir. Hatta bu meselenin diğer muhtaç halka duyurulması için savaşan ordu komutanları tarafından halka haber verilecektir. Hatta sağlık görevlileri gerekirse yanlarında askerî birlikler eşliğinde muhtaç halde bulunan halkın evlerine giderek tedavilerini gerçekleştirebilir¹⁴.

Madde 6: Hangi milletten olursa olsun yaralı ve hasta askerler karşılıklı olarak kabul edilip tedavi altına alınacaktır. İçinde bulunulan durum müsait olduğunda ise karşılıklı olarak bir anlaşmaya varıldıktan sonra yaralı askerleri karakollara götürme emri Başkomutanların yetkisine verilecektir. Tedavisi tamamlanan asker yeniden ordu içine katılmayacak bir durumdaysa memleketine gönderilmesine izin verilecektir. Yine tedavisi tamamlanan asker çok ağır yaralı değilse orduya geri dönmesi şartıyla memleketine belirli bir süre gitmesine müsaade edilecektir¹⁵.

Madde 7: Hastaneler, seyyar ambulanslar ve nakliyatlar için ayırt edici tarafsızlığın sembolü olan bayraklarını kullanacaklardır. Ayrıca kendi millî bayrakları da yanlarında olacaktır. Tarafsızlığı simgeleyen Kızılhaç bayrağı askerî makamlar tarafından verilerek bu bayrağı kollarına takacaklardır¹⁶.

¹¹ Dunant, *a.g.e.*, s. 81.

¹² Dunant, *a.g.e.*, s. 81.

¹³ Dunant, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁴ Dunant, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁵ Dunant, *a.g.e.*, ss. 81-82.

¹⁶ Dunant, *a.g.e.*, s. 82.

Madde 8: Belirtilmiş olan bu maddeler başkumandanlara verilecektir. Kendileri de hükûmetlerinin talimatları doğrultusunda savaş sırasında bu kuralları uygulayacaklardır¹⁷.

Madde 9: Cenevre Sözleşmesi’ni imza için delege göndermeyen devletlere de bu sözleşmeleri kabul edip imzalamaları için bir yıl süre tanınmıştır¹⁸.

Madde 10: Cenevre Sözleşmesi’ne katılmış olan delegeler ise kendi hükûmetleri adına bu sözleşmeyi kabul edip imzalamışlardır¹⁹.

Cenevre Sözleşmesi’ndeki maddelerden bir tanesi de sözleşmeyi imzalamayan devletlere bir yıl süre hakkı tanınmıştır. Osmanlı Devleti de 5 Temmuz 1865 tarihinde bu sözleşmeyi kabul edip imzalamıştır. 6 Temmuz 1906 tarihinde ise elli altı devletin imzasının bulunduğu “*Harp halindeki silahlı kuvvetlerin hasta ve yaralılarının vaziyetlerinin ıslahı*” adında II. Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. İlerleyen zaman zarfında da alınan bu kararlar yeterli gelmeyince 27 Temmuz 1929 tarihinde iki tane daha Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır²⁰.

2. HİLÂL-İ AHMER (KIZILAY) CEMİYETİNİN KURULUŞU

Cenevre Sözleşmesi’nin otuz ikinci maddesinde sözleşmeyi imzalamayan ülkelere bir yıl süre tanınarak en kısa sürede imzalamaları istenmiştir. Osmanlı Devleti Avrupa’daki bu gelişmelere ilk başlarda sıcak bakmamış olsa da 5 Temmuz 1865 tarihinde sözleşmeyi imzalamıştır²¹.

Paris’te 1867 yılında Osmanlı Devleti temsilcisi olarak ilk uluslararası Kızılhaç Kongresine katılan Macar asıllı Dr. Abdullah Bey, orada bulunduğu zaman zarfında düzenlenmiş olan Kızılhaç Sağlık Sergisi’ni ziyaret etmiş ve pek çok çalışmaları da yakından görmüştür. Dr. Abdullah Bey orada elde etmiş olduğu tecrübe ve izlenimlerini, Cenevre Sözleşmesi’ni de dikkate alarak ülkeye döndükten sonra benzer çalışmanın Osmanlı toprakları içinde hayata geçirmeyi istemiş ve buna yönelik çalışmalar başlatmıştır. Fakat gerek Osmanlı Hükûmeti gerekse aydınlar tarafından yeteri kadar ilgi görmemiştir. Dr. Abdullah Bey’in bu davranışlarının önemini anlayan ve kendisine destek vererek çalışmalar başlatan Sadrazam Ekrem Ömer Paşa olmuştur. Daha sonradan Kırımlı Dr. Aziz Bey’in de içinde bulunduğu ve Sağlık Bakanı Marko

¹⁷ Dunant, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁸ Dunant, *a.g.e.*, s. 82.

¹⁹ Dunant, *a.g.e.*, s. 82.

²⁰ Leyla Özcan, “Türk Kızılây Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç ile Olan Münasebetleri”, *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXX, S. 3-4, İstanbul 1965, ss. 609-653.

²¹ Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 74.

Paşa'nın başkanlığında “*Mecruhin ve Marza-yi Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti*” adıyla kurulmuştur. İçlerinde kırk üçü hekim olmak üzere altmış altı kurucu üyeden oluşmuş olan bu cemiyete ayrıca dönemin Osmanlı Padişahı Abdülaziz de önemli destek vermiştir²².

Bu kurucu üyeler arasında Ömer Rüştü Paşa, Veli Paşa, Sadrazam Ethem Paşa, Kıvrımlı Dr. Aziz Bey, Mr. Ch. Curtis, Baron Prokeschosten ve Avusturya Sefiri gibi önemli kişiler yer almışlardır²³.

Haziran 1869 yılında Meclis Sağlık İkinci Başkanı Dr. Salih Efendi, Dr. Mavro Yani ve Dr. De Castro tarafından cemiyet için gerekli olan bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamname hükûmete sunulmuş olsa da sivillerin askerî işlere karışması olarak algılanıp imza onayı gelmemiştir. Bundan dolayı önemi bir kez daha anlaşılmamış olan cemiyet ilk deneyiminde sessizliğe bürünmüştür²⁴.

Berlin’de 1869 yılında düzenlenmiş olan konferansa Osmanlı Devleti, çok geç haberdar olmasına rağmen Abdullah Bey ve Paris Sefareti Ataşemiliteri Binbaşı Hüsnü Bey katılım sağlamışlardır. Osmanlı temsilcilerinin bu konferansa katılım sağlamasıyla orada bulunan Avrupa ülkeleri de Osmanlı Devleti’nde bir cemiyetin varlığından haberdar olmuşlardır. Konferansta Osmanlı temsilcileri bir konuşma gerçekleştirerek kurulmuş olan bu cemiyetin özelliklerinden bahsetmiş ayrıca konuşmanın devamında da on kadın üye olmak üzere elli üyenin çalışmalarına başladığını, vilayetlerde de şubelerin açılmasına yönelik girişimlerin olduğunu ve kısa bir süreliğine seçilmiş olan yönetici kadroların kimlerden oluştuğunu ifade etmişlerdir²⁵.

Sırbistan-Karadağ Savaşı’nın 1876 yılında başlamasıyla cemiyet tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. Savaşın başladığı günden itibaren karşı tarafın yaralı askerlerine çeşitli sağlık tedavileri ya da yardımlar Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanırken Osmanlı ordusunda bulunan askerler bu tedavi ve yardımlardan faydalanamamıştır. Bu yüzden İstanbul’a getirilmiş olan çok sayıda yaralı Osmanlı askeri acı ve sıkıntılarla karşılaşmıştır²⁶.

²² Mesut Çapa, “Kızılay”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, İstanbul 2002, ss. 544-546.

²³ Çapa, *a.g.m.*, ss. 544-546; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 15. Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti adıyla kurulmuş olan bu cemiyetin ismi bazı kaynaklarda farklı anılmıştır. Örneğin “Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti” şeklinde geçmektedir. Bkz. *73 Yıllık Hayatı*, s. 11.

²⁴ *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 24; Mesut Çapa, *Kızılay [Hilâl-i Ahmer] Cemiyeti (1914-1925)*, 2. Baskı, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2010, ss. 11-12.

²⁵ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 16.

²⁶ Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 76; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 23.

Osmanlı ordusundaki bu zor durumları gören ve kurulduğu andan itibaren tarafsızlık maddesini savunan Salib-i Ahmer Cemiyetinin kurucu üyeleri Henry Dunant ve Gustav Moynier vazifelerini yerine getirerek Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane üyelerinden Dr. Peştemalcıyan'la iletişime geçmişlerdir. Dr. Peştemalcıyan'a, Osmanlı Devleti'nin Cenevre Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler arasında yer almakta olduğunu belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak İstanbul'da bir cemiyet örgütledikleri takdirde Avrupa'daki Salib-i Ahmer Cemiyetiyle bağlantı sağlandıktan sonra kendilerine de yardım gönderebileceğini bildirmişlerdir²⁷.

İstanbul'da Dr. Peştemalcıyan öncülüğünde cemiyetin kurulması için çalışmalar hız kazanmıştır. Cemiyetin bir an evvel kurulması içinde Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa kendilerini destekleyerek Dr. Peştemalcıyan ve Tıbbiye-i Şahane Cemiyeti başkanı Nurciyan Efendi'nin bu göreve getirilmelerini uygun görmüştür. 12 Ağustos 1876 tarihinde Marko Paşa'nın başkanlığında Tıbbiye Mektebinde cemiyet üyeleri bir araya gelerek bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı esnasında Cenevre Sözleşmesi'ndeki maddelerin nasıl uygulanacağı, bir tüzüğün hazırlanması, yardım toplama çalışmalarının vakit kaybetmeksizin başlatılması ve yeni bir heyet üyelerinin seçilmesi gibi önemli konu başlıkları masaya yatırılmıştır. Toplantıda tartışılan bir diğer mesele de cemiyetin sembolü olmuştur. Müslüman olan doğu toplumlarında haç işaretinin kullanılması gerek insanlar gerekse ordu üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı düşünülmüştür. Bundan dolayı da Kırım'da Dr. Aziz Bey'in çalışmaları ve önerileri sonucunda Kızılhaç işareti yerine beyaz zemin üzerine hilal işaretinin kullanılması istenmiştir. Bunun diğer ülkeler arasında da kabul görmesi için cemiyet üyeleri, Cenevre'deki Kızılhaç Genel Merkezine başvuruda bulunmuşlardır. Başvuru neticesinde diğer devletler gibi o dönemde savaş halinde olduğumuz Rusya Devleti de Kızılhaç'a riayet edilmesi şartıyla kabul etmiştir. Bu girişimler neticesinde de 14 Nisan 1877 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını alarak resmen kurulmuştur²⁸.

14 Nisan 1877'de kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin başkanı Meclis-i Umur-ı Sıhhiye ikinci başkanı Hacı Arif Bey olmuştur. İlk toplantısını Beşiktaş Sarayı Paşa Dairesinde gerçekleştiren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, kurulduktan hemen sonra

²⁷ Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 76; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 23.

²⁸ OHAC 1329-1331 *Salmamesi*, ss. 27-28; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 27; Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 76.

hem imzalamış oldukları Cenevre Sözleşmesi'ndeki maddeleri uygulamak hem de yurt dışında ve yurt içinde varlıklarını duyurabilmek adına çalışmalarını başlatmışlardır²⁹.

Osmanlı-Rus Savaşları'nın 1877-1878 yılında başlamasıyla Rus orduları tarihin her döneminde görülmüş olan hedeflerini gerçekleştirebilmek adına bu defa Anadolu toprakları üzerinde hem doğudan hem de batıdan saldırıya geçmiştir. Doğu da Erzurum'a kadar önemli toprakları ele geçiren Rus orduları, bir taraftan da İstanbul'a kadar da ilerlemişlerdir. O yıllarda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yetersizliklerine rağmen 3 Mart 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanana kadar büyük çaba sarf etmiştir. Bu süreçte Hindistan, Mısır ve diğer İslam ülkeleri yardım göndermeye başlamıştır. Toplam olarak da 72.583 lira yardım parası toplanmıştır³⁰. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin gayret ve çabaları bununla da sınırlı kalmamış, cephe hattına yakın yerlerde 9 gezici hastane, İstanbul'da 4 adet ilkyardım istasyonu kurulmuştur. Buna ilaveten 25.000 yaralı ve hasta asker de tedavi edilmiştir³¹.

Bu gelişmeler sonrasında 72.583 Osmanlı lirası yardım olarak toplanmış ve 61.000 lirası, 1.400.000 frangı Osmanlı-Rus Savaşı esnasında harcanmıştır. Geriye kalan 12.000 lira da hem 1897 Osmanlı-Yunan Savaşlarında hem de 1911 Trablusgarp Savaşında cemiyetin sermayesini oluşturmuştur³². Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Rusya ile yapılan barış anlaşması sonrası elinde kalan parasını Osmanlı Bankasına bıraktıktan sonra 1897 Osmanlı-Yunan Savaşına kadar çalışmalarını durdurmuştur³³.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın başlamasıyla çalışmalarına yeniden başlamıştır. 24 Mayıs 1897 tarihinde Sadrazamın imzasıyla cemiyet, eski heyet üyelerini vazifelerinin başına geçmesi için yeniden çağırmıştır. Heyetin eski ikinci başkanı olan Noryan Efendi de görevlendirilerek cemiyetin vakit kaybetmeksizin yeniden çalışması istenmiştir. Bunun üzerine cemiyet dağılmadan önce Osmanlı Bankasına bırakmış olduğu parayı alarak ve yardım çalışmalarını başlatarak askerlerin imdadına koşmuştur. Cemiyetin elinde mevcut olan parayla iki adet hastane vapuru kiralanmış ve yaralı askerlerin bir an evvel İstanbul'a getirilip tedavi edilmeleri sağlanmıştır. Ordu için ihtiyaç duyulan 350 kıyye tutarında 449 kilogram kinin de temin edilmiştir³⁴.

²⁹ Çapa, *a.g.m.*, ss. 544-546; *73 Yıllık Hayatı*, s. 12.

³⁰ Besim, *a.g.e.*, s. 76.

³¹ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 30.

³² *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, nr. 1, 15 Eylül 1921, s. 23.

³³ Çapa, *a.g.e.*, s. 12.

³⁴ *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, ss. 29-30; Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 78.

Osmanlı-Yunan Savaşı 1897 yılında sona ermesinden sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Avrupa’da düzenlenmiş olan konferansları yakından takip edememiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, Avrupa’daki Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin düzenlemiş oldukları toplantılara katılamamış olsalar da gelişmelerden geri kalmamak adına Salib-i Ahmer Cemiyetlerinin yardım faaliyetlerine dâhil olmak istemişlerdir. Bu nedenle 1904-1905 Rusya-Japonya Savaşı esnasında sermayesinden her iki tarafa beş yüzer lira nakit para yardımında bulunmak istemiştir. Fakat dönemin hükûmeti tarafından cemiyetin sergilemiş olduğu bu davranışa çok sıcak bakılmamıştır. En son olarak da elinde mevcut olan 10.000 lirayı Osmanlı Bankasına bırakarak cemiyet görevine ara vermek zorunda bırakılmıştır. 1907 yılında ise cemiyetin faaliyette bulunmuş olduğu hizmet, Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa’nın teşebbüsleri sonucunda Dr. Besim Ömer Paşa’nın, Londra’da düzenlenmiş olan Salib-i Ahmer Konferansına katılımı olmuştur³⁵.

II. Meşrutiyet’in ilanı sonrası ülkede pek çok kurum ve kuruluş yeniden çalışmalarına başlamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bu gelişmelerden geri kalmamış ve yeniden örgütlenme adına çalışmalarına hız vermiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin yeniden faaliyete geçmesi için Prof. Dr. Weting Paşa, Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa ve hanımı, Ali Galip ve Mazhar Beylerin önemli girişimleri söz konusu olmuştur. Rıfat Paşa’nın eşi, cemiyete sermaye oluşturabilmek için bir sergi açmıştır. Açılmış olan bu sergiden yaklaşık olarak 4.000 liradan fazla para toplanmıştır. Kendisinin bu hizmeti o dönem cemiyet adına önemli bir yarar sağlamıştır³⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin resmî olarak bir an evvel göreve başlaması için bir komisyon oluşturulmuş ve komisyonda; Dr. Esat, Dr. Besim Ömer, Dışişleri Bakanlığında görevli Salih, Dr. Mehmet Ali, Dr. Bahattin Şakir ve Dr. Kazım İzzettin Beyler görev almışlardır. Bu komisyon üyeleri bir araya gelerek toplantılar düzenlemiş ve sonrasında cemiyet için bir nizamname hazırlanmıştır. Hazırlanmış olan nizamname Devlet Şurası’na gönderilmiş gerekli incelemeler sonrası kabul ve onay görmüştür. Ayrıca cemiyete dönemin seçkin kişilerinden yüz kişi de üye olmuştur³⁷.

Tokatlıyan Oteli’nde 7 Nisan 1911 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri bir araya gelmiş ve ilk toplantılarını gerçekleştirmişlerdir. Sadrazam Hakkı Paşa’nın

³⁵ OHAC 1329-1331 Salnamesi, ss. 30-31; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 30; Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 78.

³⁶ Akgün- Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 36-37; Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 79.

³⁷ OHAC 1329-1331 Salnamesi, ss. 34-35.

konuşmalarıyla devam eden toplantı sonrası Hakkı Paşa'nın başkan olarak seçilmesine karar verilmiş, 30 kişi de Hilâl-i Ahmer Genel Merkez azalığına seçilmiştir³⁸.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri İlerleyen günlerde cemiyetin daha iyi faaliyet gösterebilmesi için sık sık toplantı düzenlemeye başlamıştır. Düzenlenmiş olan toplantının birinde alınan karara göre cemiyetin padişahın himayesinde kalmasına karar verilmiş ve Veliht Yusuf İzzettin Efendi cemiyetin fahri başkanlığına getirilmiştir. Buna ilaveten cemiyet üyeleri tarafından on kısımdan oluşan içinde hanımlarla ilgili bölümün de yer aldığı ve 1925 yılına kadar yürürlükte kalmış olan nizamname hazırlanmıştır³⁹.

3. HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber toplum içinde yerini almaya başlayan hanımlar, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve takiben Birinci Dünya Savaşı'nda ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bu yıllarda erkekler tarafından boşalan pek çok alan ve kurumda kendilerine ihtiyaç duyulmuştur. Hanımların yardımlarına ihtiyaç duyulan kurumlardan bir tanesi de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, yeniden yapılanma sürecinden sonra hanımların durağan bir konumdan çıkarılarak üretici bir statüde yer almalarını istemişlerdir. Bu nedenle 1911 yılında hazırlanmış olan nizamnamenin altıncı bölümün de şubeler başlığı altında Hilâl-i Ahmer Hanımlarla ilgili bir kısma yer verilmiş olması bir hayli önem arz etmektedir⁴⁰.

Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde 20 Mart 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Heyeti kurulmuştur⁴¹. Vakit kaybetmeksizin faaliyetlerine başlayan Hanımlar Merkez Heyeti fahri başkanlığına dönemin Osmanlı Padişahı V. Mehmet'in eşi Kamres Hanım getirilmiştir. Otuz hanımdan oluşan bir genel merkez heyet üyeleri belirlenmiş ve bu hanımların içinde de tekrar bir oylamaya gidilerek on iki kişi de idari heyet üyesi seçilmiştir. Millî Savunma Bakanı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Nimet Mahmut Muhtar Hanımın başkanlığında kurulan merkezî idari heyet üyeleri şu kişilerden oluşmuştur; İkinci Başkan, Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım, İkinci Başkan, Dr. Zoïros Paşa'nın eşi, Başkâtibe, Ayandan Ahmet Rıza Bey'in kız kardeşi Selma Hanım, Kâtibe, Müze Müdürü Halil Bey'in eşi Sadiye Hanım, Fransızca ve Almanca Kâtibe, Divan-ı Umumiye Mektupçusu Vahid Bey'in eşi Leyla Hanım, İngilizce Kâtibe, Diran

³⁸ OHAC 1329-1331 *Salnamesi*, s. 35; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 38.

³⁹ OHAC 1329-1331 *Salnamesi*, s. 35; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁰ OHAC 1329-1331 *Salnamesi*, s. 69.

⁴¹ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim II*; İstanbul 1332/1916, s. 141.

Kelekyan Efendi'nin eşi Neomi Hanım, Muhasebe, Nezihe Veli, Veznedarlığa, Ohannes Kuyumcuyan Efendi'nin hanımı ve Azalar Fatma Aliye, İsmet Yosef Razı Hanım ve Panciri Hanımdır. Ayrıca dönemin ileri gelen devlet adamlarının eşleri de buraya üye olmuşlardır⁴².

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin çatısı altında kurulmuş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi kurulmuş olduğu günden itibaren önemli hizmetlerde bulunmuştur. İlk etapta Osmanlı başkentinde bulunan yabancı diplomatların hanımlarıyla yakınlık sağlanarak Avrupa'daki Salib-i Ahmer Cemiyeti Hanımlarının faaliyetlerinden haberdar olmaya çalışılmıştır. Hilâl-i Ahmer Hanımları, bu çalışmalarının yanı sıra sağlık alanında da hizmet vermiş ayrıca savaş zamanlarında çamaşır, hırka, sargı bezi, eldiven ve çorap vs. ordunun ihtiyacı olan malzemeleri tamamlamaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra muhtaç halkla beraber savaş sonrası Anadolu'ya göç eden çok sayıda muhacirin yanında da yer almışlardır. Ayrıca cemiyete daha fazla gelir sağlayabilmek için çeşitli yollara başvurulmuştur. Cemiyetin hanım üye sayısı artırılarak üye aidatı sağlanmış yine dönemin önde gelen devlet adamlarının hanımlarının da destek vermesiyle bağışlar toplanmıştır. Örneğin Trablusgarp Savaşı esnasında 1.000 lira bağışta bulunmuş olan Sait Halim Paşa'nın eşi Emine Hanımla beraber diğer bürokrat eşleri de yardım etmekten geri durmamışlardır. Hilâl-i Ahmer Hanımları sadece bu girişimlerle kalmamışlar, zaman zaman da konferanslar, çay ziyafetleri, kermesler ve sergiler düzenleyerek gelir elde etmişlerdir. 1913 yılında Ramazan Bayramı'nın ilk günü Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü olarak kabul edilmiş ve Hilâl-i Ahmer Hanımları bundan sonra önemli günlerde çiçek satışında bulunarak Hilâl-i Ahmer adına gelir temin etmiştir. Bu satışlara devam edilerek 1914 yılında satışlar iki katına ulaşmıştır⁴³.

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında Anadolu'ya çok sayıda göç dalgası yaşanmaya başlamıştır. Özellikle en fazla göç almış olan vilayet İstanbul'dur. İstanbul, o dönemde çok sayıda muhacire ev sahipliği yapmış ve vilayette her geçen gün muhacir

⁴² O.H.A.C.H.M.T., 1330(1914), ss. 10-11; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 151. Hilal-i Ahmer Genel Merkez Heyet üyeleri ise şu kişilerden oluşmuştur: Yukarı da belirtilmiş olan Hilal-i Ahmer Hanımlar idari heyet üyeleri ile birlikte, "Teşrifat Müdürü İsmail Cenani Bey haremî Saniye Havva Hanımefendi, Merhum Sami Paşa Kerimesi Melek Hanımefendi, Mısırlı Hüsnü Bey Haremî Melek Hanımefendi, Rasih Bey'in haremî Safvet Hanımefendi, Ömer Besim Bey Haremî Macide Hanımefendi, Basri Bey haremî Mihrimah Hanımefendi, Doktor Ali Galib Bey haremî Sabiha Galib Hanımefendi, Erkan-ı Harbiye Miralaylarından Halil Bey haremî Seniyye Hanımefendi, Ferid Paşa kerimesi Fevziye Hanımefendi, Merhum Sırrı Paşa haremî Leyla Hanımefendi, Merhum İbrahim Paşa kerimesi ve Hakkı Bey haremî Sabiha hanımefendi, Reşid Bey haremî Fethiye Hanımefendi, Merhum Hamdi Bey haremî Naile Hamdi Hanımefendi, Madam Astine Gümüşgerdan Efendi, Madam Asadoryan Efendi, Madam Manuk Azaryan Efendi, Cemal Bey haremî Remize Hanımefendilerden oluşmuştur." Ahmet Zeki İzgöer-Ramazan Tuğ, *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, ss. 483-484.

⁴³ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 152-154; Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Pulat Basımevi, Ankara 2013, s. 56.

sayısının artması üzerine hükûmet bazı eksikleri giderebilme noktasında yeterli olamamıştır. Bu gelişmeler üzerine muhacirler içinde genç kız veya dul hanımlara bir meslek öğretilerek hem kendilerini üretici hale getirmek hem de yapacakları el işleri sayesinde cemiyet adına gelir sağlanması istenmiştir. Buna bağlı olarak bir sanatevi açılması konusu gündeme gelmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımları toplantılar düzenlemiş 20 Haziran 1913 tarihinde bu karar kabul edilerek bahsi geçen sanatevi, 7 Ağustos günü açılmıştır. Cağaloğlu Mahmudiye Caddesi'ndeki binanın orta katı kendilerine ayrılarak faaliyete başlamış olan sanatevi, ilk olarak 13 kişi tarafından sürdürülmüş, daha sonra 300 kişiye kadar ulaşmıştır⁴⁴.

Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından faaliyetlere bir an evvel başlanması için sanatevine bir defaya mahsus olmak üzere 500 lira verilmiştir. Sanatevinin Hanımlar Merkezine bağlı olarak işletilmesi aynı zamanda ayrı bir bütçesinin olması da kararlaştırılmıştır. Sadiye Halil, Leyla Vahid, Nezihe Veli ve Macide Besim Hanımlara kurumun hesaplarını ayda bir kez denetleme görevi verilmiştir. Seçilen bu hanımların diğer bir görevleri ise hesap işlerinden sorumlu Nezihi Veli Hanım, idari işlerle beraber çalışanların eğitim ve sağlık alanlarıyla ilgilenilmesi Sadiye Halim ile Macide Besim Hanım ve el sanatları çalışmalarını yürütecek isim ise Leyla Vahid Hanım olmuştur⁴⁵. Ulviye Hanım nakış hocalığı görevine getirilirken İstanbul'dan ayrılan Leyla Vahid Hanımın yerine de Naile Hamdi Hanım görevi üstlenmiştir. Sanatevinde, açıldığı 1913 yılında çok az işçi bulunmuşken her yıl giderek bu sayıda artışların olduğu gözlemlenmiştir. İşçi sayısı 1914'te 75, bir sonra ki yıl 117 ve 1916'da ise 125 kişi olmuştur⁴⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin fahri başkanı Veliâht Yusuf İzzettin Efendi, Ekim 1914'te Hanımlar Merkezini ziyaret ettiği sırada sanatevinin özverili çalışmaları görmesi üzerine hem memnuniyetlerini dile getirmiş hem de oradan bazı değerli eşyalar satın almıştır⁴⁷.

Birinci Dünya Savaşı'nın hissedilmeye başlandığı 1914 yılında seferberlik ilanından sonra ordu için ihtiyaç duyulan elbiselerin dikilmesi için 17 Eylül 1914

⁴⁴ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 157-158; Çapa, *a.g.e.*, s. 47. Doktor Besim Ömer Paşa, sanatevinin 1913 yılının 21 Haziran günü kabul edilmiş olduğunu ve 3 Ağustos günü de çalışmalara başlanıldığını belirtmiştir. Ayrıca ilk olarak on kişi ile çalışmalara başlatılmış olan sanatevinin giderek yüz kişiye kadar ulaşmış olduğunu belirtmiştir. Bkz. Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 136.

⁴⁵ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dar-üs-sana'ası Eytam ve Eramil-i Şühedaya Muavenet*, Ahmed İhsan Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339/1923, ss. 5-6.

⁴⁶ Çapa, *a.g.e.*, s. 47.

⁴⁷ Besim Ömer, *a.g.e.*, ss. 226-227.

tarihinde Müdafaa-i Millîye Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezine bir beyanname göndermiştir. Beyanname üzerine sanatevinde çalışan hanımlar büyük bir fedakârlık göstererek savaşın cereyan ettiği günlerde asker için önce 1.700 pamuklu hırka dikerek teslim etmişlerdir. Müdafaa-i Milliye Cemiyetine daha sonra 24.529 hırka yeniden dikilerek gönderilmiştir. Savaşın sonuna doğru ise I. Kolordu Komutanlığı, 100.000 kat çamaşır talebinde bulunmuş ve kısa sürede dikilmiş olan çamaşırlar zamanında teslim edilmiştir⁴⁸.

Dr. Besim Ömer Paşa öncülüğünde açılmış olan ve gönüllülük esasına dayanarak hizmet veren hastabakıcılık kursları açılmıştır. Hastabakıcılık kurslarının açılması için hazırlıklar başlatılmış ve ilk eğitimi Dr. Besim Ömer Paşa tarafından Hilâl-i Ahmer Merkez binasında verilmiştir. Hastabakıcılık kurslarının sonuna gelindiğinde ise eğitimi başarıyla tamamlamış olan hanımlara merasim düzenlenerek diplomaları verilmiştir. Haziran 1914'te dönem sonuna gelindiğinde elli hanımın katılımıyla beş ay süren eğitimin sonunda yirmi yedi hanım başarı göstermiştir. İmtihanı başarıyla tamamlayan hanımlara bir diploma merasimi tertip edilmiş ve dönemin ileri gelen bürokrat devlet adamlarının eşleriyle beraber Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan ve kayın validesi de törende bulunmuşlardır. Tören sırasında İkinci Başkan Ayşe Hanım ve diploma alan Mebruke ve Fahire Hanımlar tarafından da birer konuşma yapılmıştır⁴⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde, kurulduğu andan itibaren daima özverili bir şekilde çalışmalarını yürütmüş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımları gerektiğinde sergiler veya balolar gibi çeşitli etkinlikler düzenleyerek cemiyete gelirler sağlamışlardır. Beraberinde İstanbul başta olmak üzere daha sonradan vilayetlerdeki Hilâl-i Ahmer Şubeleri ile iletişime geçilerek sanatevi açılmış ve çok sayıda muhacir kız ve hanımları hem üretici konumuna getirilmiş hem de ordu için ihtiyaç duyulan malzemeler temin edilmeye çalışılmıştır. 1914 yılında ise gönüllü hanımların bir araya gelmesiyle hastabakıcılık kursları açılmıştır. Hastabakıcılık kurslarını başarıyla tamamlayan hanımlar daha sonra hastabakıcılık vazifeleriyle Hilâl-i Ahmer tarafından açılmış olan hastane ya da savaş hatlarında yaralı askerleri tedavi etmek gibi önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir⁵⁰.

⁴⁸ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 56-58.

⁴⁹ Çapa, *a.g.e.*, s. 49; Muzaffer Tepekkaya ve Leyla Kaplan; "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, Konya 2003, ss. 147-202.

⁵⁰ *73 Yıllık Hayatı*, s. 43.

BİRİNCİ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN KURULUŞU VE İDARİ HEYET ÜYELERİ

1. BURSA HİLÂL-İ AHMER ERKEKLER CEMİYETİ HEYET ÜYELERİ

7 Nisan 1911 tarihinde Tokatlıyan Otelinde bir araya gelen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri konuşmalar ve alınan kararların ardından on kısımdan oluşan bir nizamname hazırlamışlardır⁵¹. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinin hazırlamış oldukları bu nizamnamenin ikinci bölümünde cemiyetin üyeleri ve idari teşkilatı ele alınmıştır. Buna bağlı olarak İstanbul'da bir genel merkez; vilayet, kaza ve sancaklarda da birer şubelerin açılması kararı alınmıştır⁵².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri almış oldukları bu kararlar neticesinde İstanbul'da başlatmış oldukları çalışmalarını hem halk arasında tanıtmak hem de faaliyetlerinin hız kazanmasını sağlamak adına vilayet ve kazalarda şubelerin açılması için girişimlerde bulunmuşlardır. Vilayet ve kazalarda açılacak olan cemiyetin idari heyet üyelerinin de bir başkan, ikinci başkan, kâtip, veznedar ve azalardan oluşarak teşkilatlanması istenmiştir. Bu girişimler neticesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin İstanbul dışındaki merkez; İzmir, Hanya ve Trabzon'da oluşturulmuştur. Adalar, Kadıköy, Erenköy, Göztepe, Bodrum gibi yerlerde de şubelerin açılması kararı alınmıştır. Keza Bursa vilayeti ile Bursa'ya bağlı olan İznik ve Gemlik kazalarında da Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin şubeleri açılmıştır⁵³.

Bursa vilayetinde Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti, 4 Kasım 1911 tarihinde açılmıştır. İlk kurucu heyet üyeleri ise Sağlık Müdürü Mehmet Celalettin Bey başkanlığında, Sağlık Müdür Yardımcısı Operatör Doktor Emin Bey, Operatör Doktor Abdullah Paşa, Ağbarmalı Bankası Müdürü Hacı Hafız Bey, Ticaret Odası Başkanı Rafet Bey, Tüccar Hacı Ahmet Efendi, Eşraftan Bursalı Mustafa Bey ve Azalar; Doktor Şefik Bey ve Doktor Şükrü Fazıl Beylerdir⁵⁴.

⁵¹ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 38.

⁵² *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 61.

⁵³ *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 68; Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 42. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesinin beşinci bölümünün otuz beşinci maddesinde vilayetlerde açılacak olan cemiyetin idari heyet üyelerinin bir başkan, ikinci başkan, bir kâtip, bir veznedar ve veznedar muavininden oluşturulması kararı alınmıştır. Ayrıca bkz. *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 66.

⁵⁴ Türkiye Kızılay Derneği Bursa Şubesinin 17 Şubat 2002 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu Genel Kurul toplantısı sonrası basılan bir kitapçığın "Kızılay Bursa Şubesinin Tarihiçesi" kısmında yer verilmiştir. Aynı bilgi şu kaynakta da geçmektedir; Ceyhun İrgil, "Kızılay", Bursa Sağlık Tarihi, C. II, Hermes Matbaacılık, Ankara 2017, s. 1094. Başka bir kaynakta ise Bursa Kızılay Şubesinin kuruluş tarihi 4 Kasım 1911 olarak gösterilmiştir. Heyet üyeleri ise Sağlık Müdürü Doktor Mehmet Cemalettin Bey'in başkanlığında, Belediye Dairesi Başkanı Sadrettin Efendi, Ticaret Odası

Bursa Sağlık Müfettişi Celalettin Bey tarafından Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına (Meclis-i Umuru Tıbbiye-i ve Mülkiye Sıhhiye-i Umumi) 13 Kasım 1911 tarihinde bir yazı gönderilmiştir. Söz konusu yazıda Bursa vilayetinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bir şubesinin açılmış olduğunu ve 100 kişi kayıt olunarak içlerinden en yüksek oyu almış olan Avukat Osman Nuri Bey'in birinci başkanlık görevine getirildiğini 12 azanın da heyet üyeleri olarak seçilmiş olduğunu bildirmiştir⁵⁵.

Oy çokluğuyla şube başkanlığı görevine getirilen Avukat Osman Nuri Bey, 9 Kasım 1912 tarihine gelindiğinde de görevine devam etmiştir. Bursa şubesini özveri ve titizlikle yürüten diğer heyet üyeleri ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵⁶.

Tablo 1. 9 Kasım 1912 Tarihli Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Heyet Üyeleri

Başkan	Avukat Osman Nuri Bey
İkinci Başkan	Sağlık Müfettişi Celalettin Bey
Veznedar	Ziraat Müfettişi Hamdi Bey
Kâtip	Avukat Muhittin Baha Bey
Aza	Bursa Erkek Lisesi Müdürü Sami Bey
Aza	Ziraat Müdürü Haydar Bey
Aza	Petrus Efendi
Aza	Meclis İdare-i Vilayet Azasından Şişmanyan Karnik Efendi
Aza	Hastane Operatörü Melkest Efendi
Aza	Eşraftan Hacı Sabri Efendi
Aza	Mülkiye Eczacılarından Şükrü Bey
Aza	Avukat Zarbih Efendi

Kaynak: KA.192/101.

Vali Abbas Halim Paşa, 15 Mart 1914 tarihinde Bursa belediye binasına ziyarette bulunmuştur. Orada yaptığı incelemeler sonrasında Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin yeni aza listesini belirlemiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise

Başkanı Rafet Bey, Tüccardan Mustafa Efendi ve Hacı Mustafa Ağa, Bosna eşrafından Mustafa Bey, Merkez Mühendisi Şefik Bey, Doktor Şefik Bey, Doktor Şükrü Fazlı Bey ve Şimanyan Karnik Efendi'ler tarafından kurulmuştur. *Cumhuriyet'in 50. yılında Bursa İl Yıllığı 1973*, Hazırlayanlar: Kenan Kolukısa-Mehmet Yörük, Ankara 1973, s. 210. Başka bir diğer kaynak ise kuruluş tarihini aynı vererek heyet üyeleri farklı kişilerden kurulmuştur. Şöyle ki; Sağlık Müdürü Doktor Mehmet Celalettin Bey başkanlığında Belediye Başkanı Sadettin Bey, Ticaret Odası Başkanı Rafet Bey, Tüccar Hacı Mustafa Efendi, Tüccar Hacı Ahmet Efendi, Bosnalı Mustafa Bey, Doktor Şükrü Fazıl Bey ve Şişmanyan Karnik Efendiler tarafından kurulmuştur. Yılmaz Akkılıç vd., "Türkiye Kızılay Derneği Bursa Şubesi", *Bursa Ansiklopedisi*, C. I, Bursa Hakimiyet Gazetesi, 1987, s. 132. Kızılay Arşiv belgesi, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Şubesinin ilk açılış tarihini 1910 yılı olarak göstermiştir. Ayrıca bkz. Kızılay Arşivi 209/73. (Bundan sonraki bölümlerde KA olarak yazılmıştır.)

⁵⁵ KA. 155/1.

⁵⁶ KA.192/101. Avukat Zarbih Efendi'nin ismi bazı kaynaklar da Zarih olarak da anılmıştır. Araştırma ve incelemelerimiz sonucunda gerek Kızılay Arşiv belgesi gerekse Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin açılış tarihini 9 Kasım 1912 tarihi olarak göstermiştir. Bkz. *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, ss. 271-272.

kendilerine iletilen yeni aza listesini 18 Mart 1914 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiştir⁵⁷.

Bursa vilayetine önemli hizmet ve katkılarda bulunmuş olan 17 Mart 1914 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti birinci başkanlığı vazifesini üstlenen Sağlık Müdürü Operatör Doktor Emin Bey⁵⁸, 28 Şubat 1915 tarihinde görevinden ayrılarak yerine başhekim Tevfik Bey getirilmiştir⁵⁹.

1915 yılı 20 Haziran günü Bursa'da bir kongre düzenlenmiştir. Düzenlenmiş olan kongrede yeni merkez heyet üyeleri belirlenmiştir. Yeni merkez heyet üyeleri tarafından da idari heyet üyeleri seçilmiştir⁶⁰.

Tablo 2. 20 Haziran 1915 Tarihli Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin İdari Heyet Üyeleri

Başkan	Sağlık Müdürü Operatör Doktor Emin Bey
İkinci Başkan	Doktor Abdullah Paşa
Kâtip	Ziraat Müdürü Haydar Bey
Veznedar	Derici Hacı Hasan Efendi
Veznedar Yardımcısı	Eczacı Şükrü Bey
Aza	Doktor Tevfik Bey
Aza	Doktor Şefik Bey
Aza	Doktor Süleyman Bey
Aza	Merkez Mühendisi Vasfi Bey
Aza	Kasap Hacı Ahmet Ağa

⁵⁷ KA. 156/15.

⁵⁸ 1881 doğumlu Operatör Doktor Emin Bey (Seyidoğlu), ilk ve orta öğrenimi dünyaya geldiği Yunanistan'ın Serfiçe Sancağı'nın Grebene ilçesinde tamamlamıştır. Daha sonra hayatı boyunca başarılı olacağı operatörlük mesleğini tercih ederek Tıp Fakültesinin Askerî Bölümüne kaydolmuştur. Operatör Doktor Emin Bey, Tıp ve Cerrahi bilimleri doktoru olarak 6 Ağustos 1905 tarihinde mezun olduktan sonra aynı yılın Aralık ayında da yüzbaşı rütbesi ve yardımcı tabip unvanıyla beraber Gülhane Askerî Hastanesi Cerrahi servisinde asistan olarak mesleğine başlamıştır. Operatörlük belgesini 28 Temmuz 1906 tarihinde aldıktan sonra görev yaptığı hastaneye operatör olarak atanmıştır. Yine o yıl içerisinde Budapeşte'deki Uluslararası Tıp Kongresine katılım sağlamıştır. Okul masraflarını ödedikten sonra da 13 Eylül 1910 tarihinde askerlikten istifa ederek ayrılmıştır. Afyonkarahisar ve Konya illerinde de ilk özel hastaneleri açmıştır. Bursa İl Sağlık Müdürlüğüne 8 Ekim 1913, Gurebâ Hastanesi Başhekimliği ve Cerrahi Şefliği vazifesine 30 Mart 1917 tarihinde getirilmiş olan Operatör Doktor Emin Bey, bu vazifelerinin yanı sıra ayrıca Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez Başkanlığı, Bursa Nukahethanesi Başhekimliği ve Bursa Belediye Başkanlığı vazifesini de üstlenmiştir. Ayrıca kendisi donanma madalyası ve liyakat madalyası ile de ödüllendirilmiştir. Bursa milletvekilliği görevine getirilmiş olan Operatör Doktor Emin Bey, 11 Ağustos 1923 tarihine kadar milletvekilliği görevini sürdürmüş ancak ikinci Meclis seçimlerinde yeterli oyu alamamıştır. 5 Haziran 1924'te ise Bakanlar Kurulu kararıyla İstanbul Belediye Başkanı olarak atanmıştır. Ancak 19 Ocak 1926 tarihine gelindiğinde görevinden ayrılmıştır. Millî Reasürans T.A.Ş. Yönetim Kurulu'nda; üye, başkanvekili ve başkan olarak 29 Mart 1950 tarihine kadar görev alan Operatör Doktor Emin Bey ayrıca 1934 yılının ilk ayında Osmanlı Bankası yönetim kurulu üyesi olarak da seçilmiştir. 2 Mayıs 1939 tarihinde ABD Askerî Cerrahlar Derneği'nin fahri üyeliğine seçilmiş olmakla beraber Washington'da düzenlemiş olan törende kendisine üyelik beratı ve nişanı da verilmiştir. Hayatı boyunca önemli başarılarla imza atmış olan Almanca, İngilizce, Fransızca ve Rumca dillerini bilen Operatör Doktor Emin Bey, 3 Haziran 1964 tarihinde 83 yaşına geldiğinde İstanbul'da vefat etmiştir. 5 Haziran günü de Merdivenköy Kabristanı'na defnedilmiştir. Evli ve iki çocuk babasıdır. Melih Tinal, *Op. Dr. Emin Erkul'un Millî Mücadele Anıları*, Zeus Yayınları, İzmir 2011, ss. 3-16; Çetin Tor, *Bursa Tabip Odası Tarihi 1928-2013*, Bursa Tabip Odası Yayınları, Haziran 2013, s. 210.

⁵⁹ KA. 156/69.

⁶⁰ KA. 156/96.

Aza	Hacı Nebil Bey
Aza	Ali Behçet Bey

Kaynak: KA. 156/96-1.

Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez heyeti ve idaresini 5 Şubat 1916 tarihinde teşkil eden kişiler şunlardır: Birinci Başkan Merkez Sağlık Müdürü Operatör Doktor Emin Bey, İkinci Başkan Askerî Tıbbiye'den emekli Doktor Abdullah Paşa, Veznedar Deri Tüccarı Hacı Hasan Efendi, Veznedar Yardımcısı Eczacı Şükrü Bey, Kâtip Bursa Ziraat Müdürü Haydar Bey, Azalar; Eşraftan olup çeşitli ticaretle meşgul olan Hacı Nebil Bey, Merkez Mühendisi Vasfi Bey, Gurebâ Hastanesi Başhekimi Tevfik Bey, Gurebâ Hastanesi Doktor Süleyman Bey, Gurebâ Hastanesi Doktor Şefik Bey, kantar malı tüccarı Behçet Bey'dir⁶¹. 8 Şubat 1916 tarihinde ise Latif Efendi'nin merkez kâtipliği görevini üstlenmesi arzu edilmiştir⁶².

1919 yılına gelindiğinde de Bursa Hilâl-i Ahmer Merkezi şube heyet üyeleri şu kişilerden oluşmuştur: Operatör Doktor Emin Bey ile Askerî Tıbbiye'den emekli Doktor Abdullah Paşa, Ziraat Müdürü Haydar Bey, tüccardan Hasan Efendi, Eczacı Mehmet Şükrü, Doktor Tevfik, Şefik, Süleyman, Mithat, tüccardan Ali Behçet, Dişçi Tahsin ve tüccardan Hacı Nebil'dir. Yunan ordusu tarafından 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa vilayetinin işgal edilmesi üzerine vilayette bulunan çok sayıda cemiyet ve dernekler gibi Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak 11 Eylül 1922 tarihinde vilayetin Türk ordusu tarafından kurtarılmasıyla Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, vakit kaybetmeksizin çok sayıda asker ve muhtaç insanın yardımına koşup yaralarını sarabilmek adına 14 Eylül 1922 tarihinde çalışmalarını yeniden başlatmıştır⁶³.

Bursa Hilâl-i Ahmer şubesinin idari yönetimi zaman zaman değişikliğe uğramıştır. 1923 yılında merkez şube başkanı Sağlık Müdürü Operatör Doktor Emin Bey yerine İnegöllüzâde İtibar-ı Millî Bankası Müdürü Saffet Bey başkanlığında İkinci Başkan Darü'l-hilafe Bursa Medresesi kısm-1 ali müderrislerinden Abdülkadir Efendi, Kâtip Bursa Doktoru Hacı Ziya Efendi, Veznedar Eşraftan Hamit Efendizade Fahri Bey, Veznedar Yardımcısı Darü'l-hilafe Bursa Medresesi kısm-1 ali müderrislerinden Mehmet Naci Efendi, Azalar; Askerî Tıbbiye'den emekli Doktor Abdullah Paşa, Gurebâ Hastanesi Başhekimi Yusuf İzzettin Bey, Eşraftan ve Belediye azasından Adil Bey,

⁶¹ KA. 156/130-1.

⁶² KA. 44/161.

⁶³ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

hatırı sayılır tüccarlardan Hacı Hüsmanzade Mustafa Efendi, Bursa Erkek Lisesi İktisat Öğretmeni Ahmet Muhtar Bey, Bursa Erkek Lisesi Muhasebecisi Ali Talip Beyler Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesinde görev almışlardır⁶⁴.

1923 yılında ise Doktor Rüştü Bey başkanlığında İkinci Başkan Numan Bey, Muhasebeci Doktor Vahyi Bey, Veznedar Cemal Bey ve Kâtip Bedia Hanım da şubede görev alanlar arasındadır⁶⁵.

Ertuğrul gazetesinde “*Hilâl-i Ahmer’imizin Konferansı*” başlığıyla 10 Ocak 1924 tarihinde bir haber yazısı basılmıştır. Haber yazısının içeriğinde 3 Ocak Perşembe günü Belediye salonunda Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinin bir araya gelerek konferans düzenlemiş olduklarından bahsedilmiştir. Konferans sırasında eski heyet üyelerinin çalışma ve faaliyetleri incelenip kabul edilmiştir. Ayrıca bir seçim yapılarak yeni dört aza belirlenmiştir. Konferansın sonuna gelindiğinde de Operatör Doktor Emin Bey başkan olurken veznedar yardımcılığına Hacı İbrahim Efendi getirilmiş ve eski idare heyet üyelerinin göreve devam etmeleri kararı alınmıştır. Gazete haberinin sonunda çalışmalarda başarılar dilenmiştir⁶⁶.

1924 yılında Operatör Doktor Emin Bey’in İstanbul Belediye Başkanlığı vazifesi meclis tarafından onaylanıncaya kadar şube başkanlığı görevine devam etmiştir. Bu nedenle üyeler arasında bir başkanlık seçimine gidilmemiştir. İdari heyette bulunan isimler ise İkinci Başkan Müderris Abdülkadir Efendi, Kâtip Müderris Hacı Ziya Efendi, Veznedar Tüccardan Fahri Bey, Azalar; Askerî Tıbbiye’den emekli Doktor Abdullah Paşa, Müderris Hacı Mehmet Naci Efendi, Eğitim Müfettişi Necip Bey, Eczacı Şükrü Bey, Bursa Erkek Lisesi Muhasebecisi Ali Talip Bey, Belediye azasından Adil Bey, Tüccardan Hacı Nebil Bey, Avukat İsmet Bey’dir. Ayrıca bu dönem Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez Şubesinin aza sayısı da 120’dir⁶⁷.

1925 yılında Ertuğrul gazetesine yansımış olan başka bir haber başlığına göre Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin, Hilâl-i Ahmer Nizamnamesinin yirmi beşinci maddesi gereği bir toplantı düzenleneceği ilanı verilmiş ve 6 Şubat Cuma günü Bursa’da Saray Caddesi’nde Osmanlı Bankası karşısında 219 numaralı dairede

⁶⁴ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 230.

⁶⁵ KA. 209/73.

⁶⁶ *Ertuğrul Gazetesi*, 10. Kânûn-ı Sâni, 1340/10 Ocak 1924, nr. 716, s. 2.

⁶⁷ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, nr. 36, 15 Ağustos 1924, s. 1542.

düzenlenecek olup yetkili olan kişilerin belirtilmiş olan gün ve saatte orada olmaları istenmiştir⁶⁸.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin 1925 yılına ait merkez heyet üyeleri şu kişilerden oluşmuştur: Genel Meclis azasından Abdülkadir Bey, Kız Tatbikat Mektebi Müdürü (Bursa Kız Öğretmen Mektebi) Latife Hanım, Komisyoncu Adil Bey, Bursa Erkek Lisesi Muhasebecisi Ali Talip Bey, Eczacı Şükrü Bey, Bizim Mektep Müdürü Zehra Hanım, Bursa Erkek Lisesi Kimya Öğretmeni Sami Bey, İş Bankası Haberleşme Memuru Memduh Bey, Doktor Şefik Lütfü Bey, Kız Öğretmen Mektebi Muhasebecisi Ali Vehbi Bey, Tüccardan Hacı Ethem Bey, Avukat İsmet Bey, Doktor Rıza Tahir Bey, Eski Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Başkanı Firuze Hanım ve Öğretmen Osman Beyler görev almışlardır⁶⁹.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin 1925 yılına ait idari heyet üyeleri ise Başkan Doktor Şefik Bey, İkinci Başkan tüccardan Hacı Ethem Bey, Muhasebeci Ali Talip Bey, Veznedar Eczacı Şükrü Bey, Kâtip Bursa Kız Öğretmen Mektebi Müdürü Latife Hanımlardan oluşmuştur⁷⁰.

Şubenin heyet üyeleri arasında daha sonraki süreçlerde de değişim yaşanmıştır. Örneğin 25 Şubat 1925 tarihine ait Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez Şubesinin heyet üyeleri: Birinci Başkan Encümen vilayet azası Abdülkadir Efendi, İkinci Başkan Edremit Kumaş Şubesi Müdürü Hacı Ethem Efendi, Kâtip Bursa İmam Hatip Mektebi Müdürü Hacı Ziya Efendi, Veznedar Belediye Azası ve Komisyoncu Adil Bey, Veznedar Yardımcısı, Tüccar Hacı Ali Paşazade İbrahim Bey, azalar ise Bursa İmam Hatip Mektebi Müdürü Hacı Mehmet Naci Efendi, Askerî Tıbbiye'den emekli Doktor Abdullah Paşa, Eczacı ve Meclisi İdare-i Vilayet Azası Şükrü Bey, görevden alınmış olan Eşraftan ve Vilayet Muhasebecisi Memuru Fahri Bey, Bursa Erkek Lisesi Muhasebecisi Ali Talip Bey, Avukat İsmet Bey, İş Bankası Haberleşme Memuru Memduh Bey'dir⁷¹. Otuz dört azanın katılımıyla gerçekleştirilmiş olan müzakere sonucunda Abdülkadir Efendi geçici olarak birinci başkan seçilirken Hacı Ziya Efendi

⁶⁸ *Ertuğrul Gazetesi*, 5. Şubat 1341/5 Şubat 1925, nr. 821, s. 2. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesini yirmi beşinci maddesi şu şekildedir: “Genel Meclis Genel Merkez’in raporuyla bilançosunu inceledikten sonra yenilenmesi gereken üyelerini seçer. Komisyonları teşkil eder ve yıllık ödeneklerini belirler. Genel Merkez’in raporunda gösterilecek lüzum üzerine ana ve iç tüzük hükümlerinin değiştirilmesi kısacası cemiyetin bütün iş ve meselelerini inceleyip müzakere etmek yetkisini taşır. Genel merkez raporu haricinde cemiyetin ana ve iç tüzüğü hükümlerinde değişiklik yapılmasına yönelik tekliflerin müzakere programına alınabilmesi genel meclis üyelerinin dörtte birinin imzasıyla [64] ve diğer hususların programa dâhil edilmesi de on imzanın yazılı olarak bildirmeleriyle gerçekleşir. Genel meclisin kararları basın yoluyla ilân edilir.” Bkz. İzgöer -Tuğ, a.g.e., s. 55.

⁶⁹ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., ss. 487-488.

⁷⁰ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., s. 488.

⁷¹ KA. 1394/134-2.

ve Fahri Beyler de ikinci başkanlık görevine getirilmişlerdir. Daha sonra da Hacı Ziya Efendi tarafından merkez heyeti mesai raporları okunarak eski heyet üyelerine teşekkür edilmiştir. Operatör Doktor Emin Bey ve Hasanzade Mustafa Efendi'nin yerine de İsmet ve Hacı Nebil Beyler yeni aza olarak getirilmişlerdir⁷².

Merkez Heyetinden iki kişinin ayrılması üzerine Hacı Aziz Ağa tarafından oylama yapılmıştır. Oylama sonuçlarına göre de on kişiye oy verilmişken iki kişiye oy verilmemiştir. Oy alan azalar ise İsmet Bey, Fahri Bey, Şükrü Bey, Hacı Ziya Efendi, Abdullah Paşa, Hacı Mehmet Naci Efendi, Abdülkadir Efendi, Adil Bey, Hacı Ethem Efendi ve Ali Talip Bey'dir. Hacı Nebil ve Necip Beyler de oy alamayan kişiler olmuşlardır. Ardından 12 oy Hacı Ali Paşazade İbrahim Bey 10 oy da İş Bankası Haberleşme Memuru Memduh Bey alarak merkez heyeti azalığına getirilmişlerdir. İstanbul konferansına katılmak içinde Hacı Ali Paşazade İbrahim Bey ve tüccardan Hacı Ethem Efendi seçilmiştir⁷³. 26 Şubat günü de merkez heyetinin raporları kabul ve tasdik edilmiştir. Alınan kararlar neticesinde Hasan Ali Paşazade İbrahim ve Hacı Ethem Beyler delege olarak seçilmişlerdir. Daha önceden ayrılmış olan iki azanın yerine de İbrahim ve Memduh Beyler getirilerek idari heyette bulunanlar ve kabul edilmiş olan raporların birer örneği Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiştir⁷⁴.

1926 yılına ait idari heyet ve merkez üyeleri şu kişilerden oluşmuştur: Birinci Başkan Sağlık Müdürü Kemal Bey, İkinci Başkan Eğitim Müdürü Haydar Bey, Kâtip Tatbikat Müdürü Lütfiye Hanım, Muhasebeci Lise Kimya Öğretmeni Sami Bey, Veznedar tüccardan Necip Bey, Azalar; Avukat Rahmi Bey, Nasuhi Bey, Doktor Tevfik Bey, Doktor Rıza Tahir Bey, Doktor Talat Haşim Bey, Eczacı Mümtaz Bey, İbrahim Bey, Ali Talip Bey, Bedia Hanım ve Ganimet Hanım'dır⁷⁵. 1927 yılına gelindiğinde iki oturum şeklinde gerçekleşmiş olan kongrenin ilki 11 Şubat 1927'de düzenlenmiş bir

⁷² KA. 1394/134-3.

⁷³ KA. 1394/134-3.

⁷⁴ KA. 1394/134. Vilayet ve şubelerin belirli zaman aralıklarda toplanarak cemiyetin gelir gider raporları tespit edilmeleri, merkez ve şubelerin en son durumları ve çalışmaları gibi konular ele alınarak tartışılmıştır. Ayrıca tertip edilen toplantılarda yeniden heyet üyeleri ve delegelerin seçilmesi istenilmiştir. Nitekim Hilal-i Ahmer Cemiyetini Nizamnamesinin ilgi olan beşinci bölümünün otuz beşinci maddesi şu şekildedir: “*Vilayetlerde oranın kurucu ve çalışan üyeleriyle sancak ve kaza şubelerinden gelecek birer delegeden oluşan bir genel meclis ve bu meclis tarafından seçilip on iki üyeden oluşan bir merkez heyeti bulunur. Vilayet Genel Meclisi her sene daha önce vilayet merkez heyeti tarafından tayin edilen bir günde, Şubat ayında toplanır. Bu genel meclis merkez heyetin raporuyla hesabını inceleyerek yenilenmesi gereken üyelerini ve İstanbul'daki Genel Merkez'e gönderilecek delegeleri seçer. Vilayetlerin merkez heyetleri de her sene yenilenmek, bir başkan, bir ikinci başkan, bir kâtip, bir veznedar ve bir veznedar muavininden meydana gelmek üzere kendi üyeleri arasından beş kişiden oluşan bir idare heyeti seçer. İdare heyeti başkanları merkez heyete de başkanlık eder. Vilâyet genel meclisleri toplandıklarında mevcut üyeler arasından gizli oy ile bir başkan ve bir ikinci başkan seçer.*” Ayrıca bkz. İzgöer-Tuğ, a.g.e., s. 57.

⁷⁵ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., s. 611.

diğeri de 13 Şubat 1927 tarihinde gerçekleştirilmiştir. İlk oturumda açılış konuşması Doktor Şefik Lütfi Bey tarafından yapılmıştır⁷⁶.

Nizamname gereği başkanlığa Hasanzade Muhtar Bey, ikinci başkanlığa Eğitim Müdürü Haydar Bey ve kâtipliğe de Ticaret Odası Başkâtibi Nasuh Bey seçilmişlerdir. Kongrede senelik bütçe raporları okunduktan sonra Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesinin yeni azaları seçilmiştir⁷⁷.

Tablo 3. 11 Şubat 1927 Tarihinde Yapılan Seçim Sonrası En Yüksek Oy Alandan En Az Oy Alan Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Yeni Aza Listesi

OY ALAN KİŞİLER	OY SAYISI
Sağlık Müdürü Kemal Bey	59
Sami Bey	59
Doktor Tefvik Bey	58
Doktor Rıza Tahir Bey	58
İbrahim Bey	58
Doktor Talat Şahin Bey	57
Ali Talip Bey	57
İsmet Hanım	57
Eğitim Müdürü Haydar Bey	56
Avukat Rahmi Bey	56
Eczacı Mümtaz Bey	56
Attar Necip Bey	56
Lütfiye Hanım	56
Bedia Hanım	56
Nasuh Bey	55

Kaynak: KA. 165/31-4.

Yapılan seçim neticesinde diğer kişiler ise Zehra Hanım iki, [?] Hanım iki, Abdullah Bey iki oy alırken Müdür Emin Bey, Hamide Hanım, Fakihe Hanım, Hilmi Bey, Ali Vahip, Öğretmen Osman Bey, Doktor Yusuf İzzettin Beyler de birer oy almışlardır⁷⁸.

İkinci oturum ise 13 Şubat 1927 tarihinde düzenlenmiştir. Kongrede Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez idari heyet üyelerini seçmek için oylamaya gidilmiştir. Seçilen yeni heyet üyelerinin listesi şu şekildedir: Birinci Başkan (13 oy) Bursa Sağlık Müdürü Kemal Bey, İkinci Başkan (13 oy) Eğitim Müdürü Haydar Bey, Kâtip (12 oy) Tatbikat Müdürü Latife Hanım, Muhasebe (13 oy) Lise Kimya Öğretmeni Sami Bey, Veznedar (12 oy) tüccardan Necip Bey, azalar ise Ali Haydar, Bedia Hamdi, Latif, Doktor Talat

⁷⁶ KA. 165/31-1; KA. 165/31-3.

⁷⁷ KA. 165/31-4.

⁷⁸ KA. 165/31-4.

Şahin, Tevfik, Kısmet, Rıza Tahir, Ali Talip, Salih Sami, Mehmet Behçet, Mehmet Rahmi, Kemal ve İbrahim Beyler getirilmişlerdir⁷⁹.

Başkan Haydar Bey'in diğer memurluk görevinden dolayı 19 Temmuz 1927 yılında seçilmiş yeni idare heyet üyeleri şu kişilerdir: Başkan Doktor Rıza Tahir Bey, İkinci Başkan Lise Türkçe Öğretmeni Ahmet Hilmi Bey, Kâtip Kız Öğretmen Mektebi Dikiş ve Biçki Öğretmeni Ganimet Hanım, Muhasebe Lise Kimya Öğretmeni Sami Bey ve Veznedar Lise Muhasebecisi Talip Bey'dir⁸⁰.

2. BURSA HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR CEMİYETİNİN KURULUŞU VE YARDIM FAALİYETLERİ

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra hanımların pek çoğu sosyal çalışma hayatında yerini almaya başlamıştır. Bu dönemde kendilerine ihtiyaç duyulan kurumlardan bir tanesi de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri yeniden yapılanma sürecinden sonra sık sık yapılmış olan toplantılar sonrasında hanımların Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde bulunması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Bundan dolayı 1911 yılında hazırlanmış olan nizamnamede hanımlarla ilgili kısma da yer verilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde yer alan hanımlar tarihin pek çok döneminde önemli görevler üstlenmişlerdir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, hanımların da bir an evvel faaliyet halinde olmalarını istemişlerdir. Bundan dolayı da hazırlamış oldukları nizamnamenin altıncı bölümü hanımlarla ilgilidir. Nizamnamenin hanımlarla ilgili olan kısmında hanımlar şubelerinin erkek merkez şubelerine bağlı olmaları şartıyla açılması kararı alınmıştır. İlgili olan kırk üçüncü maddesi ise şu şekildedir: “*Dersaadet'le vilayet ve liva ve kazalarda Osmanlı hanımlarından mürekkep ve mahalleleri zükur merkez ve şubelerine merbut bulunmak ve yalnız ianat cemi ve levazım ihzarı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir*”⁸¹.

Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde 20 Mart 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkez Heyeti kurulmuştur. Kurulma aşamasında 100 aza kayıt edilmiş ve 30 kişiden oluşan bir merkez heyeti ve bir idari heyet seçilmiştir⁸². Vakit kaybetmeksizin faaliyetlerine başlayan Hanımlar Merkez Heyetinin fahri başkanlığına Kamres Hanım (Osmanlı Padişahı V. Mehmet'in eşi), fiili başkanlığına da Nimet Mahmut Muhtar Hanım (Millî Savunma Bakanı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi)

⁷⁹ KA. 165/31-3.

⁸⁰ THAM, nr. 72, 15 Ağustos 1927, ss. 3620-3621.

⁸¹ OHAC 1329-1331 Salnamesi, s. 69.

⁸² O.H.A.C.H.M.T II, s. 141; Besim Ömer, a.g.e., s. 81.

getirilmiştir. Yaklaşık yüz kurucu üyeden oluşan ileri gelen devlet adamlarının hanımları da buraya üye olmuşlardır. Bursa eski Valisi Daniş Bey'in ve Bursa eski Valisi Azmi Bey'in eşleri de Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin kurucu üyeleri arasında yer almışlardır⁸³. Bu gelişmeler üzerine 1912 yılında İstanbul'da çalışmalarına devam eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımları, merkez ve şubelere de yazılar göndererek en kısa sürede orada bulunan hanımların da faaliyete geçmelerini istemişlerdir. Bu talep üzerine Trabzon, Eskişehir, Aydın ve Halep gibi vilayetlerde şube açılması için hazırlıklar başlamışken Bursa hanımları da vakit kaybetmeksizin girişimlerde bulunmuşlardır⁸⁴.

11 Şubat 1914 tarihine gelindiğinde Bursa Valisi, İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevinin devralındığı takdirde erkekler şubesine bağlı bir hanımlar şubesinin açılabileceğini Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiştir⁸⁵. Dönemin Bursa Valisi Müfit Bey'in eşi Pürnes Hanımın da büyük katkıları ve çabaları sonucunda 5 Mart 1914 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti açılmıştır⁸⁶.

Vali Abbas Halim Paşa ve eşi Hatice Hanım, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için oldukça önem arz eden girişimlere öncülük etmişlerdir. Bunlardan bazıları hem hanımlara özgü şubenin hem de hastabakıcılık kurslarının açılmasındaki girişimleridir. Bununla da kalmayıp İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevinin devredilmesinden sonra sergi piyangoları tertip edilerek Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelirler temin etmişlerdir. 1915 yılının 29 Kasım günü kendilerinin göstermiş oldukları bu öncü girişimlerinden dolayı altın madalya ile ödüllendirilmeleri de uygun görülmüştür⁸⁷.

2.1. BURSA SANATEVİNİN AÇILMASI

Hilâl-i Ahmer Hanımları 1913 yılının 29 Haziran günü bir araya gelerek düzenlemiş oldukları toplantıda sanatevinin açılması kararını almışlardır. Açılması istenilen sanatevinin temel gerekçesi ise Balkan Savaşları sonrasında çok sayıda insanın zorla Rumeli'den Anadolu'ya göç ettirilmesi dolayısıyla başta İstanbul olmak üzere pek çok vilayette göç eden kişilerin oldukça zor ve perişan halde olduklarının gözlemlenmesidir. Nitekim tarihin pek çok döneminde en fazla göç alan vilayetlerden biri de Bursa olmuştur. Bundan dolayı da bölgeye gelenlerin içinde dul hanım ve genç

⁸³ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 151; *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 54.

⁸⁴ Çapa, *a.g.e.*, s. 48.

⁸⁵ KA. 156/7.

⁸⁶ *1967 Bursa İl Yıllığı*, s. 9; Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul 2006, s. 198; KA. 156/17.

⁸⁷ KA. 156/120.

kızlara bir an evvel eğitim verilerek onları aktif ve üretici hale getirmek ve ülkenin o zorlu günlerinde devletin ihtiyaçlarını karşılamaktır⁸⁸.

Bursa vilayetinde İngiliz Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından bir sanatevi açılmış olduğu bilinmektedir. Sanatevinin önemini ve faydalarını bilen İngiliz Salib-i Ahmer üyeleri, vilayetten ayrılırken buranın Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetine bırakılması kararını almışlardır⁸⁹.

Bursa'da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti idaresine bırakılan sanatevinin açılış sürecini Dr. Besim Ömer Paşa'nın anılarında şu şekilde görmekteyiz: “*Bursa'ya harb ve muhaceret esnâsında Hindistan mu'teberânından müşâvir-i hass Emir Ali Hazretlerinin riyâset-i tahtındaki hey'et tarafından i'zâm edilmiş olan ba'zı İngilizler, orada da muhâcirîne mahsûs olmak üzere bir Dâr-üs-sanâ'a küşâd eylemiş idiler. Bil'âhire bu hey'etin memleketlerine azîmeti esnâsında Bursa'daki Dâr-üs-sanâ'a (sanat yapılan yer) Vâli Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin refîka-yı muhteremeleri Prenses Hazretlerinin riyâsetleri tahtında teşekkül eden Bursa Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne devr edildi. Prenses Hazretlerinin cidden âlîcenâb-âne ve şefkâtperverâne himmetleriyle bugün Dâr-üs-sanâ'a-a'da pek iyi ve kullanışlı dokumalar yapılmaktadır*”⁹⁰.

I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı sırada Bursa vilayetinde İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevinin devredilmesi meselesi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Bursa Valisi Müfit Bey⁹¹ bu sanatevinin, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından alınması söz konusu olursa Bursa'ya büyük oranda fayda sağlayacağını eğer alındığı takdirde sanatevinin idaresini merkezde tesis edilecek olan Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti Şubesine bırakılmasını istemiştir. Bu gelişmeler üzerine 5 Mart 1914 tarihinde merkez vilayette hanımlara özgü bir şube açılmıştır. 11 Mart 1914 tarihinde ise İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevi devralınmıştır⁹².

İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevinin, 11 Mart 1914 tarihinde devralınmasından hemen sonra idaresi Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti Şubesine bırakılmıştır. İngiliz Salib-i Ahmer Sanatevinden geriye kalan tezgâhlar, iplikler, eşyalar, alet-edevat vs. malzemelerin bir kısmı ya bağışlanmış ya da devredilmiştir. Sanatevi, açıldıktan

⁸⁸ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 157-158.

⁸⁹ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, Ankara 2020, s. 240.

⁹⁰ Besim Ömer, *a.g.e.*, s. 137.

⁹¹ 1967 Bursa İl Yıllığı, s. 9.

⁹² KA. 156/17.

sonra ilk olarak Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesi tarafından 50 lira avans verilmiş olsa da gerekli ihtiyaçları karşılama adına yeterli gelmeyince bu defa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden hem elli liranın hem de hanımlar şubesi adıyla bir adet resmî mührün gönderilmesi istenmiştir⁹³.

Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilerin sekteye uğramış olduğu 1914 yıllarında Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi, yaralı askerler için sanatevinde sargı bezi dokumayı zira bir arşın 30 paraya mal olup haftada 4.000 arşın üretilebileceğini hesap etmişlerdir. Bunun üzerine 5 Ağustos 1914 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti, sanatevinde tezgâhların üretime başlamasıyla günlük 1.600 arşın sargı bezi elde edileceğini hesap ederek örneklerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Millî Savunma Bakanlığı Sağlık Genel Müfettişliğine (Harbiye Nezareti Sıhhiye-i Genel Müfettişliğine) göndermiştir. 14 Ağustos günü ilgili makamlardan herhangi bir haber gelmediğini fakat kabul görülüp sipariş verilecek olursa İstanbul'da Mahmutpaşa yokuşunda Kürkçü Hane karşısında Bursalı Tevfik Bey mağazasında bulunan dokuma bezlerinin hepsinin satın alınarak gönderilmesi talebinde bulunulmuştur. Ancak gönderilme imkânı olmazsa da vezneden on bin kuruş alınarak ödeme yapılması istenmiştir⁹⁴. Aynı gün ise Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesi bir adet Amerikan bezi örneğinin kendilerine ulaştığını metresinin doksan beş paraya satılacağını bildirerek bu tutarın kendileri tarafından kabul görülürse siparişin verilmesi istenmiştir⁹⁵.

İdaresi Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesine bırakılan sanatevinde, sipariş edilen ürünler zamanında teslim edilmiştir. Örneğin 1914 yılının Ekim ayında İttihad-ı Sultaniye için bedeli sekiz yüz kuruş olan, yetmiş santimetre genişlikte iki yüz metre yatak çarşafı dikilerek gönderilmiştir⁹⁶. Ancak 1915 yılının Eylül ayında sanatevinde üretilen yün ipliklerin içine eski çorap ve kanaviçe karıştırıldığı için günlük iplik üretiminde düşüş görülmüştür. Bu nedenle kısa bir süreliğine bu olumsuz durum giderilinceye kadar siparişi verilecek ürünleri Kütahya şehrine bağlı Uşak kazasında

⁹³ KA. 156/121-2.

⁹⁴ KA. 156/26; KA. 156/28; KA. 156/31. Osmanlı Devleti döneminde iki çeşit arşın kullanımı vardır. Bunlardan biri mimar arşını olarak bilinirken bir diğeri de çarşı arşını olarak kullanılmıştır. Nitekim konumuz gereği bizi yakından ilgilendiren çarşı arşınının günümüzdeki karşılığı 68 santimetreye denk gelmektedir. Dolayısıyla Kızılay Arşiv belgesinde ulaştığımız bilgiler neticesinde 4.000 arşının günümüzdeki karşılığı 272.000 metre yapmaktadır. Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Mehmet Erkal, "Arşın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1991, ss. 411-413.

⁹⁵ KA. 156/32.

⁹⁶ KA. 156/40-1.

günlük bin sekiz yüz kıyye (okka) iplik imal eden fabrikalara sipariş edilmesi istenmiştir⁹⁷.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından siparişi verilmiş olan üç bin metrelik sargı bezi için 12 Kasım 1914 tarihinde muhasebeye bin sekiz yüz yirmi dört metrelik sargı bezi bırakılmıştır⁹⁸. 10 Ocak 1915 tarihinde ise Bursa Hilâl-i Ahmer Şubesine bin metre sargı bezi gönderileceği bildirilmiş olsa da 317,5 metre teslim edilmiştir. Nitekim o sırada Müdafaa-i Millîye siparişleri yirmi güne kadar tamamlanmış olup günlük yüz metre kadar üretim yapan on adet tezgâhların mevcut olduğunu on beş yirmi bin metre kadar sargı bezi siparişi verilirse de en kısa sürede üretilip gönderileceği belirtilmiştir⁹⁹.

Bursa sanatevi üretim çalışmalarına hız vermiştir. Örneğin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine, 650 ve 671,5 metre sargı bezi 24 Ocak 1915 tarihinde takdim edilmiştir¹⁰⁰. 31 Ocak da ise toplam sargı bezi ve çamaşır yedi bin beş yüz doksan dokuz kuruş beş para kıymetinde olup metresi de altı bin iki yüz kırk iki gelmiştir¹⁰¹. Yapılan çalışmalar neticesinde ulaşılan Kızılay Arşiv belgesinin birinde 16 Şubat günü belirli tarihlerde gönderilmiş olan sargı bezleri hakkında merkeze rapor sunulduğu görülmektedir. Şöyle ki 11 Şubat'ta iki paket 2.079 metre sargı bezi, 16 Şubat'ta aynı gün bir paket 726, iki paket 760 ve üç paket 839 olmak üzere toplamlarında 4.404 metre sargı bezi gönderilmiştir¹⁰². 21 ve 27 Şubat günlerinde sırayla 1.281 ve 2707,5 metre sargı bezi postayla Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine iletilmiştir. 1915 yılının Mart ayında ise Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından kendilerine artık sargı bezlerine ihtiyaç duyulmadığı bildirilmiştir¹⁰³.

Büyük bir çaba ve gayretle çalışan Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımları, 1915 yılında bütün bu çalışmalarının yanı sıra sigara paketleri ve çeşitli eşyaların içinde bulunduğu hediye paketleri hazırlayarak yaralı askerlere dağıtmışlardır¹⁰⁴.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 29 Kasım 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezine göndermiş olduğu bir yazısında Bursa vilayetindeki sanatevinin kumaş fabrikasına nakledilmesini istemiştir.

⁹⁷ KA. 156/107. Bir diğer ismi de kıyye olarak bilinen tartı ölçüsüdür. Günümüzdeki karşılığı 1,282 grama denk gelmektedir. Ayrıca bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB, İstanbul 1993, s. 723.

⁹⁸ KA. 156/44.

⁹⁹ KA. 156/51.

¹⁰⁰ KA. 156/57; KA. 156/58.

¹⁰¹ KA. 156/59.

¹⁰² KA. 156/62.

¹⁰³ KA. 156/68; KA. 156/66; KA. 156/70.

¹⁰⁴ KA. 193/262.

Bu teklifi kabul görüldüğü takdirde başta kadın ve kız çocuklarına fayda sağlamakla beraber bu sektörde çok sayıda kabiliyetli insanın yetişebileceğini belirtmiştir. Ayrıca fabrikanın sermayesinin yeterli miktarda olmamakla birlikte yardım edildiği takdirde hemen faaliyete geçileceği bildirilmiştir¹⁰⁵.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 20 Aralık 1915 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezine göndermiş olduğu yazıda sanatevinin mükemmel bir fabrika halinde çalışıyor olduğundan bahsetmiştir. Yazısının devamında ise Alman-Avusturya Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılmış olan sinemanın vilayette büyük bir ilgi odağı haline geldiğini bu nedenle gerek sinemanın gerekse fabrika gelir gider hesaplarının Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından kontrol altına alınması önerisini Hilâl-i Ahmer Cemiyetine iletmiştir¹⁰⁶.

21 Ekim 1916 tarihine gelindiğinde Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti himayesinde bulunan sanatevinin, Hocasnam adıyla bilinen bir dokuma fabrikasına nakledilmesini istemiştir. Bununla birlikte gelir giderlerinin Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından tutulan sinemanın da bir şahsa bırakılması önerisini dönemin İçişleri Bakanlığına (Dahiliye Nezâreti) iletmiştir. İçişleri Bakanlığı 7 Kasım 1916 tarihinde Bursa Valisi İsmail Hakkı Bey'e sanatevi ve sinemanın hiçbir şekilde nakil edilmesi veya bir şahsa bırakılmasının söz konusu olamayacağını her ikisinin de Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde devamlılıklarının uygun olduğu cevabını yazmıştır¹⁰⁷.

2.2. BURSA HASTABAKICILIK MEKTEBİ

Hilâl-i Ahmer Hanımlarının en büyük hizmetlerinin bir diğeri çok sayıda hanımın katılım sağlayıp başarı gösterdikleri hastabakıcılık kursları olmuştur. Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde hastabakıcılık kurslarının açılması için hazırlıklar başlatılmış ve ilk eğitim kendisi tarafından bizzat Hilâl-i Ahmer Cemiyeti binasında verilmiştir. 1914 yılının 14 Şubat günü başlamış olan hastabakıcılık kursları Haziran ayına gelindiğinde sona ermiştir. Yaklaşık kırk ya da elli hanımın katılımıyla beş ay süren eğitimin sonunda içlerinden yirmi yedi hanım başarı göstermiştir. İmtihanı

¹⁰⁵ KA. 156/121.

¹⁰⁶ KA. 156/123.

¹⁰⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrak (BAO. DH.I.U.M), 98/1.24.2; BAO. DH.I.U.M. 98/1.24.1.

başarıyla tamamlayan hanımlara da dönem sonu gelindiğinde bir diploma merasimi tertip edilmiştir¹⁰⁸.

Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde İstanbul'da açılmış olan hastabakıcılık kursları kısa bir süre sonra da Vali Abbas Halim Paşa ve eşi Hatice Hanım'ın girişimleri neticesinde Bursa'da da açılmıştır. Hatta Bursa'da açılmış olan hastabakıcılık kurslarına Vali Abbas Halim Paşa'nın kızları Prenses Kerime, Emine ve Tefkiye Hanımlar da katılmışlardır. Hastabakıcılık kursu sona erdiğinde kendileriyle beraber toplam yirmi beş hanıma diplomaları takdim edilmiştir¹⁰⁹.

O dönemde Bursa'da sadece kurslara yönelik çalışmalar olmayıp dispenserin açılmasına yönelik girişimler de olmuştur¹¹⁰.

Hanımlara özgü açılan hastabakıcılık kursları Bursa'da, kısa sürede devlet adamları ve halk tarafından büyük bir ilgi ve takdir görmüştür. Bursa Valisi Müfit Bey¹¹¹ 23 Nisan 1914 tarihinde Dr. Besim Ömer Paşa'ya teşekkürlerini ileten bir yazı yazmıştır. Ayrıca dispenserin açılma hususunun da doğru bir karar olduğunu ve gerekli hazırlıklara girişildiğini belirtmiştir.

Dersaadet: Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Şinasi Doktor Besim Ömer Paşa Hazretlerine

Saadetli Efendim Hazretleri,

Bursa da hanımlara mahsus hastabakıcılık dersleri için küşad edilen dershaneyi takdîren irsal buyurulan tahrirat alileri vasıl dest tanzim olup [?] muhteviyat âcizane oldu. Tatbikat mahallî olarak bir dispenserin dahi tesisi çok mukarrerat bulunmakla arzı karîb küşadına mübaşeret edileceği arz olunur o babda emir ve irade efendim hazretlerininindir.

Hüdavendigâr Valisi

10 Nisan 1330¹¹²

Bursa'da açılmış olan hastabakıcılık kurslarını başlangıcından itibaren dersleri büyük bir özveri ve titizlikle devam eden hanımlara birinci dönem sonuna gelindiğinde diplomaları verilmiştir. Hastabakıcılık kurslarınının 30 Temmuz 1914 tarihinde yirmi beş hanıma diploma verilmesi kararlaştırılmıştır. Diplomaya hak kazanan adayların

¹⁰⁸ Çapa, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁰⁹ Besim Ömer, *a.g.e.*, ss. 158-159.

¹¹⁰ KA. 331/4.

¹¹¹ 1967 Bursa İl Yıllığı, s. 9.

¹¹² KA. 336/1.

isimlerini, imtihan derecelerini ve numaralarını belirten bir liste hazırlanmış olup aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹¹³.

Tablo 4. Bursa Hilâl-i Ahmer Hastabakıcı Mezunlarının İmtihan Dereceleri

NUMARA	İSMİ	İMTİHAN DERECELERİ
1	Prensess Kerime Hanım	2
2	Prensess Emine Hanım	5,75
3	Prensess Tefvika Hanım	5,5
4	Fevziye Hanım	6
5	Sare Hanım	6
6	Mediha Hanım	5,5
7	Memduha Hanım	5,5
8	Saide Hanım	5,3
9	Cahide Hanım	6
10	Necmiye Hanım	3,3
11	Fatıma Hanım	4,5
12	Zehra Hanım	6
13	Nefise Hanım	5,5
14	Leman Hanım	4,5
15	Sabiha Hanım	5,5
16	Saniye Hanım	5,5
17	Nefise Hanım	5,5
18	Aliye Hanım	5,5
19	Naciye Hanım	4,1
20	Fethiye Hanım	5,75
21	Nedime Hanım	4,5
22	Memduha Hanım	5,75
23	Saide Hanım	5,5
24	Muzaffer Hanım	4,5
25	Safiye Hanım ¹¹⁴	4

Kaynak: Kızılay Arşivi 331/3

Tablo 4'te gösterildiği gibi yirmi beş hanıma diplomaları dağıtmak için hazırlıkların başlandığı günlerde gazetelere yansıyan haberde İstanbul'da derslerini tamamlayan hanımlara tören gerçekleştirildiğini bu törende diplomalarıyla beraber madalyaların verileceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine 18 Ağustos 1914 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı kaleme alarak benzer merasimin Bursa vilayetinde de düzenleneceğini belirtmiş ve buradaki hanımlara madalyaların verilmesini isteyerek madalyaların gönderilmesi talebinde bulunmuştur¹¹⁵.

1914 yılında İstanbul'dan Bursa'ya yeni bir hastabakıcılık programı gönderilmiştir. Operatör Doktor Emin Bey, 21 Ağustos 1914 tarihinde Hilâl-i Ahmer

¹¹³ KA. 193/183.

¹¹⁴ KA. 331/3.

¹¹⁵ KA. 156/27.

Cemiyetine, kendilerine gönderilmiş olan bu programa uyumlu olan bir eserin bulunmadığını ve bu dersleri alacak olan hanımlar için uygun bir hastabakıcılık kitabının Tevfik ve Refik Beyler tarafından yeniden düzenlenerek basılacağını bildiren bir telgraf göndermiştir ¹¹⁶.

Araştırmalar sonucunda Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin faaliyetleri hakkında bir süre bilgi edinilememiş olsa da 1924 yılına gelindiğinde çalışmalarının devam ettiği bilinmektedir. Nitekim belirli gün veya haftalarda Ertuğrul gazetesine yansımış olan “*Davet*” başlığıyla toplantılar düzenlenmiştir. Örneğin davetin 1924 yılının 14 Şubat Perşembe günü alafranga saate göre birden sonra alaturka saate göre de sekizde gerçekleşeceği bildirilmiştir. 18 Şubat günü de aynı gazetede Bursa Hilal-Ahmer Hanımlar Cemiyetinin, 23 Şubat Cumartesi günü Setbaşı’ndaki dairelerin de saat yedi de bir toplantı gerçekleştireceğini ve ilgili olan bütün hanımların da orada bulunarak toplantıya katılmalarını isteyen bir haber yayınlamıştır ¹¹⁷.

1924 yılında Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımları arasında yeni heyet üyeleri seçimleri gerçekleştirilmiş ve bu seçimin pulsuz ve usulsüz yapıldığı söylenilerek şikâyet edilmiştir ¹¹⁸. Bunun üzerine Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, “*Bir Cevap*” başlığıyla dönemin Ertuğrul gazetesine bir yazı iletmiştir. Söz konusu yazıda Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar heyet üyelerinin seçimlerinde hiçbir yanlışlık olmadığını seçim sırasında ve sonrasında kendisiyle beraber merkez kâtibi Hakkı Efendi’nin yanında bulunduğunu ve bu seçim çalışmalarının büyük bir dikkat ve titizlikle yürütülmüş olduğunu izah etmiştir. Sonuçlara göre bir hanımın elli altı, iki hanımın ellişer ve diğer hanımın da kırk bir oy aldığını belirterek dört kişiden oluşan yeni aza seçimlerinin yapıldığını belirtmiştir ¹¹⁹.

Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin 1924 yılına ait yardım gelirlerine bakıldığında ise ocak ayından 30 Eylül 1924 tarihine kadar makbuzsuz bağış tutarı 61.480,25 kuruş olurken ¹²⁰ 1 Ekim-31 Aralık ayında da çeşitli diğer gelirlerden 30.310 lira gelir elde edilmiştir ¹²¹. Bir yıl boyunca da makbuz karşılığı bağış tutarı 4.350 kuruş

¹¹⁶ KA. 156/35.

¹¹⁷ *Ertuğrul Gazetesi*, 11. Şubat 1340/11 Şubat 1924, nr. 725, s. 2; *Ertuğrul Gazetesi*, 18. Şubat 1340/18 Şubat 1924, nr. 727, s. 2.

¹¹⁸ *Ertuğrul Gazetesi*, 3 Mart 1340/3 Mart 1924, nr. 731, s. 2.

¹¹⁹ *Ertuğrul Gazetesi*, 6 Mart 1340/6 Mart 1924, nr. 732, s. 2.

¹²⁰ *THAM*, nr. 39, 15 Ocak 1921, s. 1753; *THAM*, nr. 40, 15 Aralık 1921, s. 1821.

¹²¹ *THAM*, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2087.

olmuştur¹²². Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin harcama cetveline bakıldığında ise 1924 yılının ocak ayından 30 Eylül ayına kadar 57.281,75 kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir. Tüm yıl kapsamında idari masraflar içinde 28.884,75 kuruş tutarında bir harcama gerçekleşmiştir¹²³.

1925 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin göstermiş oldukları özverili ve titiz çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür edilmiştir¹²⁴.

1926 yılında Asri Türkiye Mecmuası'nda çıkan haberde “*Bursa Mektubu*” başlığı altında Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinden bahsedilmiştir. Haberin yazısının içeriğinde Bursa vilayetinde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin faaliyet halinde bulunduğu değinilerek devamında övgüyle bahsedilmiştir. Ayrıca Bursa hanımlarının özverili ve titiz çalışmaları üzerinde durarak başarılar dilemiş ve kendilerinin en kısa zamanda daha çok çalışarak başarılar elde edeceklerini ümit ederek memnuniyetini dile getirmiştir. Buna ilaveten Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti heyeti idaresinde beş hanımın merkez heyettin de ise üç hanım olmak üzere on beş kişiden ibaret olduğunu belirtmiştir¹²⁵.

3. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN ŞUBELERİ

Hilal-i Ahmer Nizamnamesinin altıncı bölümü şubeler için hazırlanmış olup kazalarda açılacak olan şubelerin vilayetlerdeki merkezlere bağlı kalmaları şartıyla sekiz heyet üyesi belirlendikten sonra başkan, kâtip ve veznedarın da seçilmesi sonrasında açılma kararı alınmıştır. Bursa vilayetinde erken tarihlerde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti açılırken vilayetine bağlı Gemlik, İznik, İnegöl, Karacabey, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhaneli ve Orhangazi kazalarında da belirli tarih aralıklarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti şubeleri açılmıştır¹²⁶.

¹²² THAM, nr. 39, 15 Ocak 1921, s. 1753; THAM, nr. 40, 15 Aralık 1921, s. 1821; THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2087.

¹²³ THAM, nr. 39, 15 Ocak 1921, s. 1754; THAM, nr. 40, 15 Aralık 1921, s. 1821; THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2087.

¹²⁴ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 488.

¹²⁵ *Asri Türkiye Mecmuası*, 1 Mayıs 1926, nr. 3, s. 28. Bkz. Ek 5.

¹²⁶ İlgili olan kırk ikinci madde: “Şubeler sancak ve kazalarda kurulur. Şube heyeti sekiz üyeden oluşup başkanlık, kâtiplik ve veznedarlık görevini yapacak olan bu üçü şubenin idare heyetini oluşturur. Şube heyetleri üyeleri, her sene yenilenmek, kurucu ve çalışan üyelerden olmak üzere vilayet merkezleri tarafından seçilir. Şube heyetleri üyelerinden ikisi her sene kura ile yenilenir. Sancak ve kaza şubeleri doğrudan doğruya mensup oldukları vilâyet merkezlerine bağlıdır.” Bkz. İzgöer-Tuğ, *a.g.e.*, s. 58.

3.1. GEMLİK ŞUBESİ

Bursa'nın önemli kazalarından olan Gemlik'te 1912 yılında Hilâl-i Ahmer Şubesinin açıldığı tespit edilmiştir. İdari heyette yer alan kişiler Başkan İlçe Müftüsü Hacı Mehmet Vasfi Efendi, Azalar ise Kereste Tüccarı Yorgancızade Kamil Bey, Zeytin Tüccarı İbrahim Hilmi Efendi, Eski Orman Memuru Ahmet Kemal Efendi, Tüccar Andriko Efendi ve Belediye Başkanı Corci Efendi'dir¹²⁷.

Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesi, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yardımlar göndermiştir. Burada yaşayan halk Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin faaliyetlerine karşı duyarlı olup tarihin belirli aralıklarında yardım paraları toplamıştır. Toplanmış olan bu paraları dönemin önde gelen yetkilileri aracılığıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermişlerdir. Örneğin Bursa Valisi, 1911 yılı Aralık ayının 25'inde Gemlik halkı tarafından toplanılan 37 lira ve buna ilave Armutlu nahiyesi halkı tarafından da yüz kuruşun bağış yapıldığını bildirerek Hilâl-i Ahmer Cemiyetine posta yoluyla göndermiştir¹²⁸.

1912 yılına gelindiğinde hemen hemen her ayın bazı günlerinde Armutlu nahiyesi halkı tarafından bir miktar para toplanılmıştır. Nitekim 1912 yılının 21 Nisan günü dört yüz kuruş bir buçuk akçe, Mayıs ayında iki defa olmak üzere 1 Mayıs günü yüz on kuruş bir buçuk akçe ve 6 Mayıs günü yüz on kuruştur. 14 Haziran günü doksan kuruş bir buçuk akçe, 17 Ağustos günü altı yüz kuruş, 30 Kasım günü dört yüz seksen dört kuruş otuz beş para ve 3 Aralık gününde de beş yüz yirmi üç kuruş Bursa'da bulunan önde gelen yetkililer tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bağış olarak gönderilmiştir¹²⁹.

3 Ağustos 1915 tarihine gelindiğinde idari heyette bulunan isimler ise Başkan Belediye Başkanı Mehmet Kâmil Efendi, Veznedar Yuvak Efendi, Kâtip Doktor Ziya Bey, Azalar ise Arakil Efendi, Belediye Azası Kiryako Efendi, Eczacı Dimitri Efendi, Belediye Azası Hiristo Efendi ve Yunanlı [?] Efendi şeklindedir¹³⁰.

Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1925 yılına ait merkez heyet üyeleri şu kişilerdir: Bakkal Halil Efendi, Müftü Yusuf Ziya Efendi, Belediye Başkanı Şerif Mehmet Efendi, Eski Orman Memuru Rıza Efendi, Hacı Ömer Efendi, Tapu Memuru

¹²⁷ Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesinin açılış tarihini 1327 olarak gösterilmiştir. Bkz. *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 280.

¹²⁸ KA.79/57-2.

¹²⁹ KA. 79/57; KA. 79/50; KA. 79/52; KA. 79/99; KA. 102/1; KA. 78/149; KA. 14/66.

¹³⁰ KA. 157/161.

Hakkı Efendi, Mal Müdürü İbrahim Hakkı Efendi ve İbrahim Efendi'dir¹³¹. Buna ilaveten Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesinin birde hanımlar şubesinin kurulmuş olduğu bilinmektedir¹³².

3.2. İNEGÖL ŞUBESİ

Bursa'nın kazalarından olan İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesinin kuruluş tarihi tespit edilememiş olsa da daha erken bir tarih de örgütlenmiş olduğu bilinmektedir. Kızılay Arşiv belgesinden elde edilen verilere göre İnegöl Hilâl-i Ahmer Şube başkanı tarafından 1 Mart 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı gönderilerek şubeye evrak gönderilmesi istenmiştir¹³³. 1915 ve 1916 yıllarında da faaliyetlerini sürdürmüş olan İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1923 ve 1924 yıllarına gelindiğinde de çalışmaları devam etmiştir. Ancak bu çalışmalarla ilgili ayrıntılı veriler elde mevcut değildir¹³⁴.

3.3. İZNIK ŞUBESİ

Bursa'nın kazalarından birisi de İznik'tir. İznik Hilâl-i Ahmer Şubesi de diğer kazalar gibi erken dönemlerde örgütlenmiş olup 31 Ekim 1912 tarihinde açılmıştır. Bu döneme ait idari heyette bulunmuş isimler başkan, Mevlevi Dergâhı Postnişini Şeyh Esad Efendi, azalar, Belediye Başkanı Ömer Efendi, Düyûn-ı Umûmiye Memuru İsmail Hakkı Efendi, Halil İbrahim Efendi, Eşraftan Ömer Lütfi Efendi, Eşraftan Ali Osman Efendi, Eşraftan Mahmut Efendi ve Reji Memuru Safer Bey bulunmaktadır¹³⁵.

Şubenin en önemli faaliyeti bağışlardır. Bu anlamda İznik Kaymakamı, 21 Şubat 1907 tarihinde bin yetmiş dört kuruş on parayı bağış adı altında Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiştir. İznik halkı tarafından bağışlar devam ederek 11 Aralık 1912'de bin kuruş nakdî yardım Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir¹³⁶.

Diğer şubelerde yaşadığı gibi idare heyetinde zaman içinde isim değişiklikleri olmuştur. 1914 yılına ait idari heyette görev almış kişiler ise şunlardır: Başkan Nahiye

¹³¹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 490.

¹³² THAM, nr. 34, 15 Haziran 1924, s. 1420.

¹³³ KA. 167/99.

¹³⁴ KA. 156/114; KA. 27/136-1; KA. 167/99; KA. 344/35.

İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1916 Yılında Görev Almış Olan Heyet Üyeleri

<i>İsmi</i>	<i>Memleketi</i>	<i>Sınıf ve Zanaatı</i>
Başkan Hacı Mehmet Efebdî	Saraybosna	[?]
Aza Mehmet Bey	Bosna	Zahire Tüccarı
Aza Hacı Ali Efendi	Pazarcık	Kereste Tüccarı
Aza Eyüp Efendi	Batum	[?]
Veznedar Hayati Efendi	Pazarcık	Zahire Tüccarı
Kâtipzade Emin Efendi	İnegöl	Eşraftan

Kaynak: Kızılay Arşivi 27/136-1

¹³⁵ OHAC 1329-1331 *Salnamesi*, s. 279.

¹³⁶ KA. 14/399; KA. 79/145.

Müdürü Akif Bey, Veznedar Belediye Başkanı Ahmet Hacı Efendi, Kâtip Tapu Kâtibi İsmail Hakkı Efendi, Azalar; Eşraftan Mehmet Bey, Reji Memuru Safer Bey, Şeyh Esad Efendi, Eşraftan İbrahim Efendi, Eşraftan Ali Osman Efendi'dir¹³⁷. 1915 yılına gelindiğinde de yardım faaliyetleri devam etmiş olup 31 Ocak 1915 tarihinde toplam dört bin yüz otuz üç kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir¹³⁸.

3.4. KARACABEY ŞUBESİ

Bursa'ya bağlı olan ve Hilâl-i Ahmer Şubesi açılan diğer bir kaza Karacabey'dir. Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesinin daha önceden faaliyete geçtiği bilinse de 1915 yılında Şişmanyan Gabarani Efendi'nin girişimleri sonucunda faaliyetlerine hız verildiği bilinmektedir¹³⁹.

Şubelerin en önemli katkısı nakdî yardım hususunda olmuştur. Bu yardımlar Cumhuriyet döneminde de şubelerin önemli faaliyetleri arasında olmuştur. Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi 1924 yılında çalışmalarını devam ettirmiş ve o dönemde önde gelen halk tarafından bağışlar yapılmıştır. Örneğin Karacabey kazasında yaşayan önde gelen isimlerinden Hacı Ahmet ve Rasim Ağalar tarafından yüzer lira toplamda da dört yüz lira Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bağış yapılmıştır. Bursa Hilâl-i Ahmer Merkez Başkanı Operatör Doktor Emin Bey de 10 Mart 1924 tarihinde Ertuğrul gazetesinde "Teşekkür" başlığı adı altında kendilerine yardım yapanlara teşekkür etmiş ve memnuniyetlerini dile getirmiştir¹⁴⁰.

Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1925 yılına ait heyet üyeleri: Eczacı Fuat Bey, Doktor Mustafa Bey, Hacı Muratzade Süleyman Efendi, Avukat Mehmet Hulusi Efendi, Okul Müdürü Reşat Efendi, Şekerci Salih Efendi, Kırimi Hasan Efendi, Tüccardan Adil Bey'dir. Ayrıca 20 Ekim 1925 tarihinde Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi üyelerinin göstermiş olduğu gayretli ve titiz çalışmalarından dolayı kendilerine teşekkür edilmiştir¹⁴¹.

3.5. MUDANYA ŞUBESİ

Bursa'nın önemli kazalarından Mudanya'da Hilâl-i Ahmer Şubesi çalışmalarına 1916 yılında başlanmıştır. İdare heyette bulunan azalar şu şekildedir: Başkan Başsavcı yardımcısı emekli Mudanya İttihat ve Terakki Cemiyeti Muhabiri Mehmet İhsan Bey,

¹³⁷ KA. 27/16.

¹³⁸ KA. 27/24.

¹³⁹ KA. 156/90.

¹⁴⁰ Ertuğrul Gazetesi, 10. Mart 1340/10 Mart 1924, nr. 733, s. 2.

¹⁴¹ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., s. 492.

Azalar; Donanma Cemiyeti Mudanya Şubesi Başkanı ve Meclis Belediye Azası Tüccar Mudanya Eşrafından Nazmi Bey, Mudanya Ticaret Odası Başkanı Tüccar Mudanya Eşrafından Lütfi Bey, Mudanya Meclis Belediye Azası Anderya Efendi, Mudanya Meclis İdare Azası Mudanya [?] Efendi, Kaymakam Yardımcısı Başkan İsmail, Tüccar Hüsnü Efendi ve Tüccar Mudanya [?] Efendi'dir¹⁴².

Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi erken tarihlerde teşekkül etmiş olsa da gerek Yunan askerleri tarafından işgali gerekse dönemin ekonomik sıkıntıları dolayısıyla çalışmalarını çok fazla sürdürememiştir. 1922 yılına gelindiğinde Mudanya'nın önde gelen kişilerinden Evranos Kocagazi Ahmet Beyzade tarafından şubenin yeniden açılacağı Hilâl-i Ahmer Genel Merkez Başkanlığına bildirilerek kendilerine bir adet nizamnamenin gönderilmesi talebinde bulunulmuştur¹⁴³.

3.6. MUSTAFAKEMALPAŞA ŞUBESİ

Bursa vilayetine bağlı diğer kazalarda olduğu gibi Mustafakemalpaşa kazasında da Hilâl-i Ahmer Cemiyetine ait bir şube erken dönemlerde kurulmuş olup 1915 yılında kadınlara ve erkeklere yönelik birer şube açılması istenmiştir. Açılan şubenin heyet üyeleri ise Başkan Belediye Doktoru Arif Bey ve Azalar; Avukat Vekili Ziya Efendi, Avukat Vekili Ahmet Efendi, Işıkoğlu İsmail Ağa ve Eczacı [?] Efendi'dir. Kadınlar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti azaları ise birinci başkan, Kaymakam Bey'in hanımı, ikinci başkan, Gazi Efendi, azalar, Tayyip Bey'in annesi, [?] Mehmet Bey'in hanımı, Haşim Çavuş'un hanımı, Bosnazade Hacı Süleyman Efendi'nin hanımıdır¹⁴⁴.

1915 tarihinde teşekkül etmiş olan Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesi 13 Aralık 1922'de ikinci defa faaliyete geçmiştir¹⁴⁵.

Yeniden açılmış olan şube 1922 yılında toplam yüz otuz bir bin altı yüz doksan yedi kuruş bağış elde etmiş, bu tutardan kırk üç bin altmış yedi kuruşunu da Yunan ordusu tarafından evleri ve arazileri yanmış olan Karacabey kazası halkına yardım için göndermiştir¹⁴⁶.

1925 yılına ait Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesinin heyeti üyeleri Başkan Doktor Muhlis Şerif Bey, Veznedar Attar İbrahim Efendi, Kâtip Düğüncüzade

¹⁴² KA. 158/59-1.

¹⁴³ KA. 158/155.

¹⁴⁴ KA. 157/45. Mustafakemalpaşa kazasının eski ismi Kirmasti'dir. 14 Eylül 1922 tarihinde kaza düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra aynı yıl Mustafakemalpaşa olarak değiştirilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet'in 50. yılında Bursa İl Yıllığı 1973*, s. 82.

¹⁴⁵ KA. 209/127.

¹⁴⁶ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 230.

Sabri Efendi, Azalar; Hafız Osman Nuri Efendi, [?] Ahmet Efendi, Talip Rüştü Efendi, Debbâğ Tevfik Efendi, İsmailzade Hakkı Bey tarafından idare edilmiştir. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından 20 Ekim 1925 tarihinde Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesinin göstermiş olduğu gayret ve çabaların dolaylı kendilerine teşekkür edilmiştir¹⁴⁷.

3.7. ORHANELİ ŞUBESİ

1916 yılında teşkilatlanmış olan Orhaneli Şubesi 26 Kasım 1922 tarihinde yeniden açılmıştır. Kızılay Arşiv belgesine göre idari heyette bulunan kişiler: Başkan Yusuf Ziya Efendi, Veznedar İbrahim Bey ve Kâtip Hakkı Bey'dir. Ayrıca heyette 223 aza bulunmaktadır¹⁴⁸.

1927 yılına ait heyet üyeleri şu kişilerden oluşmuştur: Başkan Müftü Yusuf Ziya Efendi, Kâtip Tapu Memuru Hakkı Bey, Veznedar Zendostzade İbrahim Bey, Azalar; Altıncızade Hacı Ömer Bey, Mal Müdürü Ali Sahib Bey, Melek Hanım, Frengi ile Mücadele Başhekim Hüseyin Saib Bey ve İlkokul Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey'dir¹⁴⁹.

Orhaneli kazasına bağlı olan Harmancık nahiyesi 5 Şubat 1923 tarihinde açılmıştır. Araştırmalar sonucunda açıldığı döneme ait idari heyet üyeleri hakkında bilgiler mevcut değilse de aza sayısının 223 kişi olduğu tespit edilmiştir¹⁵⁰.

Orhaneli kazasına bağlı olan bir diğer nahiye ise Gökçedağ'dır. Gökçedağ Hilâl-i Ahmer Şubesi de 2 Ocak 1926'da açılmış olduğu tespit edilmiştir. Ancak heyet üyelerinin kimler tarafından oluşturulduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır¹⁵¹.

3.8. ORHANGAZİ ŞUBESİ

Orhangazi kazasında 20 Temmuz 1923 tarihinde açıldığı bilinen Hilâl-i Ahmer Şubesinin heyet üyeleri şunlar: Başkan Kamiye Hanım, Veznedar İbrahim Efendi ve Kâtip Lütfi Bey görev almışlardır. Heyette bulunan aza sayısı da iki yüz beştir. Orhangazi şubesinin varlığı bilinmekle birlikte, şubenin faaliyetleri hakkında net verilere ulaşılamamıştır¹⁵².

¹⁴⁷ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 489.

¹⁴⁸ KA. 209/4.

¹⁴⁹ THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3450.

¹⁵⁰ KA. 1236/62.

¹⁵¹ KA. 1401/84.

¹⁵² KA. 1236/63.

İKİNCİ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN SAĞLIK KURUMLARINA YARDIM ÇALIŞMALARI

1. HASTANELER

Askerî hastane kelime anlamı olarak asker veya yakınlarının tedavi gördükleri sağlık kuruluşlarıdır. Asker ve halkın sağlık ihtiyaçlarını karşılamak adına tarihin erken dönemlerinden itibaren çeşitli isimlerle adlandırılmış olan ve günümüze kadar da devam eden bu sağlık kurum ve kuruluşları insanlara yıllardır hizmet vermektedir¹⁵³. Osmanlı Dönemi'ne gelindiğinde sağlık alanında çok fazla değişikliğe gidilmemiş Selçuklu Dönemi'ne ait sağlık kurumları devam ettirilmiştir¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde orduda sağlık hizmeti cerrahlar tarafından temin edilmiştir. Savaş başladığında cerrahlara belirli bir ücret verilerek savaş süresince Yeniçerilerin tedavileriyle ilgilenmeleri sağlanmıştır. Ancak cerrahların bu görevi savaş bitimine kadar sürmüştür. Osmanlı'da bu sistem III. Selim Dönemi'ne kadar devam etmiştir. III. Selim Dönemi'nde ordu içerisinde modern anlamda yenilik yapmakla beraber askerî sağlık konularıyla da yakından ilgilenilerek yeniliklere başvurulmuştur¹⁵⁵.

III. Selim, kendi döneminde önde gelen devlet adamlarına raporlar yazdırarak başta askerî olmak üzere modern anlamda yenileşme çabalarını başlatmıştır. Bu çatı altında yapılan yenileşme hareketlerine Nizam-ı Cedit adı verilmiştir. Nizam-ı Cedit adını taşıyan bu reformun amaçlarından ilki yeniçeri ocağının iyileştirilmesine yönelik olmuştur. Ocaklar düzenlenmiş, asker sayısı azaltılmış ve geriye kalan askerlerin en iyi şekilde yetiştirilmesi istenmiştir. Buna bağlı olarak da Avrupalı tarzda eğitimler verilmiş ve onların düzenli olarak talim yapmaları sağlanmıştır. Yine bu dönemde ordu içinde Levent Çiftliği'nde kışlalar açılmıştır. Ordunun sağlık ihtiyacını karşılayabilmek adına da Osmanlı tarihinde ilk askerî hastane olarak bilinen Levent Çiftliği Hastanesi açılmıştır. Ancak yapılması istenilen tüm bu girişimler ilk başta olumlu karşılanmışsa da kısa bir süre sonra Yeniçeriler tarafından eski sisteme geri dönmüştür. 1800 yılına

¹⁵³ Asker hastanesi ise sadece askerlerin tedavi gördükleri sağlık kuruluşlarıdır. Bkz. Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 166.

¹⁵⁴ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, Ankara 1988, ss. 123-142.

¹⁵⁵ Esin Kahya-Ayşegül D. Erdemir, *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 232.

gelindiğinde ise Üsküdar civarında Selimiye Kışlası açılmıştır. Ayrıca bu kışlanın içinde hastane ile beraber kitaplık ve basımevi de açılmıştır¹⁵⁶.

III. Selim Dönemi'nde başlayan modern anlamdaki sağlık hizmetleri, II. Mahmut Dönemi'ne gelindiğinde de devam etmiş hatta zirve noktasına ulaşmış ve bu dönemde pek çok alanlarda ıslahat girişimleri olmuştur. Bunlardan bazıları da tıp eğitiminin verilmesi ve Avrupa'dan uzmanların getirilmesi gibi girişimlerdir. Aynı zamanda İstanbul'da çok sayıda askerî hastanenin açıldığı da bilinmektedir. İstanbul'da belirli tarihlerde açılan askerî hastaneler şunlardır: Taksim Topçu Hastanesi (1809), Hassa Askerî Hastanesi, Maltepe Askerî Hastanesi, Cebehane Hastanesi (1828), Mektebi Harbiye Hastanesi, Tophane Hastanesi (1834), Humbarahane Hastanesi (1835) ve İstanbul Deniz Hastanesi'dir (1838). II. Mahmut Dönemi'nde açılan önemli askerî hastanelerdir¹⁵⁷.

II. Mahmut Dönemi sonrasında ise savaşlar ve bulaşıcı hastalıkların yaşanmış olması doğal olarak sağlık alanındaki çalışmaların hızlanmasına etki etmiştir. Bu gelişmeler üzerine ihtiyaç halinde 1844'te Kuleli Hastanesi, 1845'de Haydarpaşa Askerî Hastanesi ve Gümüşsuyu Askerî Hastanesi, 1848'de Gülhane Hastanesi ve Kırım Savaşı sırasında Selimiye Kışlası hastane olarak hizmet vermiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde ise yeni bir hastane yapılmaktan ziyade daha önceden yapılmış ve hizmet halinde olan hastanelerin onarımı ve bakımı yapılmıştır. İhtiyaç duyulduğu takdirde ise bazı uygun görülen binaların hastane olarak kullanılmasına karar verilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nın yaşanması Osmanlı Devleti'ni bir hayli olumsuz etkilemiştir. Bundan dolayı da alınmış olan kararlar neticesinde savaş alanlarına yakın ve kullanıma uygun olan binaların hastane olarak kullanılmasına izin verilmiştir. Yine bu dönemde İstanbul dışında da çok sayıda askerî hastanenin açılması kararı alınmıştır¹⁵⁸.

Bu dönemde yeniden toparlanmaya başlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kendi hesabında yeterli parası olmaması ve acil ihtiyaç duyulan malzeme eksikliğine rağmen bu süreçte arka planda kalmayarak daima yaralı ve hasta askerlere destek vermiştir. Ayrıca yatak, yorgan, ilaç, serum, çadır vb. yardım faaliyetleriyle birlikte savaş dönemlerinde uygun görülen yerleri hastane haline getirerek hizmete sunmuştur. Hilâl-i

¹⁵⁶ Hilal Turan, "III. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 2, 2019, ss. 37-46; Yavuz, a.g.m., ss. 123-142.

¹⁵⁷ Kahya-Erdemir, a.g.e., ss. 232-233.

¹⁵⁸ Nil Sarı, vd., *Başbakanlık Osmanlı Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul 2014, s. 26.

Ahmer Cemiyeti, titizlikle yürütmüş olduğu bu gayretlerini Trablusgarp ve Balkan Savaşları ve hatta devamında yaşanmış olan savaşlarda da sürdürmüştür. Balkan Savaşları'nın 1912 yılında başlamasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Hüseyin Hilmi Paşa ve cemiyet üyelerinin katılımıyla toplantılar daha sık düzenlemeye başlanmış ve yeni kararlar alınmıştır. Aynı zamanda bu dönemde acil ihtiyaç duyulan sağlık malzemeleri ve diğer eksiklikleri karşılamak adına Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, banka hesabında bulunan 70 bin liranın 30 bin lirasının harcanmasına karar vermiştir. Cemiyetin bu dönem görülen önemli eksiklerinden bir tanesi de ambarının bulunmaması olmuştur. Bunun üzerine Soğuk Çeşme'deki Alay Köşkü uygun görülerek ambar halinde kullanılması kararı alınmış ve savaş sırasında gerekli olan ihtiyaç malzemeleri de burada biriktirilmeye başlanmıştır¹⁵⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, 1912 yılının Ekim ayında düzenlenen toplantıda acil ihtiyaç duyulan hastanelerin açılması meselesi üzerinde tartışmışlardır. Gerekli olan incelemeler ve araştırmalar neticesinde de Lüleburgaz 150, Edirne 200, Selanik 200, Üsküp 150, Alasonya, Yanya, Manastır, İşkodra 100 ve İstanbul'da da dört yüzer yataklı birer hastane açılması istenilmiştir. Fakat açılması istenilen bu hastanelerin bazıları ne yazık ki savaşın getirdiği olumsuzluklar nedeniyle faaliyete geçememiştir. Stratejik öneme sahip olan İstanbul'da gelecek olan yaralı ve hasta askerlere derhal müdahale edebilmek adına Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından hastaneler tesis edilmiştir. İlk açılan 230 yataklı Kadırga Hastanesi olup 600 yataklı Darülfunun Hastanesi ve 150 yataklı Vefa Hastanesi bunu takip etmiştir. Sayılan hastaneler dışında da hastanelerin açıldığı bilinmektedir¹⁶⁰.

Balkan Savaşları'nın devam ettiği sırada demir yolu ve deniz yolu ulaşımları sekteye uğramış, bu da İstanbul'da yaralı asker sayısının artmasına yol açmıştır. Bu nedenle de İstanbul'da açılmış olan hastanelerin çoğu masrafları, personelleri ve araç gereçleri Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından temin edilmiştir¹⁶¹.

1.1. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN BURSA ASKERÎ HASTANESİNE YARDIMLARI

Bursa vilayetinde 1912 yılında askerî hastanenin kurulmasına yönelik girişimler olmuştur. Nitekim Bursa vilayetindeki askerî hastane, devlet hastanesinden sonra açılmış olan ikinci ve en eski hastanelerden biridir. Açılması için öncülük eden

¹⁵⁹ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 100.

¹⁶⁰ OHAC 1329-1331 *Salnamesi*, s. 119.

¹⁶¹ İzgöer-Tuğ, *a.g.e.*, s. 147.

kurumlardan biri de Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetidir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vilayette askerî hastanenin açılmasına öncülük etmekle beraber açılması için gerekli olan yatak, çarşaf ve tıbbi malzeme vb. ihtiyaçlarını karşılamak adına önemli yardımlarda da bulunmuştur¹⁶².

Bursa Müze-i Hümayun Başkanı, 4 Kasım 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı göndererek Bursa'ya gelecek olan yaralı askerler için Çekirge de uygun bir hanenin bulunduğundan bahsetmiştir. Bu hanenin içinde sıcak su hamamıyla beraber geniş bir bahçesinin olduğunu ve istenildiği takdirde barakaların oluşturulabileceğini belirtmiştir. Hanenin Hilâl-i Ahmer tarafından uygun görüldüğü takdirde kullanıma müsait olduğunu da bildirmiştir¹⁶³.

Bursa vilayetinde 1912 yılında askerî hastanenin kurulmasına yönelik girişimler olmuştur. Nitekim Bursa vilayetindeki askerî hastane, devlet hastanesinden sonra açılmış olan ikinci ve eski hastanelerden biridir. Açılması için öncülük eden kurumlardan biri de Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetidir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vilayette askerî hastanenin açılmasına öncülük etmekle beraber açılması için gerekli olan yatak, çarşaf ve tıbbi malzeme vb. ihtiyaçlarını karşılamak adına önemli yardımlarda da bulunmuştur.

Balkan Savaşları'nın devam ettiği 6 Şubat 1913 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Heyet Başkanı Sağlık Müfettişi Celalettin Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden, Bursa'da tedavileri görülecek olan beş yüze yakın yaralı askerler için bir askerî hastanenin açılması teklifinde bulunmuştur. İlgili makamlar tarafından 8 Şubat 1913 tarihinde ise kendisine yeni bir askerî hastanenin açılmasına dair bir karar verilmediği bildirilmiştir¹⁶⁴.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden 20/21 Temmuz 1915 tarihinde savaşta yaralanıp gelen iki bin kişiden oluşan depo hasta efradının¹⁶⁵ Gurebâ Hastanesinde tedavilerinin mümkün olmadığını belirtmiş, bu nedenle yeni bir askerî hastane açılması teklifinde bulunmuştur¹⁶⁶.

¹⁶² Bayhan Çubukçu, Yakın Dönem Bursa Sağlık Tarihi “*Tıbbi Bitkiler, Sağlık Çalışanları, Eczacılık ve Tıp*”, Türk Dünya Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2012, s. 63.

¹⁶³ KA. 93/6.

¹⁶⁴ KA. 78/191; KA. 78/191-1.

¹⁶⁵ Kelime anlamı olarak tabur ve alay seviyesindeki kuruluşlardır.

¹⁶⁶ KA. 23/226.

Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 17 Eylül 1915 tarihine gelindiğinde vilayette bulunan iki bin kişiden oluşan hasta depo taburu askerlerin ihtiyaçlarının askeriye tarafından karşılanamayacağını bir kez daha bildirmiştir. Bu nedenle ambarda hastane için gerekli olan yirmi yataklık malzemenin bulunduğunu ve gerekli olan ihtiyaçların kendileri tarafından karşılanıp geçici olarak otuz yataklı bir askerî hastanesinin açılacağını bir yazı ile Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine belirtmiştir¹⁶⁷.

Bursa vilayetinde erken dönemlerde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından bir askerî hastanenin açılması girişimleri olmuş olsa da o dönemin zorlu şartları gereği açılmayan bu askerî hastane, Kurtuluş Savaşı sonrası özellikle de Kolordu Başhekimi Doktor Mazlum Boysan'ın gayretleri sonucunda açılmıştır. Yunan askerleri tarafından yakılıp yıkılarak harap olan Bursa vilayeti 11 Eylül 1922 tarihinde kurtarılmıştır. Hastane, IV. Kolordu Karargâhı haline getirilmiştir. Kolordu Başhekimi olarak görev yapan Doktor Mazlum Boysan, yaptığı araştırmaların sonucunda vilayete gelecek olan yaralı askerlerin tedavilerinin en iyi şekilde gerçekleşebilmesi için seksen odası, banyo ve havuzuyla bir hayli geniş ve kullanışlı olan Splantit Otelinin kullanılması önerisini dönemin IV. Kolordu Kumandanı Kemalettin Sami Paşa'ya iletmiştir¹⁶⁸.

IV. Kolordu Kumandanı Kemalettin Sami Paşa tarafından da bu öneri olumlu karşılanmıştır. Daha sonra Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Abdullah Paşa'nın da öncülüğü ve Bursa hanımlarının da yardım faaliyetleri sonucunda Bursa'nın Çekirge mevkiinde bir askerî hastanesinin açılması için faaliyetler hız kazanmıştır¹⁶⁹.

26 Ocak 1924 tarihine gelindiğinde Millî Savunma Bakanlığı (Harbiye Nezâreti) tarafından Maliye Bakanlığına iletilmiş olan bir yazıda Bursa vilayetinde Ermeni emvali metrukeden kalan Splantit Otelinin yirmi beş bin lira karşılığında satışa çıktığına dair duyurular gelmiş olduğu ve bu duyurular doğru ise kendileri tarafından satın alınmak istenildiği bildirilmiştir¹⁷⁰. 16 Kasım 1924 tarihinde de yine Millî Savunma Bakanlığı, Bursa'da uzun bir süreden beri askerî hastane arayışlarının devam ettiğini, fakat uygun bir binanın bulunmadığını, bu nedenle içinde kaplıca bulunan ve kullanıma bir hayli

¹⁶⁷ KA. 23/224; KA. 23/224-1.

¹⁶⁸ Splantit Otel, I. Dünya Savaşı sırasında nekahethane olarak uzun bir süre kullanılmıştır. Daha sonradan burası askerî hastaneye dönüştürülerek hizmet vermeye başlamıştır.

¹⁶⁹ Ceyhan İrgil-Şükrü Yıldırım, "Bursa Asker Hastanesi", *Bursa Sağlık Tarihi*, C. I, Hermes Matbaacılık, Ankara 2017, s. 428.; Arif Ahmet Kızılyalın, *Bursa Kaplıcaları*, Kardeşler Matbaası, Bursa 1969, s. 55.

¹⁷⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.1.8.

müsaait olan bu otelin askerî hastane olarak kullanılması talebini Başbakanlığa iletmiştir¹⁷¹.

Millî Savunma Bakanlığı, 22 Mart 1925 tarihinde de Başbakanlığa iletmiş olduğu başka bir yazısında talebini yenileyerek I. Dünya Savaşı sırasında bu otelin nekahethaneye dönüştürülüp Bursa'ya gelen yaralı askerlerin tedavileri için kullanılmış olduğunu belirtmiştir. Yazısının devamında Bursa'nın kurtuluşundan itibaren vilayette askerî hastane için kullanıma uygun bir binanın bulunamadığını bundan dolayı askerlerin tedavileri için bir hayli kullanışlı olan ve iki yüz yatak kapasiteye sahip bu otelin askerî hastane olarak kullanımına müsaade edilmesini istemiştir¹⁷². Bu gelişmeler sonrasında gerekli incelemeler ve tespitler neticesinde başta dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa olmak üzere çok sayıda ilgili makamında imzasının yer aldığı kararnamede 13 Eylül 1925 tarihinde Splantit Oteli, Millî Savunma Bakanlığının kontrolüne bırakılmıştır¹⁷³.

1926 yılının yaz aylarında Bursa'ya ziyarete gelen Mustafa Kemal Paşa'nın, askerî hastaneyi de ziyaret ettiği ve parmağında bulunan bir yanık yarasının burada yapılan tedavi sonucunca iyileştiği bilinmektedir¹⁷⁴.

1.2. BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN BURSA GUREBÂ HASTANESİNE YARDIMLARI

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hastaneler açılıncaya kadar vilayetlerde Darüşşifalar halka hizmet vermiştir. Bu dönemde İstanbul, Edirne ve Manisa gibi vilayetlerde açılan Darüşşifalar, Bursa'da da Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid tarafından açılmıştır. Bursa Darüşşifası, Osmanlı tarihinde ilk tıp okulu ve ilk hastane özelliğini de taşımaktadır. İlk hekimi ise İran'da yetişmiş Tabip Hüsnü Efendi'dir. Bursa Yıldırım Darüşşifası, Bursa halkı için uzun bir süre hizmet vermiştir. Darüşşifa, tarihin belli dönemlerinde onarım ve bakım görmüşse de Bursa'da 1855 yılında yaşanan deprem sonrası kullanılamaz hale gelmiştir. Bu gelişmeleri yakından gören Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşa da olumsuz durumu gidermek ve halkın sağlık sorununu çözebilmek adına Bursa'da modern anlamda ilk hastane açılması çalışmalarını başlatmıştır¹⁷⁵.

¹⁷¹ BCA. 30.18.1.1.9.

¹⁷² BCA. 30.18.1.1.7.

¹⁷³ BCA. 80.18.1.1.15.57.14.1.

¹⁷⁴ Çubukçu, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁵ Osman Çetin, *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Darüşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, Göz Nuru Koruma Vakfı, İstanbul 1984, ss. 30-49.

Bursa vilayetinde açılan hastane halk tarafından Gurebâ Hastanesi ya da Memleket Hastanesi ismiyle bilinse de tarih boyunca “*Bursa Hamidiye Hastanesi, Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi, Ahmet Vefik Paşa Hastanesi, Bursa Belediye Hastanesi ve Bursa Memleket Hastanesi*” gibi çeşitli isimlerle kullanılmıştır¹⁷⁶.

Bursa’da Gurebâ Hastanesi’nin kurulmasına öncülük eden isim Ahmet Vefik Paşa olarak bilinmektedir. 1855 yılındaki büyük depremde Bursa Yıldırım Darüşşifası büyük oranda zarar görmüştür. Anadolu Sağ Kol Müfettişi göreviyle Bursa’ya gönderilen Ahmet Vefik Paşa’nın, vilayete gelir gelmez yaptığı önemli hizmetlerden biri de modern bir hastane açılması için yaptığı girişimdir. Gurebâ Hastanesi’nin açılması için uygun görülen ve bugünkü Hisar semtinde bulunan, Eski Saray olarak da bilinen Damat Efendi Konağı kamulaştırılmıştır. Fakat hastane için çalışmalar hız kazanmışken bazı yerleri izinsiz kamulaştırma yapılıyor denilerek saraya şikâyet edilmiştir. Şikâyet üzerine de Ahmet Vefik Paşa görevden alınmıştır. Ancak Bursa’da halkın sağlığı için bir hayli önem arz eden hastanenin yönetimi vekil olarak tayin ettiği Bahaüddin Efendi’ye bırakılmıştır. Bu olumsuz gelişmelere rağmen hastanenin çalışmaları devam etmiştir. Daha sonra 1868 yılına gelindiğinde Bursa Valisi Hakkı Paşazade Hacı İzzet Paşa Dönemi’nde hastanenin gerekli eksiklikleri tamamlanarak Gurebâ Hastanesi adıyla halkın hizmetine sunulmuştur. 1879 yılında da bu defa Bursa Valisi olarak tayin olunan Ahmet Vefik Paşa, görevi süresi boyunca hastane ile yakından ilgilenerek bu kuruma önemli hizmetleri olmuştur. Yine bu dönemde hastanenin 45’i erkek ve 15’i kadın olmak üzere 60 yataklı kapasiteye sahip olduğu da bilinmektedir. Ayrıca hastanenin gerekli olan eksikliklerini giderebilmek adına da Bursa Tiyatrosu ve Çitli Maden Suyunun gelirleri hastaneye bırakılmıştır¹⁷⁷.

Ahmet Vefik Paşa’dan sonra Bursa Valiliği görevine getirilen Nazif Paşa¹⁷⁸ döneminde Bursa Gurebâ Hastanesi için gerekli düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. Özellikle de Burdurlu Fabrikatör Osman Bey’in yardımsever bir davranış sergileyerek gerekli masraflarının kendi bütçesinden karşılanması kararıyla dört kısımdan oluşan akıl hastalıkları bölümü inşa edilmiştir. 1902 yılına gelindiğinde de

¹⁷⁶ Yusuf Ziya Karaaslan, *Tarihsel Süreci Ve İşleyişi Çerçevesinde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Bursa 2021, ss. 35-38.

¹⁷⁷ Ceyhan İrgil vd.; “*Sağlık kuruluşları kamu hastaneleri*”, Bursa Sağlık Tarihi, C. I, Hermes Matbaacılık, Ankara 2017, s. 333; Tor, *a.g.e.*, s. 228.

¹⁷⁸ Ahmet Vefik Paşa’nın Bursa Valiliği görevinin sona ermesiyle 1883 yılında ilk olarak Hacı İzzet Paşa göreve getirilmiş daha sonra aynı yıl içerisinde görevi Nazif Paşa üstlenmiştir. Bkz. *1967 Bursa İl Yıllığı*, s. 9.

yeniden bir düzenlemeye gidilmiş üç bölüm kaldırılıp geriye kalan bir bölümü hizmete devam etmiştir¹⁷⁹.

1913 yılında ise Vali Abbas Halim Paşa döneminde Operatör Doktor Emin Bey'inde katkıları sonucunda hastanenin iki büyük bina arasındaki boşluğu doldurularak o bölgeye bir ameliyathane tesis edilmiştir. Bu dönemde meydana gelen diğer bir gelişme de Bursa halkı için Akıl ve Sinir Hastalıkları bölümünün açılmış olmasıdır¹⁸⁰.

1915 yılına gelindiğinde de I. Dünya Savaşı'nın devam ediyor olması özellikle de pek çok farklı bölgede cephelerin açılması sonrasında çok sayıda yaralı ve hasta asker yakın bölgelere gönderilerek tedavi altına alınmak istenmiştir. Bundan dolayı da bu dönemde Bursa vilayetine gelmiş olan beygir ve depo hasta efradının tedavileri için hastaneye başvurması üzerine Gurebâ Hastanesi'nin kapasitesi yeterli gelmemeye başlamıştır¹⁸¹.

Bursa Gurebâ Hastanesi zaman zaman gerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezine gerekse de Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Şubesine başvurarak hastane için ihtiyaç duyulan ilaç ve sıhhi malzeme eksiklerini dile getirmiştir. Örneğin Çanakkale Savaşı'nın yaşandığı günlerde 20 Haziran 1915 tarihinde Bursa Valisi, Gurebâ Hastanesine cepheden çok sayıda yaralı asker gelmekte olduğunu bildirmiştir. Bu kişilerin hem tedavilerinde hem de ameliyatları esnasında kullanılmak üzere üç yüz ile beş yüz litre ispirto ve yüz şişe kadar da kloroform ihtiyacı doğmuştur. Ayrıca diğer sağlık malzemelerine de ihtiyaç duyulmuştur. Bursa Valisi, tüm bu ihtiyaçların ücretlerinin ödenmek suretiyle Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden gönderilmesini talep etmiştir. Hilâl-i Ahmer'den gönderilmesi istenilen malzemelerin ise kendilerine henüz gönderilmediğini belirtilerek 6 Temmuz 1915 tarihinde en azından acil ihtiyaçları olan elli şişe kloroformun ulaştırılmasını istemişlerdir. 15 Temmuz 1915 tarihinde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kendilerine elli şişe kloroformun ücretsiz olarak gönderilmesine karar vermiştir. Ardından da 12 Ağustos 1915 tarihinde Bursa Gurebâ Hastanesi Başhekimisi Tefvik Bey, hastaneye hediye olarak gönderilmiş olan elli şişe kloroform için Hilâl-i Ahmer Cemiyetine teşekkürlerini iletmiştir¹⁸².

¹⁷⁹ *Bursa Vilayeti Salnamesi 1927*, Def'a 35, Vilayet Matbaası, Bursa 1927, s. 207.

¹⁸⁰ Kazım Baykal, *Eski Türk Tababetinden Bursa Devlet Hastanesine Bursa Devlet Hastanesi 118. Yılında*, Der. Hüseyin Alagöz, Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneği, Bursa 1986, s. 208.

¹⁸¹ Yusuf Ziya Karaaslan, *a.g.t.*, s. 48.

¹⁸² KA. 207/12; KA. 207/13; KA. 13/45; KA. 73/53.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve akabinde Bursa'nın Yunan ordusu tarafından da işgal edilmesiyle Bursa Gurebâ Hastanesi, Yunan ordusu tarafından belirli bir süre yaralanan Yunan askerlerinin tedavileri için kullanılmıştır. Daha sonra alınmış olan bir kararla hastane, Türk ordusuna hizmet vermiştir. Bundan dolayı da uzun bir süre hastane için gerekli olan onarım ve bakım yapılamamıştır. Hatta Ahmet Vefik Paşa pavyonu (bölüm) da kullanılamaz hale gelmiştir¹⁸³. Bursa Gurebâ Hastanesindeki çalışanların bu süreçte gerek yaralı askerlerin gerekse muhacirlerin tedavilerinde ya da eksikleri tamamlama noktasında bir hayli zorlandıkları bilinmektedir. Bu dönemde hastane için acil ihtiyaç duyulan eksikliklerden biri de çamaşır tedariki olmuştur. Bu duruma sessiz kalamayan Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 20 Ağustos 1919 tarihinde çamaşır tedariki ihtiyacında büyük zorluk yaşayan Bursa Gurebâ Hastanesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden kendilerine on beş top Amerikan bezinin gönderilmesini istemiştir. 3 Eylül 1919 tarihinde ise metresi on kuruştan ihtiyaç duyulan bezin kendilerine gönderilmesine karar verilmiştir¹⁸⁴.

11 Eylül 1922 tarihinde Bursa'nın Türk ordusu tarafından kurtarılmasından sonra hastane için gerekli çalışmaların yapılmasına karar verilmiştir. Bursa Valisi Hacı Adil Bey ve o dönemde Ankara'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı vazifesinde bulunan Doktor Yusuf İzzet Bey'in katkılarıyla da hastanenin onarım ve bakım işlemleri hız kazanmıştır¹⁸⁵. Ayrıca Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu döneme kadar Gurebâ Hastanesi'nin gerekli malzeme vs. eksik olan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yaklaşık 246.947 kuruş tutarında bir harcamada bulunmuştur¹⁸⁶.

Yunanlılar tarafından yağma ve tahribata uğrayan büyük oranda zarar görmüş Gurebâ Hastanesi için onarım ve bakım süreci devam ederken 6 Mart 1923 tarihinde Bursa Gurebâ Hastanesi Başhekimi, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden acil ihtiyaçları olan çamaşır makinesinin gönderilmesini istemiştir¹⁸⁷.

1926 yılına gelindiğinde Bursa halkına daha çok yarar sağlayabilmesi adına hastanenin hem kapasitesi 150 yatağa çıkarılmış hem de hastanenin çalışan görevli sayısı artırılmıştır. Gurebâ Hastanesi Başhekimi olan Yusuf İzzettin Bey hastanenin

¹⁸³ Yusuf Ziya Karaaslan, *a.g.t.*, s. 50; *Bursa Vilayeti Salnamesi 1927*, s. 208.

¹⁸⁴ KA. 645/177.

¹⁸⁵ Hüseyin Alagöz, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁸⁶ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁸⁷ KA. 73/232.

adını Ahmet Vefik Paşa olarak değiştirmek istese de halk o dönem çok sıcak bakmamıştır. 1927 yılında da Memleket Hastanesi adıyla açılmıştır¹⁸⁸.

2. BURSA HİLÂL-İ AHMER NEKAHETHANESİ

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti savaş döneminde sadece hastane açmakla yetinmemiş ayrıca dispanser ve nekahethaneler de açmıştır. Nekahethane kelime anlamı olarak şifa yurdu ya da dinlenme yeri olarak bilinmektedir. Açılmasına karar verilen nekahethanelerden biri de Bursa'da faaliyet göstermiştir¹⁸⁹.

Araştırmalar neticesinde vilayette Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin yardımları sonucunda nekahethane açılması girişimleri olmuştur¹⁹⁰. Balkan Savaşları devam ederken 1913 yılında Bursa vilayetinde uygun bir bina bulma çalışmaları başlatılmıştır. 8 Nisan 1913 tarihinde dönemin Millî Savunma Bakanı, kaplıcalar konusunda bir hayli zengin olan Bursa'da, kaplıcaların bulunduğu civarda bir adet nekahethanenin açılmasını istemiş ve İçişleri Bakanlığına bir teklifte bulunmuştur¹⁹¹.

İçişleri Bakanlığı ise Millî Savunma Bakanlığına, Bursa'da ihtiyaç duyulan nekahethanenin açılması halinde kaç hastanın tedavisinin gerçekleşeceğini sormuştur¹⁹². 20 Nisan 1913 tarihine gelindiğinde de Millî Savunma Bakanlığı dört yüz veya beş yüz kadar yatağa sahip bir nekahethanenin açılmasının uygun olacağı cevabını iletmiştir¹⁹³.

Bu gelişmeler neticesinde ise İçişleri Bakanlığı, 22 Nisan 1913 tarihinde Bursa Valiliğine bir yazı göndermiştir. Bursa Valiliğine gönderilmiş olan bu yazıda Bursa'da dört yüz veya beş yüz yatak kapasiteye sahip bir adet nekahethanenin açılmasının uygun görüldüğünü devamında da Bursa Valiliğinin nekahethane için gerekli araştırma ve incelemeleri başlatıp elde edilen sonuçları en kısa sürede kendilerine göndermesini istemiştir¹⁹⁴. Gerekli çalışmaları tamamlayan Bursa Valiliği de 25 Haziran 1913 tarihinde İçişleri Bakanlığına gönderdiği cevapta açılacak olan nekahethane için bir komisyon oluşturulduğunun, araştırma ve tespitler neticesinde ise Mudanya şosesi üzerinde Bekarlar Hamamı adı verilen bölgede nekahethanenin açılmasının uygun görülmeyip bunun yerine başka seçeneklerin değerlendirileceğini bildirmiştir¹⁹⁵. İçişleri

¹⁸⁸ Erdoğan Bilenser, *Prusia'dan Bursa'ya 8500 Yıldır Üreten Kent*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 324.

¹⁸⁹ Şükrü Haluk Akalın vd.; *a.g.e.*, s. 1762.

¹⁹⁰ Feyza Kurnaz Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik Ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2012, s. 205.

¹⁹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (BAO. DH. ID), 157/22.2.

¹⁹² BAO. DH. ID. 157/22.1.

¹⁹³ BAO. DH.ID. 157/22.4.

¹⁹⁴ BAO. DH.ID. 157/22.3.

¹⁹⁵ BAO. DH.ID. 157/22.6.

Bakanlığı ise 29 Haziran 1913 tarihinde Bursa Valiliğinin imzasını taşıyan bu bildiriye Millî Savunma Bakanlığına iletmıştır¹⁹⁶.

1913 yılının Ağustos ayına gelindiğinde ise Bursa Vali Vekili tarafından İçişleri Bakanlığına iletilen bir yazıda Bursa'da geçici olarak açılacak olan nekahethane için uygun bir bina arayışının devam ettiğini bildirmiştir¹⁹⁷. 14 Ağustos günü ise İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığından almış olduğu cevabı Bursa Valiliğine göndererek Bursa'da geçici olarak üç yüz yatak kapasiteli bir adet nekahethanenin açılmasının istendiğini bildirmiştir¹⁹⁸. 1913 yılının 27 Ağustos günü ise Bursa Vali Vekili bir yazı kaleme alarak Bursa'da geçici olarak üç yüz yatak kapasiteye sahip bir nekahethane için uygun bir binanın bulunamamış olduğunu bunun yerine ilgili makamlar tarafından uygun görülürse vilayetin bazı bölgelerinde kırk ya da elliser yataklı oda ve salondan oluşan dairelerin bulunduğu gerekli ihtiyaçların karşılanması neticesinde kullanıma müsait oldukları bilgisini İçişleri Bakanlığına iletmıştır¹⁹⁹.

İçişleri Bakanlığı da 15 Eylül 1913 tarihinde Bursa Valiliğinin imzanı taşıyan bu zarfı Millî Savunma Bakanlığına ileterek alınacak kararların kendilerine de bildirilmesi isteğinde bulunmuştur²⁰⁰.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Hilâl-i Ahmer Cemiyeti daima aktif halde rol alıp önemli görevler üstlenmiştir. Bu süreçte de Askerî Sıhhiye ile olan temaslarını daha yakından takip ederek yaralı ve hasta askerler için ihtiyaç olan çoğu eksikliği karşılayabilmek adına girişimleri olmuştur. Buna bağlı olarak savaş sırasında yaralanan askerlerin tedavileri sonrasında yaralarının takip edilmesi ya da askerin dinlenmesi için Sıhhiye-i Askeriye'ye bağlı Hilâl-i Ahmer adını taşıyan şifa yurdu diğer ismiyle bilinen nekahethane açılması çalışmaları hız kazanmıştır. Bu dönemde Bursa vilayetinde de bir adet nekahethane açılmış olup Askerî Sıhhiye tarafından ya da Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından yakından takip edilerek ihtiyaç halinde olan eksiklikler Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla tamamlanmaya çalışılmıştır²⁰¹.

Çanakkale Savaşı'nın devam ettiği 16 Mayıs 1915 tarihinde yaralı askerlerin Bursa vilayetine gönderilip tedavi edilmeleri için üç yüz yatak kapasiteye sahip bir adet nekahethanenin açılmasına karar verilmiş ve gerekli olan masraf, iaşe ve tedavi vs.

¹⁹⁶ BAO. DH.ID. 157.22.5.

¹⁹⁷ BAO. DH.ID. 157.22.8.

¹⁹⁸ BAO. DH.ID. 157.22.7.

¹⁹⁹ BAO. DH.ID. 157.22.10.

²⁰⁰ BAO. DH.ID. 157.22.9.

²⁰¹ *OHAM*, nr. 12, 15 Ağustos 1922, s. 387.

ihtiyaçlarının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından temin edileceği bildirilmiştir²⁰². 4 Aralık 1915'te ise Hilâl-i Ahmer adını taşıyan ve çoğu masraflarının askeriye tarafından karşılanması kararıyla savaş sonrası sağlık durumları çok iyi olmayan askerlerin tedavileri için bin yatak kapasiteli bir nekahethane tesisi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından uygun görülmüştür²⁰³. Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 25 Aralık 1915 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey bir yazı ileterek tesis edilecek nekahethane için gerek Sahra Sıhhiye Müfettişliğinden gerekse Millî Savunma Bakanlığında vilayette hangi binanın nekahethaneye dönüştürüleceğine dair bir haber almadıklarını bildirmiştir. Bundan dolayı da elinde bulundurmuş oldukları malzemeleri açmayıp ilgili makamlardan gelecek bir emri beklediklerini iletmiştir²⁰⁴.

Başkumandan Vekili Sahra Sıhhiye Genel Müfettişi, 17 Ocak 1916 tarihinde Bursa vilayetinde Hilâl-i Ahmer adına açılan nekahethane için ihtiyaç olan on adet saç makinesi, yirmi adet ustura ve iki yüz elli kilo sabunun Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmesini istemiştir²⁰⁵.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 24 Ocak 1916'da nekahethaneye dört yüz elli kişiden oluşan yaralı ve hasta askerin geleceğini bu nedenle ne kadar miktarda harcama yapılması gerektiğinin kendilerine bildirilmesini ve nekahethane için ihtiyaç duyulmuş olan eksik malzemelerin de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmesini istemiştir²⁰⁶.

Sıhhiye Dairesi Başkan Vekili 9 Şubat 1916 tarihinde Bursa vilayetinde açılmış olan nekahethanenin kapasitesinin yeterli gelmediğini belirtmiş, ihtiyaç üzerine beş yüz yatak daha ilave edilmesini istemiştir. Bu dönemde Askerî Sıhhiyenin yeterli miktarda yardım yapamayacağını bu nedenle de gerek halka gerekse muhacirlere karşı hiçbir zaman yardım elini kesmeyen Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden yardıma muhtaç olan askerler için de yardım elini uzatması istemiştir. Gelişmeler neticesinde de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1916 yılının 16 Şubat günü nekahethaneye iki yüz yatak ilave edilmesini uygun görmüştür²⁰⁷.

²⁰² KA. 403/1.

²⁰³ KA. 403/2.

²⁰⁴ KA. 403/5.

²⁰⁵ KA. 403/6.

²⁰⁶ KA. 403/4.

²⁰⁷ KA. 403/7.

1916 yılı Şubat ayı içinde bu defa Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethane Başhekimi Operatör Doktor Emin Bey, nekahethane için gerekli olan 100 adet lamba, 300 adet tepsi, 1000 adet terlik, 1000 adet çorap, 500 adet kaşık ve yeteri kadar da çamaşır ile beraber listede belirtilmiş olan eksik malzemelerin Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden gönderilmesini istemiştir²⁰⁸.

Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi Başhekimi Operatör Doktor Emin Bey tarafından 27 Şubat 1916'da yeniden bir yazı kaleme alınarak nekahethanenin açıldığı günden itibaren yatak ve yatak takımlarının gönderilmiş olduğunu buna ilaveten Müdafaa-i Millîye Cemiyetinden de beş yüz pamuklu yatak takımı ve çamaşır yardımıyla bulduklarını bildirmiştir. Operatör Doktor Emin Bey yazısının devamında nekahethanede yatmakta olan askerlerin yaklaşık %80'inin dizanteri ve çeşitli hastalıklara yakalandıklarını, bu nedenle de günlük iki üç defa yatak takımları ve çamaşırını değiştirmek zorunda kaldıklarından bahsetmiştir. Bundan dolayı da Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden nekahethane için acil ihtiyaçları olan çamaşır ve yatak takımlarıyla beraber beş yüz adet yatağın kendilerine gönderilmesi talebinde bulunmuştur²⁰⁹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu talep üzerine Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesine 1000 adet yatak çarşafı, 1250 adet yorgan, 661 adet battaniye kılıfı, 739 adet yastıklı çarşaf, 750 adet yastık, 1500 yastık yüzü, 1500 adet don, 1500 adet gömlek, 1500 adet takunya, 1500 adet entari, 600 adet havlu, 750 adet torba, 450 adet yatak kılıfı ve beraberinde çeşitli malzemeleri de göndermiştir²¹⁰.

21 Haziran 1916 tarihinde Operatör Doktor Emin Bey, Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesinin fotoğraflarını çektirmiş 26 Haziran da ise nekahethaneye ait fotoğrafların bir nüshasını Hilâl-i Ahmer'e gönderirken bir nüshası da Harbiye Nezaret Sıhhi Dairesi İstihbarat Kalemî Müdürlüğüne göndermiştir²¹¹.

Bursa Nekahethane Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, o dönemde nekahethanenin daha iyi hizmet verebilmesi için de 26 Eylül 1916'da Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden bir talepte bulunarak yaklaşık yirmi bin kuruş kadar paranın

²⁰⁸ KA. 403/8; KA. 403/8-1.

²⁰⁹ KA. 403/9.

²¹⁰ KA. 403/9-1.

²¹¹ KA. 403/10; KA. 403/10-1.

gönderilmesini istemiştir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti nekahethane için gerekli olan bu talebe sessiz kalmayarak bütçesinden istenilen tutarı göndermiştir²¹².

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1915 yılında açılan Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi için Eylül 1916 tarihine kadar harcadığı toplam masraf tutarı otuz bir bin sekiz yüz on yedi lira on kuruştur²¹³. Araştırmalar neticesinde elde edilen Genelkurmay Arşiv belgelerinin birinde 6 Ocak 1918 tarihine gelindiğinde de yaralı askerlerin memleketlerine sevkleri mümkün olmadığını bu nedenle Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesinin bu tarihlerde de devam ettiği görülmüştür²¹⁴. Bahsi geçen nekahethane, 15 Mart 1920 tarihine gelindiğinde kaldırılmıştır²¹⁵. Uzun bir süre yaralı askerlerin tedavi ve kontrolü için açılmış olan bu nekahethanenin daha sonra ilgili kişiler tarafından uygun görülerek askerî hastane olarak kullanıma açılması kararı verilmiştir.

3. ON ÜÇÜNCÜ HİLÂL-İ AHMER SAĞLIK İMDAT HEYETİ

Büyük Taarruz sonrası Yunan askerleri Anadolu topraklarını terk ederken çok sayıda bölgeyi de yakıp yıkmıştır. Özellikle de ev ve arazilere zarar vermekle kalmamış çok sayıda masum halkı da katletmiştir. Yunan zulmünün en fazla hissedildiği Batı Anadolu topraklarında hâl böyleyken Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanlıların Batı Anadolu'daki bu işkence ve zulümleri karşısında sessiz kalmayarak Anadolu halkının yardımına koşmuştur. Halkın yardım çığlıklarına sessiz kalamayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, daha erken tarihlerde Sağlık İmdat heyetleri oluşturmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmış olan Mondros Mütarekesi'nden Yunan ordusunun Batı Anadolu'dan geri çekildiği tarihe kadar on tane Sağlık İmdat heyeti oluşturularak Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilmiştir. Büyük Taarruz sonrasında da Aydın, İzmir-Manisa ve Bursa bölgelerine Sağlık İmdat heyetleri gönderilmiştir. Bu şekilde imdat heyetlerinin toplam sayısı on üçe ulaşmıştır²¹⁶.

8 Eylül 1920 tarihinde Yunan ordusu tarafından işgal edilen Bursa vilayeti, 10 /11 1922 günü yani yaklaşık iki sene iki ay iki gün boyunca işgal altında kalmıştır. Yunan ordusu, Bursa vilayetini işgal ettikleri ilk günlerde yerli halkın tepkisini çok fazla çekmemek adına olumsuz davranışlardan kaçınmıştır. Zira ilk işgal dönemlerinde halktan intikam almaktan ziyade onlardan bilgi toplamak ya da ellerinde bulunan silah

²¹² KA. 156/167.

²¹³ KA. 156/164-1.

²¹⁴ ATASE Arşivi, İSH, 67-2.

²¹⁵ Çubukçu, *a.g.e.*, s. 63.

²¹⁶ OHAM, nr. 14, 15 Ekim 1922, s. 477.

vs. gibi malzemeleri almak için girişimleri olmuştur. Bu davranışlarını da daha çok o dönemde Bursa'da yaşayan Rum ve Ermeni çeteler aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. İlk zamanlarda bu çetelere destek vermemiş gibi görünmüş olsalar da aslında Rum ve Ermeni çetelerini gizliden desteklemişlerdir. Daha sonradan da açıktan yardım etmeye başlamışlardır. Böylelikle çeteler aracılığıyla Yunan ordusu, halkın attığı her adımdan haberdar olmuştur. Nitekim Rum ve Ermeni çetelerinin, Yunan askerlerine vermiş oldukları bilgiler sonrasında halk üzerinde baskılar giderek artmaya başlamıştır. Her geçen gün daha da artan bu baskı ve zulümler Büyük Taarruz sonrası had safhaya ulaşmıştır ki Bursa merkez ve kazalar olmak üzere çok sayıda masum halk ya çeşitli işkencelere tabi tutulmuş ya da öldürülmüştür²¹⁷.

Yunan kuvvetlerinin, Büyük Taarruz sonrası Batı Anadolu'da yapmış oldukları zulüm ve işkenceleri bizzat bölgelere gidip yerinde görmek ve tespit etmek amacıyla bir heyet oluşturulmuştur. İzmir'den Bursa'ya kadar olan bölgeyi kapsayan ve bu bölgelere giderek olumsuz gelişmelere tanıklık etmiş olan başta Halide Edip Adıvar olmak üzere dönemin gazetecileri Yakup Kadri Karaosmanoğlu (İkdam), Mehmet Asım Us (Vakit) ve Falih Rıfki Atay (Akşam) tarafından kaleme alınmış olan "*İzmir'den Bursa'ya*" adlı eserde yer verilmiştir. Tarihe tanıklık etmiş olan bu eser 1922 yılının Aralık ayında yayınlanmıştır²¹⁸.

Büyük Taarruz sonrası Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Uşak, Bilecik, Aydın, İzmir ve Balıkesir çevresine acil ihtiyaç duyulan Sağlık İmdat heyetlerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu heyetlerin ikisi Ankara'dan üçü de İstanbul'dan hazırlıklarını tamamlarının ardından yola çıkmışlardır. Eylül 1922'de göreve başlayan bu heyetlerden biri de On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti adıyla Bursa ve bölgelerine gönderilmiştir²¹⁹.

30 Eylül 1922 tarihinde Başhekim Doktor Bahaeddin Bey başkanlığında Doktor Muzaffer Bey, Eczacı Doktor Eyüp Hikmet Bey, İdare Memuru Öğretmen Halit Bey ve İdare Memur Yardımcısı olarak da Mahmut Cemalettin Beyler, On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nde görev alarak İtalyan asıllı Bonera vapuruyla Bursa ve

²¹⁷ *Bursa Vilayeti Salnamesi 1927*, s. 52.

²¹⁸ Falih Rıfki Atay, o dönemde Yunan ordusunun Bursa vilayetinde yapmış oldukları zulümleri kaleme almıştır. Bursa yolu üzerinde köy ve kasabaların yakılıp yıkıldığından bahsetmiştir. Devamında da Bursa yakınlarında üç taarruzun etkilerinin görülmüş olduğunu, yollarda çok sayıda Türk cesetlerinin bulunduğunu pek çoğunun da kurumuş halde olduğuna dikkat çekerek Bursa'daki kadınların acılarının Kütahya, Afyonkarahisar ve Manisa'da görmüş olduğu kadınların acılarından daha aşağı değildir diyerek bahsetmiştir. Bkz. Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfki Atay ve Mehmet Asım Us, *İzmir'den Bursa'ya*, 3. Baskı, Atlas Kitapevi, İstanbul (b.t.), s. 85.

²¹⁹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 172.

çevresine gönderilmişlerdir. Ayrıca orada bulunan muhtaç halka dağıtılması içinde yüz iki sandık ve balya ile sağlık malzemeleri ve çamaşır, yirmi dokuz sandık ve balya ilaveten elbise ve porselen, otuz dokuz sandık ve çeşitli eşyalar, iki yüz çuval un heyetle birlikte gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti daha sonradan da iki yüz elli çuval un ve iki yüz çuval fasulye de göndermiştir²²⁰.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Vekili, 15 Kasım 1922 tarihinde Bursa ve çevresine çok sayıda yardıma muhtaç muhacirin bulunduğu dikkat çekerek Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden bu bölgelere bir heyetin gönderilmesini istemiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise bu bölgelere daha önceden Sağlık İmdat Heyetlerinin gönderilmiş olduğunu keza Onuncu Hilâl-i Ahmer İmdat Sağlık Heyeti'nin Bilecik, Söğüt, İznik, İnegöl, Yenişehir, Eskişehir bölgelerinde vazife başındayken On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nin de Mustafakemalpaşa, Karacabey, Bandırma ve Balıkesir civarında hizmet vermekte olduğunu bildirmiştir. Bundan dolayı yeni bir heyetin gönderilmesinin uygun olamayacağı belirtilmiştir²²¹.

Bir başkan, iki doktor ve beraberinde oluşundan On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti, ilk olarak Bandırma'ya ulaşmıştır²²². Bu bölgelerde yardım merkezlerini belirlemek amacıyla Karacabey ve Mustafakemalpaşa kazalarına memurlar gönderilmiştir. Bölgeye ulaşan memurlar yapılan inceleme ve tespit sonrası Bursa'nın diğer kazalarına göre en fazla tahribata uğrayan yerin Karacabey kazası olduğunu gözlemlemişlerdir. Bundan dolayı da beraberinde getirmiş oldukları malzemelerin bir kısmını Karacabey kazasına bir kısmını da Mustafakemalpaşa kazasına göndermişlerdir²²³.

Kazalarda görülen bu olumsuz tablonun bir benzeri de Bursa vilayetine yakın Bandırma'da da yaşanmıştır. Yunan ordusu, Bandırma ve bölgesine büyük zarar vermiştir. 9 Ekim 1922 tarihinde Vakit gazetesi "*Bandırma Nasıl Yandı*" manşetiyle o

²²⁰ OHAM, nr. 14, 15 Ekim 1922, s. 478. Ayrıca bkz. Vakit gazetesi "*Bursa İmdad-ı Sıhhi Heyeti*" başlığıyla heyet üyelerinden bahsetmiştir. Hilâl-i Ahmer tarafından İmdad-ı Sıhhi heyeti bugün öğle vakti İstanbul'dan hareket edecektir. Heyette Doktor Bahattin Bey'in başkanlığında Doktor Eyüp Hikmet, Muzaffer Bey, Eczacı Ali Tevfik, İdare Memuru Öğretmen Ahmet Halit ve yardımcısı Celalettin Beylerden oluşmuştur. *Vakit Gazetesi*, 29. Eylül 1338/29 Eylül 1922, nr. 1722, s. 2.

²²¹ KA. 612/38.

²²² Bandırma, Balıkesir'in bir ilçesidir. On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti ise Yunan işgalinden kurtulmuş olan Bursa'nın kazalarıyla beraber Bandırma halkına da yardımda bulunmuştur. Bkz. Mücteba İlgürel, "Balıkesir", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1992, ss. 12-14.

²²³ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, ss. 176-177.

dönemde Yunan kuvvetlerinin, Bandırma'da çok sayıda ev ve araziye hatta köprüyü nasıl yakıp yıktıklarını haber yapmıştır²²⁴.

Halkın acil ihtiyacı olan malzemeler On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti üyeleri tarafından tespit edilerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmesi istenmiştir. Nitekim heyette idare memuru olarak görev almış olan Öğretmen Ahmet Halit Bey, İstanbul'a giderek ihtiyaç duyulan malzemeleri aldıktan sonra tekrar Bandırma'ya geri dönmüştür. Ayrıca Bandırma'da muhtaç halde bulunan kişiler de tespit edilerek bir liste hazırlanmıştır²²⁵. Buna ilaveten On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti üyeleri bazı durumlarda elindeki malzemeler yeterli gelmeyince çevre bölgelerden satın alma yoluna gitmişlerdir. Bu dönemde Balıkesir'den 1922 Ekim ayından 19 Şubat 1923 tarihleri arasında yaklaşık 498.750 kuruş ödeme gerçekleştirilerek toplamda 67.000 kıyve ağırlığında un, buğday vs. halkın temel ihtiyacı olan malzemeler satın alınmıştır. Bandırma halkı için yapılmış olan bu tarz girişimler gerek duyulduğu zamanlarda Mustafakemalpaşa kazası halkı için de yapılmıştır²²⁶.

Yunan ordusu, Bursa ve çevresini boşaltırken sistemli ve planlı olarak bölgeye pek çok zarar vermiştir. Bursa'ya bağlı Karacabey kazası diğer kazalar içinde Yunan ordusunun zulüm ve işkencelerine en fazla maruz kalan bölge olmuştur. Yunan askerleri burada çok sayıda insanı ve hayvanı katletmekle kalmayıp evleri ve eşyaları da gasp ve yağma etmiştir. Zira Karacabey'de mahalle ve köylerin uğramış oldukları zulüm ve işkencelere bakacak olursak genel bir tablo tespit edildiğinde yaklaşık 923 kişi işkence ve darp edilmiş, 79'u hapsedilmiş, 69'u sürgün edilmiş, 138'i yaralanmış ve 6 kişinin de ırzına geçilmiştir. Yine özet olarak menkul; 696.401, gayr-i menkul; 8.120.137 ve resmî ve dini müesseselere de 10.656.680 lira kadar toplamında bir zayıat verilmiştir²²⁷.

Bu kadar zulüm ve işkenceye maruz kalan halkın yardımına koşan On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti, gerekli incelemeler ve tespitler sonrasında halkın sağlık tedavisi için bir adet muayenehane ve 1.000 kişilik bir aşhane açmıştır. Ayrıca

²²⁴ *Vakit Gazetesi*, 9. Teşrin-i Evvel 1338/9 Ekim 1922, nr. 1732, s. 2.

²²⁵ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 177; *Vakit Gazetesi*, 9. Teşrin-i Evvel 1338/ 9 Ekim 1922, nr. 1732, s. 3. "Bandırma'ya Hilal-i Ahmer'in Muaveneti"

²²⁶ Cemal Sezer, "Milli Mücadele sonrası 13. Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nin Bandırma, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'deki yardım faaliyetleri (1922-1923)", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXIV, S. 40, 2021, ss. 461-497.

²²⁷ Canip Bey, *Bursa'da İşgal Günlüğü (Bursa Vilayetinde Yunan Fecayii) 1920-1922*, Düşünce Kitapevi, İstanbul 2004, ss. 197-200.

tüm fırınlara zarar verildiği için halkın temel gıda ihtiyacı olan un da on beş gün kadar muhtaç halka dağıtılmıştır²²⁸.

Bölgeye gelen On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti üyeleri kısa sürede başarılar göstererek büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu hizmetlerinden dolayı da 25 Kasım 1922 tarihinde Karacabey Belediye Başkanı Mehmet Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine şükranlarını sunan bir yazı kaleme almıştır²²⁹.

Mustafakemalpaşa kazasına giden diğer heyet üyeleri de titizlikle halkın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Karacabey kazasında olduğu gibi Mustafakemalpaşa kazasında da bir dispanser ve 1.200 kişilik bir aşhane açılmıştır. Ayrıca o dönemde kış aylarının soğuk ve sert geçmesi dolayısıyla Bandırma, Karacabey ve Mustafakemalpaşa kazalarında yardıma muhtaç halka bazı elbise, yatak, yorgan vb. eşyalar da dağıtılmıştır.

Dokuz ay boyunca azimle çalışan On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti üyeleri, Karacabey ve Mustafakemalpaşa kazalarında açılmış olan aşhanede yaklaşık altı ay boyunca 2.200 kişiye yemek vermiştir. Yine Karacabey, Bandırma ve Erdek bölgeleri ve civarında halkın temel ihtiyaçları olan yiyecek, giyecek ve tarım ya da inşaat sırasında kullanılacak olan çeşitli malzemeler de dağıtılmıştır. Dağıtılmış olan malzemeler ise; temel besin yiyecekler 206.523 kilo un, 18.799 kilo fasulye, 12.820 kilo tohumluk buğday ve 10.256 kilo mısırdır. Tarım ve inşaatta kullanılacak olan malzemeler ise 48 adet pulluk, 38 adet saban, 262 adet çadır ve 400 adet kazma ve kürektir. Giyecek olarak 14.898 adet don ve gömlek, 962 adet fanila, 5.806 adet elbise, 680 adet entari, 1.005 adet kadın ve çocuk çamaşır takımları, 2.482 adet çorap, 400 adet patik, 500 adet çeşitli çamaşır eşyaları, 2.140 adet yorgan ve 1.701 adet battaniye dağıtılmıştır²³⁰.

²²⁸ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., s. 177.

²²⁹ KA. 28/314. "Ankara da HA Murahhaslığı Huzuru Alisine

Sefil düşman tarafından haneleri ihrak ve emval-i eşyası gasp ve yağma edilmiş na-kabil-i tasvir fecayi-i mezalime maruz kalan kazamız felekatzadeganın tehvini-i alam ızdırabaatı maksat alisiyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti muhteremesince buraya i'zam kılınan On üçüncü İmdad-ı Sıhhi Heyeti Doktor Muzaffer ve İdare Memuru Cemaleddin Beyefendilerin küşad ettiği Karacabey şubesi fi 1 Teşrinievvel sene 1338 tarihinden itibaren pek müthiş ve mübeccel olan vazifelerine bi'l-ibtidar mahrumiyet ve sefâletü'l-elimin peçe-i ıstrabında inleyen binlerce biçareganın ilbası ve işeleri ve hasteganın emr-i tedavileri hususunda ibraz eyledikleri gayret ve faaliyet kendilerine karşı gösterdikleri fart-ı şevkat ve nezaket cidden umumun kalbinde pek derin ve na-kabil-i arz ve tasvir hürrmet ve muhabbet tevliid eylemiş olduğundan ahlak-ı cemile ve fezail-i ber güzide ile mütehallik ve mukaddes olan vazifelerine fevkalade aşık ve merbut bulunan mumaileyhimaya karşı binlerce harikzadeganın tercüman-ı hissiyatı olarak bi-payan şükranlarımı takdim ile kesb-i fahr eylerim. Ol babda ferman

*Fi Teşrinisani sene 1338
Karacabey Belediye Reisi"*

²³⁰ Murat-Gül Uluğtekin, a.g.e., s. 177.

Büyük Taarruz sonrası Batı Anadolu'nun pek çok bölgesine Sağlık İmdat heyetleri gönderilmiştir. 1922 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bir karar alarak Batı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderilecek olan Sağlık İmdat heyetleriyle beraber çok sayıda eşya, çamaşır, 30.000 yorgan ve battaniye, 30.000 takım çamaşır, 30.000 çorap, 5.000 kat erkek, 4.000 çocuk bir o kadar da kadınlar için elbise, 10.000 çarık, 7.000 fanila vb. göndererek bunların muhtaç ve perişan halde bulunan halka dağıtılmasını istemiştir. Ayrıca halkın sağlık tedavilerinin daha iyi yapılabilmesi içinde Sağlık İmdat heyetleri tarafından dispanser açılması uygun görülmüştür. Buna ilaveten bölgeye ulaşmış olan heyetler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanları aracılığıyla da halkın durumları göz önünde bulundurularak her ay büyüklere 10,12 yaşından küçük olanlara da 5 kilo buğday dağıtılmıştır. Gerek Uşak, Bilecik, Eskişehir, İzmir, Manisa, Aydın, Balıkesir ve gerekse On üçüncü Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti adıyla Bursa ve bölgesine gönderilmiş olan bu heyetler 1923 yılına kadar vazifelerini büyük bir çaba ve gayretle sürdürmüşlerdir²³¹.

²³¹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 368.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİNİN MUHACİR-MÜBADİL, ESİR VE MUHTAÇ HALKA YARDIM FAALİYETLERİ

1. MUHACİR-MÜBADİLLERE YARDIM

Trablusgarp Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra Balkan Savaşları yaşanmıştır. Balkan Savaşları'nın sonuçlarından bir tanesi de çok sayıda muhacir Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Nitekim Anadolu'ya gelen muhacirlerin toplam sayıları hakkında gerek telif eserler gerek arşiv belgeleri gerekse de dönemin gazeteleri farklı rakamlar vermiştir. Bir arşiv belgesindeki bilgeye göre İstanbul'a 200.000'e yakın göçmenin gelmiş olduğunu ve hazineye ait olan arazi ve çiftliklere yerleştirildiği bilinmektedir. İkdam gazetesi de savaşın başlangıcından 1913 yılı 10 Nisan gününe kadar da 200.000 muhacirin Balkanlar'dan gelmiş olduğu haberini yazmıştır. 23 Ekim 1912 tarihli başka bir arşiv belgesine göre de Trakya'dan göç etmiş olanların toplam sayısı 180.883 kişi olup bunlardan 115.883 kişi Bulgaristan'ın zulüm ve işkencelerinden dolayı göç etmiş 65.000 kişi de Yunanlıların işkence yapmış olduğu bölgelerden gelmiştir. Tevfik Bıykoğlu ise 440.000 kişinin gelmiş olduğunu açıklamıştır. H. Yıldırım Ağanoğlu'nun tespitlerine göre de 812.771 kişi göç etmiştir. Perişan ve zavallı bir durumdaki pek çok muhacir ilk olarak kıyı bölgelere getirilmiş ve daha sonra devletin elindeki imkânlarıyla uygun görülen iç kesimlere yerleştirilmişlerdir²³².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri gelişmelerden haberdar olduktan sonra bir araya gelerek üst üste toplantılar düzenleyerek yeni kararlar almışlardır. Alınan kararlar sonrası İstanbul'da uygun görülen çok sayıda binalar muhacirlerin kullanıma açılmıştır. Aynı zamanda çeşitli kampanyalar da başlatılarak yardım gelirleri elde edilmeye çalışılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin muhacirler için yapmış olduğu bu önemli faaliyetler ve girişimler sadece İstanbul sınırları içinde gerçekleşmemiştir. Nitekim çeşitli vilayetlere gönderilen muhacirler de unutulmayarak vilayetlerde bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Şubeleriyle de iletişime geçilerek maddi anlamda yardımlar gönderilmiştir. Örneğin o dönemin şartlarına göre oldukça önemli bir miktar olan 600

²³² Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 63; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihî Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 94.

liranın Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine muhacirler için gönderildiği bilinmektedir²³³.

Tarih boyunca çok sayıda muhacire ev sahipliği yapmış olan Bursa vilayeti, Balkan Savaşları ve sonrasında da göç almaya devam etmiştir. Balkan Savaşları bitiminde Bursa'ya gelen muhacirlerin yerleştirilmeleri Kurtuluş Savaşı sonraki dönemlere kalmıştır. Zira Balkan Savaşı'nın yaşanması kısa bir süre sonra soluklanmadan Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi pek çok vilayette olduğu gibi Bursa'da da muhacirlerin yerleştirilmelerini etkilemiştir ve bu yerleştirme işlemleri ertelenmek zorunda kalmıştır²³⁴.

Balkan Savaşları ve sonrasında en büyük göçünü alan Bursa vilayeti, Edirne vilayetin kaybedilmesinin ardından muhacirlerin bir kısmı Konya'ya sevk edilirken bir kısmı da Bursa'ya gelmiştir. 1912 yılı Kasım ayına gelindiğinde de çok sayıda muhacir Mudanya ve Gemlik iskelelerine sevk edilmiştir. Eş zamanlı olarak da 4.000 kadar muhacir "10 Temmuz" gemisi ile Bursa'ya gelmiştir. Yine bilenen başka bir bilgiye göre de İstanbul'dan vilayetlere muhacirler gönderilirken iki gün içinde Bursa'ya 1.500 muhacir yerleştirilmiştir²³⁵.

Balkan Savaşları'nın başladığı andan itibaren Bursa vilayetine sevk edilen muhacirlerin toplam sayıları hakkında kaynaklar farklı rakamlar göstermiştir. Ahmet Halaçoğlu, 18.000 olduğunu belirtirken, Hikmet gazetesi ise 1912 yılının Kasım ayına kadar toplam da 8.000 muhacir geldiğini bildirmiştir. Justin McCarthy'e göre de 1912-1920 yılları arasında Bursa'ya 20.853 muhacir yerleşmiştir. Bursa Havalisi Coğrafisi kitabına göre de Balkan Savaşları'ndan itibaren Bursa Merkezine 56.456 muhacir kazalarında ise Mudanya 8.234, Mustafakemalpaşa 3.275, Karacabey 7.800 ve Orhangazi kazasına ise 5.550 toplamda da 81.265 muhacir yerleşmiştir. Kazalara yerleşmiş olan muhacirlerin pek çoğu ise 1922 yılına gelindiğinde Yunan ordusunun

²³³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti çok sayıda muhacir yerleştirildiği diğer vilayetlerde bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti şubeleri ile ilgili olan yazışmalar gerçekleştirilerek maddi anlamda yardım bulunmuştur. Bursa vilayetine 600 lira yardımda bulunmuştur. Konya'ya 200 lira, İzmir'e 3.000 lira kısa bir süre sonra 1.000 lira daha takviye edilmiştir. Yanya'ya 1.000 lira ve 100 lira da Dedeağaç'ta perişan halde olan muhacirlere gönderilmiştir. Yine İstanbul'a 14.000 lira, Çanakkale'ye 1.000 lira ve Gelibolu'ya da 10 Şubat 1913 tarihine kadar ödenek gönderildiği bilinmektedir. Ayrıca bkz. *OHAM*, nr. 2, 15 Ekim 1921, s. 51; Cemal Sezer-Ömer Metin, *Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, 1. Baskı, Türkiye Kızılay Cemiyeti Yayınları, Ankara 2016, s. 32.

²³⁴ İsmail Selimoğlu, "Balkan Savaşları ve Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2008, s. 129.

²³⁵ Raif Kaplanoğlu -Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, Arma Matbaacılık, Bursa 2014, s. 152.

çok sayıda bölge ve arazilere zarar vermiş olduğundan dolayı başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır²³⁶.

Belirli zaman aralıklarında Bursa vilayetine muhacirler gönderilirken Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise gelecek olan muhacirler için barınma, yeme-içme ve sağlık ihtiyaçları gibi temel problemlerini karşılayabilmek adına büyük bir özveriyle çalışmıştır. Vilayette muhacirler için acil ihtiyaç duyulan malzemelerin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından gönderilmesi konusunda iletişime geçerek bazı isteklerde bulunmuştur. Örneğin 8 Aralık 1912 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti daha önceden bağış olarak toplatılmış 3.768 parçadan oluşan çeşitli eşyaların İstanbul'da kullanılmayacaksa Bursa'ya gönderilerek vilayette muhtaç halde bulunan muhacir ve asker ailelerine dağıtılmasını Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden talep etmiştir. Buna benzer talepler belirli dönemlerde de devam etmiştir. 1924 yılında Mübadele, İmar ve İskân Vekili, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı ileterek Bursa ve bölgesine muhacir yerleşmiş olduğunu fakat yerleşmiş muhacirlerin oldukça kötü bir vaziyette bulduklarını belirterek ihtiyaç duyulan eşyaların bölgeye gönderilmesi isteğinde bulunmuştur²³⁷. Aynı yıl Gemlik Kaymakamı da kazada bulunan muhacirler için otuz yataklı bir hastane açılmış olduğunu ancak bu hastanenin hizmet verebilmesi için acil ihtiyaç duyulan eksik malzeme listesi hazırlanarak Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden gönderilmesi talebinde bulunmuştur²³⁸.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İkinci Başkanı Sağlık Müfettişi Celalettin Bey, 20 Ocak 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı iletmıştır. İmzasını taşıyan bu yazıda Bursa ve vilayete bağlı olan kazalarda yaklaşık 12.800 muhacir yerleşmiş olduğunu belirttikten sonra devamın da muhacirlerin ihtiyaçlarını temin etmek için Osmanlı Bankası vasıtasıyla gönderilmiş olan 600 liranın muhacir komisyonları tarafından dağıtılmış olduğunu bildirmiştir. Ancak üç gün sonra Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Bursa'ya bağlı olan Kütahya-Karahisar-Bilecik sancaklarındaki nüfusları on

²³⁶ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 78; Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012, s. 181; Mehmet Fatih Birgül-Levent Ali Çanaklı, *Cenubi Marmara Havzası Bursa Vilayeti Coğrafyası*, Ankara 2009, ss. 97-98

²³⁷ KA. 78/20; KA. 88/168.

²³⁸ KA. 73/76. Ayrıca bk. Gemlik Kaymakamı, 2 Eylül 1924 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyetinden muhacirler için eksik ihtiyaç listesini göndermiştir. KA. 73/76-1. Aynı yılın Ağustos ayında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin göndermiş olduğu eşyalar ve miktarını bildiren listeler. KA. 73/76-2; KA. 73/76-3; KA. 73/76-4; KA. 73/76-5; KA. 73/76-6; KA. 73/76-7.

bin civarında olan muhacirlere yardım edilemediğini bunun için de elli bin liranın daha bir an evvel gönderilmesini Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden istemiştir²³⁹.

18 Mart 1914 tarihine gelindiğinde de Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, İstanbul'dan Bursa'ya gönderilmiş olan muhacirlerin oldukça perişan halde bulduklarını ve çoğu muhacirin de istasyon civarında yaşadığını bildirmiştir. Bu nedenle de yaşanılacak olası bir afet ya da o dönemlerde çıkması beklenen savaş esnasında zor anlar yaşanmaması adına daha önceden gönderilen altı yüz lira ödenekten yüz lira kadar bir miktarın harcanılarak seyyar bir hastane tesis edilmesini Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden talep etmiştir. Fakat o dönemde Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi tarafından bu talep uygun görülmemiştir²⁴⁰.

Bursa'ya yerleşmiş olan muhacir için çok sayıda yardımsever Bursa halkının da katkıları söz konusu olmuştur. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine, muhacirlere yardım için bağışta bulunmuşlardır. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise hem diğer insanları yardıma davet etmek hem de bağışta bulunanlara teşekkür etmek adına bu durumu gazetelere yansıtmıştır. Örneğin 10 Aralık 1923 tarihinde Ertuğrul gazetesinde “*Muhacirlere Yardım*” başlığıyla bir haber yazısı basılmıştır. 1923 yılının Aralık ayının ikinci gününden altısına kadar Bursa halkının muhacirler için Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yapmış oldukları toplam bağış 4.640 kuruş olmuştur. Buna ilaveten 1923 yılının 1 Aralık gününe kadar da 12.785 bağış elde etmiştir. Toplamında da muhacirler için halk tarafından 17.425 lira bağış yardımında bulunulmuştur²⁴¹.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, muhacirlerle ilgili çalışmalarını büyük bir titizlikle yönetmiş olup yakından takip etmiştir. Nitekim gerek Yunan kuvvetlerinin Bursa'nın işgal sonrası zulüm ve işkencelerine maruz kalmış olan gerekse İstanbul'dan vilayete gelmiş ve perişan bir halde bulunan muhacirlere bir an evvel yardım edebilmek için 14 Eylül 1921 tarihinden 15 Şubat 1923 tarihine kadar 29.886 lira bağış yoluyla gelir elde etmiştir²⁴².

Bursa'ya gelecek olan muhacirlerin belirlenen bölgelere sevklerinin daha hızlı ve güvenli gerçekleşebilmesi için ihtiyaç duyulan gereksinimlerden bir tanesi de ulaşım araçları olmuştur. Bundan dolayıdır ki arabacılar önemli vazifeler üstlenip büyük

²³⁹ KA. 78/200; KA. 78/223.

²⁴⁰ KA. 156/18; KA. 156/18-1.

²⁴¹ *Ertuğrul Gazetesi*, 10. Kânûn-ı Evvel 1339/10 Aralık 1923, nr. 705, s. 1. Bk. Bursa halkının muhacirler için Bursa Hilal-i Ahmer Cemiyeti yapmış oldukları bağış tutarı ve isim listesi Ek 12'de.

²⁴² Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

fedakârlıklar göstermişlerdir. Tarihin belirli aralıkların da ihtiyaç duyulduğu takdirde Bursa'nın önde gelen kişileri Hilâl-i Ahmer Cemiyetine talepte bulunarak bazı taşıma araçlarının gönderilmesi isteğinde bulunmuşlardır. Örneğin Bursa Valisi Hilmi Bey, 17 Aralık 1923 tarihinde üç adet kamyonun gönderilmesini isterken ertesi gün 18 Aralık'ta ise Sıhhiye Vekili namına Doktor Kemal Bey de vilayete acil ihtiyaç duyulan beş adet kamyon ve kamyonetin gönderilmesini Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden istemiştir²⁴³.

Bursa'da bulunan muhacirlerin ihtiyaçları karşılayabilme adına daima Hilâl-i Ahmer'le olan ilişkiler sıkı tutulmaya çalışılmış ve acil ihtiyaç duyulan malzemelerin gönderilmesi ricasında bulunulmuştur. 8 Haziran 1924 tarihinde Bursa'ya ziyarette bulunan İmar ve İskân Vekili Celal Bey, bölgede incelemelerde bulunduktan sonra Osmanlı Bankasına 1.000 lira civarında para yatırarak muhacirler için kinin gönderilmesini istemiştir. Bu teşvikler neticesinde ise vilayete yirmi kilosu kırk iki liradan olan 23.810 kilo kinin gönderileceği bildirilmiştir. Fakat Bursa Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 20 Temmuz 1925 tarihinde kaleme aldığı yazıda daha önceden parası peşin ödenmesine rağmen henüz kendilerine istenilen kinin gönderilmemiş olduğunu Hilâl-i Ahmer Cemiyetine iletmiştir. 1 Ağustos 1925 tarihinde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 22 Temmuz günü postaya bırakılmış olduğunu bildirmiştir²⁴⁴.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin muhacirler için yapmış olduğu genel harcama tutarlarına bakıldığında 1919 yılından Bursa'nın kurtuluş tarihi 1922 yılına kadar vilayete gelmiş olan çok sayıda muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve onların daha kötü şartlar altında yaşamamaları ve yaralarını en aza indirebilmek için 389.288,5 kuruş, Bursa'nın kurtuluşundan sonra ise evi zarar görmüş kimseler ile birlikte muhacirlerin ihtiyaçları içinde 1.245.478 lira harcamada bulunmuştur²⁴⁵.

2. ESİRLERE YARDIM

Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kurulduğu tarihten itibaren ihmal etmediği önemli konulardan biri de esirler²⁴⁶ meselesi olmuştur. Cemiyet, savaşlarda esir edilen

²⁴³ KA. 1296/165; KA. 1296/171.

²⁴⁴ KA. 344/38; KA. 344/58.

²⁴⁵ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

²⁴⁶ Ahmet Altıntaş, *Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler*, Anekdot Kitaplar, 1. Baskı, Ankara-Haziran 2008, ss. 1-4. Ayrıca bk. Esir kelimesi Arapça'da "savaş tutsağı" karşılığında olup "ip vb. şeylerle sağlamca bağlamak" anlamına gelen bu kelime "esr" (isare) kökünden türemiştir. Osmanlı Türkçesinin de Arapçadan aldığı bilinmektedir. Kelimenin kök yapısı incelediğinde ise "mahpus" manasında da kullanılmıştır. Arapçada savaşta ele geçirilen ve asıl savaşı erkekler için kullanılırken kökünde "gönlünü çelmek" anlamı taşıyan "seby" ise erkekler için kullanılmayıp çocuk ve kadın esirler için kullanılmıştır. Batı dillerindeki anlam karşılığına bakıldığında da Yunanlılar tarafından "Doulos", Romalılar ise "Servus" olarak belirtmişlerdir. Fransızca karşılığı ise captivite; esaret ve mahkumiyet olarak karşılığını bulmuştur. İngilizcede de Fransızcadaki gibi aynı anlamlarda kullanılmıştır. En son olarak da Türkçe karşılığı tutsak, kul, abid, köle ve memluk kelimeleriyle aynı anlamı karşılamaktadır.

yabancıları göz ardı etmeyerek onların sorumluluğunu da üzerine almıştır. Yine cemiyet, bu dönemde Avrupa'da yaşanan gelişmeleri yakından takip ederek cemiyetin çalışmaları ile ilgili gerekli adımları atmıştır.

Washington'da, 7-17 Mayıs 1912 tarihleri arasında IX. Milletlerarası Kızılhaç Kongresi düzenlenmiştir. Çok sayıda Avrupa ülkesinin temsilcilerinin katılımıyla düzenlenmiş olan bu konferansa, Osmanlı Devleti'ni temsilen de Dr. Besim Ömer Paşa katılmıştır. Kongrede önemli konu başlıkları ele alınırken bir diğer konu başlığı da esirler olmuştur²⁴⁷. Kongre sırasında esirlere yönelik meseleler tartışılmış ve esirlerin yakınlarıyla haberleşmeleri, ihtiyaç duydukları eşyaların veya yardımların kendilerine gönderilmesini sağlamak için Salib-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bünyesine bağlı bir komisyon kurulması teklif edilmiştir. Balkan Savaşları'nın başlaması üzerine merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Kızılhaç Örgütü ilk adımı atarak esirlerden haberdar olabilmek için bir kurum oluşturmuştur. İsviçre Konsoloslugu'na bağlı Belgrat'ta bir acente açmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de bu gelişmelerden haberdar olarak bu faaliyetlere yönelik çalışmalarını hızlandırmıştır²⁴⁸.

13 Aralık 1912 tarihine gelindiğinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinin almış oldukları kararlar sonrasında İstanbul'da, Esirler Komisyonu oluşturulmuştur. Esirler Komisyonu'nun oluşturulmasındaki temel amaç Belgrad Uluslararası Fen Komisyonu'yla irtibat halinde kalarak savaş sırası ya da sonrasında Osmanlı esirlerinin durumlarını öğrenmek ve yakından takip edilmesini sağlamaktır²⁴⁹.

I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla esirler meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Nitekim bu dönemde esirler meselesini Fransa ve Almanya Millî Savunma Bakanlığına, Rusya ve Avusturya ise Salib-i Ahmer Cemiyetine bırakmıştır. Osmanlı ülkesinde de Millî Savunma Bakanı ilgilenmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu meseleyi yakından takip etmek istese de askerî ve siyasi nedenler öne sürülerek Millî Savunma Bakanlığı tarafından bu durum sıcak karşılanmamıştır. Fakat savaşın getirdiği olumsuzluklar neticesinde Avrupa'daki Salib-i Ahmer Cemiyetleri, esirler hakkında kendilerine bilgi gönderilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyetine sık sık başvuruda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu meseleyi yakından takip edebilmek için kendi bünyesinde bir komisyon kurmuştur. Adı Üsera Komisyonu olan

²⁴⁷ Levent Düzcü-Cemal Sezer, *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, Türkiye Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2016, ss. 14-15.

²⁴⁸ *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 231.

²⁴⁹ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, C. II, s. 33.

bu yapının üyeleri de Hilâl-i Ahmer Genel Merkez üyeleri olan Mehmet Ali ve Haydar Beylerdir. Çanakkale Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne başvurarak Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan yabancı kayıp ve harp esirleri hakkında bilgi verilmesi konusunda ısrar etmiştir. Üsera Komisyonu da bu süreçte Millî Savunma Bakanlığına sürekli başvurarak yabancı esirler meselesinin kendilerine devredilmesini istemiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yetki devri yapılmamış olsa da cemiyet esirler meselesinin çözüme kavuşturulması noktasında devreye girerek meselenin çözümü için çaba göstermiştir. Nitekim İngilizlere esirler hakkında bir liste göndermiş ve Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında oluşmaya başlayan gerginliği biraz olsun yumuşatmıştır. Bunun sonucunda İngiliz Salib-i Ahmer Cemiyeti ile temasa geçilerek Osmanlı esirleri hakkında bilgiler de elde edilmiştir²⁵⁰.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Anadolu'da açılmış olan cephelerde işgalci devletlerden çok sayıda esir alınmıştır. Bazı kaynaklarda farklı rakamlar verilmiş olsa da I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'da toplam 10.628 kişi esir edilmiştir. Bunlardan 2.663'ü İngiliz subay ve erler, 8.437'si Hintli subay ve erler ve 118'i de Fransız subay ve erlerden oluşmuştur²⁵¹. Savaş ilerledikçe esir sayısının artmasıyla uygun görülen yerlere esir kampları yani “*Üsera Garnizonları*” kurulmuştur. Bursa başta olmak üzere Afyonkarahisar, Samatya, Eskişehir, Ankara, İzmir, Konya, Kastamonu, Kütahya, Tavşanlı, Yozgat, Manisa, Denizli ve Kırşehir gibi farklı illerde esir kamplarının kurulduğu bilinmektedir²⁵².

Esir kamplarının kurulmasındaki temel amaç düşmanın tahrip ettiği bölgelerde esirleri inşa işlerinde kullanmaktır, ayrıca mübadele sürecine kadar esirlerden en iyi şekilde yararlanmaktır. Esir subaylar için ev ya da oteller kiralanmış, asker ve sivillerde mümkün olduğu kadar milliyetlerine göre aynı tabura konulmaya çalışılmıştır²⁵³.

Esir kamplarında bir Üsera Komisyonu kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına sivil bir idareci göreve getirilebildiği gibi komisyon başkanı genellikle subaylardan seçilmiştir. Ayrıca bu komisyonlarda başkanla beraber iase ve hesap heyeti ile yeteri kadar da subay görevlendirilmiştir. Bunlara ilaveten komisyonda bir de Hilâl-i Ahmer

²⁵⁰ 73 Yıllık Hayatı, s. 33; Altıntaş, a.g.e., s. 13.

²⁵¹ Cemalettin Taşkiran, *I. Dünya Savaşında Türk Esirleri Ana Ben Ölmedim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, ss. 53-54.

²⁵² Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Yabancı Esirler*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2010, s. 117.

²⁵³ Hafize Key, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti Topraklarındaki Esir Kampları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2010, s. 40.

temsilcisi bulundurulmuştur²⁵⁴. Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi, esirlerle ilgili meseleleri üzerine aldıktan sonra daha iyi bir hizmet verebilmek için kimi zaman Üsera Komisyonları ile kimi zaman da kendilerine bağlı şubelerle sürekli temas halinde olmuştur. Cemiyet, özellikle esir listeleri, esirlerin ihtiyaçları, sağlık hizmetleri veya aileleri ile haberleşmeleri, paket, koli, mektup, para vb. malzemelerin esirlere ulaştırılması konusunda bir hayli titiz çalışmıştır.

Bursa'da da 1914 yılında bir esir kampı açıldığı bilinmektedir. Bursa Esir Kampı diğer kamplar içerisinde daha iyi bir durumdadır. Bursa'da, o dönemde en konforlu olan iki otel, bir doktorla beraber on dört İngiliz subayı için tahsis edilmiştir. Dokuzu Hintli, altısı İngiliz toplam on beş emir eri bu subayların hizmetinde görevlendirilmiştir. General rütbesiyle Grier, Smith ve Yüzbaşı Halford, Otel Brotte'da diğer general olanlar Melliss, Delamain, Hamilton, Evans; Albay Parr ve Binbaşı rütbesine sahip olanlar Mac Kenna, Johson, Walker, Bennet, ve Yüzbaşı Hibbert ve Goldrap ise Otel Osmaniye'de kalmışlardır. Buna ilave kamp komutanlığı vazifesine Binbaşı Ali Remzi Bey getirilmişken Yüzbaşı İsmet ve Doktor Angelos isimli kişiler de doktor olarak vazifesini yürütmüşlerdir²⁵⁵.

21-22 Kasım 1916 tarihleri arasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti eşliğinde Salib-i Ahmer Cemiyeti üyeleri tarafından ilk olarak Bursa Esir Kampı ziyaret edilmiştir. İnceleme sonrası raporlara bakıldığında Bursa'da bulunan subayların gayet iyi bir durumda oldukları, şikâyetlerinin bulunmadığı belirtilmiştir. Nitekim yemekleri emir erleri tarafından hazırlanmış hatta sipariş olduğu zamanlarda kendilerine çok fazla bir kısıtlama getirilmeyerek silahsız askerle beraber gidebildiklerinden bahsedilmiştir. Devamında da kitap, dergi ve gazete gibi ihtiyaçlarının karşılanma ricalarında bulunmuşlardır. Esir olarak bulunan subayların diğer bir ayrıcalıkları da Amerikan Protestan Kilisesi'ne giderek ayinleri izleyebilmişlerdir²⁵⁶.

Bursa Esir Kampında subaylar olmakla beraber er kampı da bulunmaktadır. Nitekim Müslüman Rus sayısı 167 iken Müslüman Hintli sayısı ise 162 kişidir. Kaldıkları koğuşlar ise havalandırmaya sahip olup oldukça iyi bir durumdadır. Türk tipi döşekler serilidir. Esirlerin tuvaletleri alaturka yapıda olup bakım ve temizlik

²⁵⁴ Key, *a.g.t.*, s. 40.

²⁵⁵ *Documents Publiés à L'ocasion de la Guerre Européenne 1914-1917, Rapport de MM. Alfred Boissier et Dr. Adolphe Vischer sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie, Octobre 1916 à Janvier 1917, Douzième Série, Cenevre, Mart 1917, s. 15.*

²⁵⁶ Mahmut Akkor, *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri Ve Esir Kampları*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2013, s. 154.

ihtiyaçlarını da giderebilmek için Őehir hamamına gönderilmişlerdir. Yemekleri ise muhafızları tarafından piŐirilmiŐtir. Hatta piŐirilmiŐ olan yemekler koĐuŐa getirilerek esirlerin masasına bırakılmıştır. Ayrıca sekizi kadın, iki ocuk ve silah altına alınabilecek yaŐta olan iki erkekle birlikte toplam on iki tane sivil esirde bulunmuştur. Bu sivil esirler 15 Mayıs 1916 tarihinde ankırı’da yaklaşık yedi ay kaldıktan sonra Bursa Esir Kampı’na sevk edilmiŐtir²⁵⁷.

Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi ise kimi zaman gerek Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile gerekse de Bursa Esir Kampında görev alan Hilâl-i Ahmer temsilcisi ile irtibatta bulunarak kitap, para, mektup, paket veya kolileri esir kampında bulunan esirlere ulaŐtırmıŐtır. Örneğin 13 Aralık 1916 tarihinde Bursa sera Kumandanı, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sera Komisyonu’na bir telgraf göndererek Bursa Esir Kampı’na 7 adet kolinin ulaşmış olduğunu ve bu kolileri kampta bulunan bir İngiliz subayına teslim edilerek diğer esirlere de dağıtılması istenilmiŐtir²⁵⁸.

Esir kampında bulunan esirlere paket, para, koli, eşya veya mektup gibi malzemeler çoğunlukla ABD Büyükelçiliği veya Hollanda Elçiliği vasıtasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiş olan koliler İstanbul’da ilk olarak merkez posta deposuna ulaŐıp orada sera Komisyonu tarafından incelendikten sonra bir memur tarafından dağıtılmıştır. Günde yaklaşık 1.000-1.500 kolinin seçilip gerekli incelemelerden sonra adresi belli olan esir kamplarına gönderilmiştir. Kolilerin listesi esir kamplarına ulaŐınca komisyonda bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise kamp komutanına teslim ederdi. Kamp komutanı da kolilerin üzerinde yazılan esire teslim eder ardından makbuzlarıyla beraber kendisine teslim edilmiŐse ya da esir kampında bulunmuyorsa veyahut esir vefat etmiŐse bu bilgileri makbuzlarla beraber Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiŐtir²⁵⁹.

ABD Büyükelçiliği 20 Aralık 1916 tarihinde Afyonkarahisar Esir Kampında bulunan Rus esirlere 7, İngiliz esirlere 3, Kütahya’daki Rus esirlere 1, Bilemedik İngiliz esirlere 3 ve Bursa’daki Rus esirlere ise 27 koli göndermiştir. ABD Büyükelçiliği tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sera Komisyonuna gönderildikten sonra gerekli

²⁵⁷ Esirlere sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç Ğgn yemek verilmiştir. Günlere göre değişiklik göstermiş olan listeye bakıldığında sabah mensn de genellikle bulgur veya pirinç orbası, zeytin ve çay verilmişken öğlen; sebze, et ve pilav verilmiştir. Akşam mensnnde ise ağırlıklı olarak sebze tercih edilmiştir. Hafta da ise et yemeği hazırlanmıştır. Hatta Hintliler genellikle pırasa yemeğinden Őikyeti olup kendilerine pirinç verilmesini istemişlerdir. Buna ilave günlük 900 gram ekmekte verilmiştir. Nitekim esirlere verilmiş olan bu yemekler Türk askerine verilmiştir. Ayrıca bkz. Ahmet Tetik-Ertan Karapirinerler, *Merhamet Güneşi Kızılay –Le Soleil De La Compassion “Hilal-i Ahmer 1912-1920”*, Türk Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2015, ss. 64-65.

²⁵⁸ KA. 304/255.

²⁵⁹ zelik, *a.g.t.*, s. 86.

incelemeler sonrası belirtilen koliler esir kamplarına gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Garnizonu 21 Aralık 1916 tarihinde Galata Postanesi vasıtasıyla Rus esirlere gönderilmiş olan 27 koliyi Bursa Esir Kampı Kumandanlığına iletmiştir²⁶⁰.

İngiliz Hükûmeti ise Osmanlı Devleti'nde esir düşmüş olan esirlere göndereceği pek çok eşya, mektup, paket ve kolileri genellikle Hollanda Elçiliği vasıtasıyla iletmiştir. 27 Kasım 1917 tarihinde Hollanda Büyükelçiliği tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta başta Bursa olmak üzere Ankara, Afyonkarahisar, Yozgat ve bazı vilayetlerdeki esir kampında bulunan İngiliz ve Fransız esirlere koli gönderilmiş olduğu bilgisi verilmiştir. Bursa Esir Kampı'ndaki, İngiliz esirlere ise altı adet yorgan, yedi çift ayakkabı, yedi adet gömlek, iki adet yünlü külot, on yedi çift çorap, beş çift eldiven, kırk sekiz adet tıraş bıçağı, bir kilo tütün, üç kilo sabun, altı paket böcek ilacı tozu, on iki adet iç çamaşırı takımı, altı adet takım elbise, altışar adet diş ve saç fırçası, altı adet tarak ve beraberindeki diğer malzemeler gönderilmiştir²⁶¹.

Araştırma ve incelemeler sonucunda 1917 yılı içinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Komisyonu tarafından Bursa Esir Kampı'na çok sayıda koli ve paket gönderilmiş olduğu gözlenmiştir. Genellikle Bursa Esir Kampı Kumandanı tarafından teslim alınmış ve sahibine teslim edildiği bilgisi makbuzlarla beraber Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonuna gönderilmiştir. 1917 yılında Bursa Esir Kampı Kumandanı, 7 Ocak günü İngiliz esiri için altı paketin, 28 Ocak günü General Evans'a gönderilen paketle beraber aynı gün gönderilmiş olan altmış kolinin ertesi gün yani 29 Ocak günü de elli paketin kendilerine ulaşmış olup esirlere dağıtılmış olduğu bilgisini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu başlığıyla ilgili makama iletmiştir²⁶².

Bazı durumlarda da Bursa Esir Kampı'na gönderilmiş olan paket veya kolilerin sahipleri ya vefat etmiş ya da esir kampında olmadığı da tespit edilmiştir. Böyle durumlarda ise Bursa Esir Kampı Kumandanı, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı ileterek pakette veya koli üzerinde yazılı olan esirin kampta olmadığını belirterek gönderilenlerin iade edildiğini yazmıştır. Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu başlığıyla Bursa Esir Kampı Kumandanı, 3 Haziran 1917 tarihinde kampa on dört paketin ulaşmış olduğunu fakat paket üzerinde yazılı olan esirlerin burada

²⁶⁰ KA. 692/139; KA. 692/139-3.

²⁶¹ KA. 821/1; KA. 821/1-1; KA. 821/1-2; KA. 821/1-3; KA. 821/1-4; KA. 821/1-5.

²⁶² KA. 304/174; KA. 664/44; KA. 692/97; KA. 692/132.

mevcut olmadığını belirterek iade edilmiş olduğunu bildirmiştir²⁶³. Benzer bir olay ise Bursa Esir Kampı Kumandanı 12 Haziran 1917 tarihinde imzasının yer aldığı bir yazısında kendilerine esirlere dağıtılmak için altmış altı paketin ulaştığını fakat bu esirlerin burada bulunmadığı için geri gönderilmiş olduğundan bahsetmiştir²⁶⁴.

6 Şubat 1917 tarihinde de on dokuz balya Hintli esirlere aynı gün yirmi yedi balya ve beraberinde gönderilmiş olan eşyalar Rus esirlere ve 27 Aralık gününde de İngiliz esirlere yirmi balya Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu tarafından Bursa Esir Kampı'na gönderilmiştir²⁶⁵.

Genel bir tabloya bakıldığında ise 1915-1918 yılları arasında ABD Büyükelçiliği ve Hollanda Elçiliği tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine, Anadolu'da esir düşmüş olan yabancı subay veya esirlere verilmesi için gönderilmiş olan eşya, paket ve erzakların toplam sayısı 8.755 adede ulaşmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise olumsuz bir durum yaşanmaması adına bu çalışmalarını titizlikle yürütmüş olup gönderilmiş olan malzemeleri kısa sürede esir kamplarına iletmiştir²⁶⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu, esirlerin temel ihtiyaç duyduğu paraları da iletmiştir. Üsera Talimatnamesi'nin altıncı maddesinde asker veya esirlere paraların nasıl verileceği meselesi detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Esirlere gönderilmiş olan paraların tamamı teslim edilmeyip belirli bir miktarı verilmiştir. Esir olan kişi paraya ihtiyaç duyduğunda talepte bulunmuş ve Üsera Komisyonu ise talep edilen para miktarını makbuzdan tutarını düşükten sonra vermiştir²⁶⁷.

1916 yılında Bursa Esir Kampında bulunan esirlere para gönderilmiştir. 22 Ağustos günü Bursa Esir Kamp Kumandanı, Osmanlı Bankası'ndan General Delamain'e ve General Mellis'e yirmi dört, Hintli esir için de otuz altı lira alınmıştır. Esir kampında bulunan her Hintli esire de yirmi kuruş otuz beş para olarak denk gelmiş olduğu bilgisini Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na bildirmiştir²⁶⁸. 24 Eylül'de de General Evans namına bin altmış dört kuruş Osmanlı Bankası'ndan alınarak kendisine imza karşılığında teslim edilmiştir²⁶⁹.

²⁶³ KA. 820/263.

²⁶⁴ KA. 820/293.

²⁶⁵ KA. 692/68; KA. 692/137; KA. 821/2.

²⁶⁶ Tetik-Karapirinerler, *a.g.e.*, s. 30.

²⁶⁷ Akkor, *a.g.t.*, ss. 81-82.

²⁶⁸ KA. 697/101.

²⁶⁹ KA. 697/104.

Hilâl-i Ahmer Üsera Komisyonu'na 12 Temmuz 1917 tarihinde de Yüzbaşı Mustafa tarafından 76.884 kuruş Osmanlı Bankasından alınarak Bursa Esir Kampında bulunan esirlere dağıtılmış olduğu bilgisi verilmiştir²⁷⁰.

Anadolu'da bulunan yabancı esirlere gönderilecek olan paralar genellikle ABD Elçiliği ve tarafsız bulunan diğer elçilikler, Cenevre Kızılhaç ve posta havalesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Genellikle de bu havaleler İsviçre Postanesi üzerinden gönderilmiştir²⁷¹.

Bursa başta olmak üzere Afyonkarahisar, Adana, Tarsus ve bazı vilayetlere 29 Aralık 1916 tarihinde ABD Büyükelçiliği tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine İngiliz esirler için para gönderilmiştir. Bursa Garnizonu'nda bulunan esirlere ise; Major-General Sir Charles Mellis 40.00, Kaptan O.Y. Hibbert 36.00, Major M.E.S. Johnson 24.00, Major Bennett 6.00 ve Serg. A.E. Lawrence 1.20 para gönderilmiştir²⁷².

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti esirler için sadece para, mektup, eşya, paket ve koli vs. gibi eşyaların gönderilmesi ile ilgilenmemiştir. Esirlerin daha iyi bir durumda olmaları için sağlık meseleleriyle yakından alakadar olmuştur. Nitekim ihtiyaç duyulduğu takdirde yeni bir hastane açmış ya da hastane için gerekli olan personel veya malzemeler gönderilmiştir. Örneğin 6 Haziran 1915 tarihinde Bursa Esir Kampından Albay Reşit Efendi, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı göndermiş ve Muradiye Hastanesi için bir doktor ihtiyacının olduğu bilgisini vermiştir²⁷³.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 6 Haziran 1918 tarihinde Genel Müfettişliğe bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Bursa Esir Kampı Revir hastanesi için gerekli olan eşya ve malzeme listesinin gönderilmiş olduğunu uygun görülürse de ambardan temin edilmesi istemiştir²⁷⁴. 6 Ağustos 1918 tarihinde ise Bursa Esir Kampı Kumandanlığı'nın göndermiş olduğu eksik malzeme listeleri Genel Müfettişliğine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmiştir. Bursa Revir hastanesi için ihtiyaç olan eksik malzeme listesi ise şunlardır; Amerikan bezi, gaz, pamuk, arap sabunu, yatak ve yastık kılıfları, yastık yüzü, battaniye, çarşaf, don, gömlek, hasta entarisi, terlik, su bardağı, kaşık, çatal,

²⁷⁰ Dilara Taşkın, *Birinci Dünya Savaşı'nda Bursa Esir Kampı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2021, s. 36.

²⁷¹ Özçelik, *a.g.t.*, s. 89.

²⁷² KA. 816/182; KA. 816/182-3.

²⁷³ Taşkın, *a.g.t.*, s. 42.

²⁷⁴ KA. 12/347.

kavanoz, Hilâl-i Ahmer bayrağı ve beraberinde olan diğer malzemeler adet, kilo ve metreleri belirtilerek talep edilmiştir²⁷⁵.

Salib-i Ahmer Cemiyeti üyeleri 21-22 Kasım 1922 tarihinde Bursa Esir Kampını ziyaret ettiğinde hasta olan esirlerin Çekirge'deki Hilâl-i Ahmer Hastanesi'ne giderek tedavilerinin orada gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca esirler Dr. Angelos tarafından da muayene edilmiştir. Bu sırada dört esirde lekeli humma olduğu görülmüştür. Fakat buldukları süre zarfında vefat eden olmadığı belirtilmiştir²⁷⁶.

Bursa vilayetinde o dönemde ayrıca esirler için bağışlar da yapılmıştır. Bursa Postanesi karşısında Kitapçı Ali tarafından esirlerin ihtiyaçlarının karşılanması için belirli bir miktarda bağışta bulunmuştur. 6 Eylül 1916 tarihinde Ertuğrul Sancağı Bidayet Mahkemesi Kâtip Vekili Mehmet Ali Bey tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Üsera Komisyonu'na bir yazı ileterek Kitapçı Ali Efendi tarafından esirler için üç yüz kuruş tutarında bir bağışta bulunmuş olduğunu belirtmiş ve bu tutar posta yoluyla kendilerine gönderilmiştir²⁷⁷. Ayrıca Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise vilayetin 1922 yılında Yunan ordusundan kurtulduğundan itibaren esir aileler için 136.180 kuruş tutarında bir harcamada bulunmuştur. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bu harcamaları bazı tarihlerde devam etmiştir²⁷⁸.

3. MUHTAÇ HALKA YARDIM

Kurtuluş Savaşı yılları, Türk halkının sadece Avrupa devletleriyle mücadele ettiği bir dönem olmamıştır. Aynı zaman da içerde İstanbul Hükûmeti'nin ve İngiltere başta olmak üzere diğer devletlerin her konuda destek verdiği isyancılarla başa çıkıldığı bir dönemdir. Anadolu'da farklı bölgelerde çıkan bu isyanlar verilen çetin mücadeleler sonucunda bastırılmıştır. Bu süreçte çıkan isyanlardan bir tanesi de Bursa'nın çevresinde çıkan Anzavur Ayaklanmasıdır. Çerkez bir aileye mensup Kafkasya'dan göç edip Biga çevresinde yaşamını sürdürmüş Ahmet Anzavur ve beraberinden birden fazla ayaklanmalar çıkartılarak Türk ordusuna karşı mücadele edilmiştir²⁷⁹.

Anadolu'da bu olumsuz durumlar yaşanırken başta İngiltere olmak üzere diğer ülkeler, savaştan yeni çıkan Osmanlı Devleti'nden büyük toprak parçaları koparabilmek

²⁷⁵ KA. 12/347.3; KA. 12/347.4; KA. 12/347.5.

²⁷⁶ *Documents Publiés à L'occasion de la Guerre Européenne 1914-1917, Rapport de MM. Alfred Boissier et Dr. Adolphe Vischer sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie, Octobre 1916 à Janvier 1917, Douzième Série, Cenevre, Mart 1917, s. 19.*

²⁷⁷ KA. 313/114.

²⁷⁸ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

²⁷⁹ Orhan Hülagu, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul 2001, ss. 63-64.

ve hâkimiyetlerini güçlendirmek adına girişimleri söz konusu olmuştur. Bu girişimler kısa sürede pek çok toprakların da işgal edilmesini hızlandırmıştır. İşgal edilen en önemli bölgelerden biri de erken tarihlerde Bursa ve civarındadır. Özellikle de İngiltere'nin Mudanya ve Gemlik'te göstermiş olduğu olumsuz davranışları beraberinde Yunan kuvvetlerinin de işgal konusunda işini kolaylaştıran en büyük etken olmuştur²⁸⁰.

22 Haziran 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri sayılarını altı tümene çıkarmıştır. Anadolu'nun batısından içlere doğru ilerleme başlatılarak üç gruba ayrılan Yunan kuvvetlerinin kuzey grubu üç tümenle Bursa-Balıkesir ve Soma hatlarını kapsamıştır²⁸¹.

Bursa, 8 Temmuz 1920 günü öğleden sonra saat üç sularında teçhizat ve asker sayısı olarak bir hayli üstün olan Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı'nın ilk başkenti olma özelliğini taşıyan vilayetin kaybedilmesiyle gerek meclis gerekse halk üzerinde bu işgal haberi büyük bir üzüntüye sebebiyet vermiştir. Dönemin milletvekilleri tarafından Meclis kürsüsüne bir siyah örtü bırakılması kararı alınmıştır. Bırakılmış olan bu siyah örtü 6 Eylül 1922 tarihinde kaldırılmıştır²⁸².

Yaklaşık olarak 20.000 kişiden oluşan Yunan askerleri, Bursa'yı işgal ettiği ilk günlerde halka karşı oldukça iyimser yaklaşmışlardır. Ancak kendilerinin takınmış oldukları bu davranışlar kısa süreli olup her geçen gün halk üzerinde baskılar giderek artmıştır. Bu baskılar Kurtuluş Savaşı sonrasında daha da şiddetlenmiş ve çok sayıda halkla beraber bölge ve arazilere de zarar verilmiştir²⁸³.

Erken tarihlerden itibaren Bursa ve kazalarında yaşayan halka karşı Yunan kuvvetlerinin sergilemiş oldukları zulüm ve işkenceler neticesinde halkın acı ve sızısını en aza indirebilmek ve yaralarını sarabilmek adına gerek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gerekse Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve kaza şubeleri, halka yardım etmiştir. Fakat araştırmalar sonucunda savaşın getirdiği olumsuz şartlardan dolayı yardım faaliyetlerini etkili bir şekilde yürütememiş olsa da Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, gayret ve çabalarıyla muhtaç halde olan Bursa halkına yardım etmekten geri durmamıştır.

TBMM Hükûmeti, 29 Mayıs 1921 tarihinde Yunan askerleri tarafından Yalova, Gemlik ve Orhangazi kazalarında çok sayıda muhtaç halkın zor durumda olduklarını gözlemlemiştir. Perişan halde bulunan halkın bazı zaruri ihtiyaçları hükûmet tarafından

²⁸⁰ Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)*, T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa 2001, s. 68.

²⁸¹ M. Şükrü Eğilmez, *Millî Mücadele'de Bursa*, Haz: İhsan Ilgar, Tercüman Yayınları, İstanbul 1981, s. 50.

²⁸² Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa 2008, ss. 397-399.

²⁸³ Orhan Hülagu, *a.g.e.*, s. 136.

karşılanmaya çalışılsa da bu yardımların yeterli gelmediği bildirilerek hastane ve tıbbi malzemeler başta olmak üzere ihtiyaç halinde olan eksikliklerin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından gönderilmesi talebinde bulunulmuştur²⁸⁴.

Yunan kuvvetleri vilayeti işgal ettiği ilk günden itibaren halka karşı acımasızca gerçekleştirmiş oldukları bu zulüm baskılar devam etmiş ve vilayeti tahliye edecekleri zaman dilimine kadarda giderek daha da ağırlaştırmışlardır. İlk işgalleri sırasında daha çok halktan bilgi almak ya da ellerinde bulunan para ve silah vs. gibi malzemeleri toplamak için gerçekleştirilmişken bu uygulamaları sonraki yıllarda daha çok intikam almak adına planlı ve sistematik olarak uygulanmıştır.

Büyük Taarruz sonrası Yunan askerleri savaşı kaybettiklerini anlayınca bu defa bütün öfke ve hırslarını masum halktan çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim geri çekilirken Batı Anadolu'da bulunan çok sayıda vilayet ve bölgeleri yakarak ya da yıkarak veyahut bölgede yaşayan halkı ve hayvanları öldürerek büyük bir zayıyat vermiştir. Bursa vilayeti de Yunan ordusunun bu girişimlerine maruz kalmıştır.

11 Eylül 1922 günü Bursa vilayetinin kurtuluş günü olarak kabul edilmiştir. Türk ordusu merkeze gelerek Yunan askerlerinden vilayeti teslim almıştır. Fakat genel tabloya bakıldığında başta merkez ve merkeze bağlı köy ve kazaların kötü bir vaziyet içinde olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Mudanya, Gemlik ve Mustafakemalpaşa kazalarına çok fazla zarar verememiş olsalar da Orhangazi ve Karacabey kazalarının büyük bir kısmı yakıp yıkılmıştır²⁸⁵.

13 Eylül 1922'de İçişleri Bakanlığı, İzmit Mutasarrıflığının kendilerine bildirmiş olduğu yazıyı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndererek düşman işgalinden kurtarılmış olan İznik ve Yalova kazalarında Yunan ordusunun bölgeye büyük çaplı zarar verdiğinden bahsetmiştir. Yazısının devamında kazalarda muhtaç halkın o zorlu şartlar altında yaşamlarını devam ettirmeye çalıştıklarını belirterek bir an evvel kendilerine yardım gönderilmesini istemiştir²⁸⁶.

Bursa halkı için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talep edilen bir diğer talep ise 3 Aralık 1922 tarihinde gerçekleşmiştir. İçişleri Bakanlığı, Bursa vilayetine bağlı sadece Karacabey ve Orhangazi kazalarında on iki bini aşkın halkın açıkta kaldığını gözlemlemiştir. Gerek hükûmetin yardımları gerekse Bursa ve çevrelerine Sağlık İmdat

²⁸⁴ KA. 252/65.

²⁸⁵ Yüceer, *a.g.e.*, ss. 132-133.

²⁸⁶ KA. 252/111.

heyetleri gönderilmiş olsa da yapılan çalışmaların yeterli gelmediği bildirilerek en azından sefalet halinde olan halk için yirmi bin lira kadar gönderilmesini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden talep etmiştir²⁸⁷.

Yunan kuvvetlerinin yapmış oldukları zulüm ve işkenceler merkezden başlayarak en küçük yerleşim yerlerine kadar uygulanmıştır. Özellikle de Bursa'nın kazalarında da Yunan ordusu aynı tavrı sergilemiştir. İşgal sonrasında çok sayı muhtaç ve perişan halde yaşayan halk hayatlarını devam ettirebilmek için büyük bir mücadele vermiş ve kendilerine yardım edecek bir el uzanmasını istemiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise daima Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile iletişim sağlayarak halk için elinden gelen yardımı göstermiştir.

Bursa'nın önemli olan kazalarından biri olan İznik'te dönemin İznik Belediye Başkanı Mehmet Bey, 1 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulan İznik halkı için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım etmesi isteğinde bulunmuştur. 1 Kasım 1922 de ise Kocaeli Mutasarrıf Vekili Doktor Adnan Bey, İznik kazasında yaşayan muhtaç halk için İstanbul'dan gönderilmesi istenilen elbise ve çadırların kendilerine henüz ulaşmadığını Ankara Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiştir. 20 Ocak 1922 tarihinde ise dönemin İznik Milletvekili Halil İbrahim Bey, muhtaç olan halka dağıtılması için İstanbul'dan gönderilmiş olan eşyalar adına Hilâl-i Ahmer Cemiyetine teşekkürlerini ileten bir yazı yazmıştır²⁸⁸.

Bursa'ya bağlı olan diğer bir kaza Karacabey'dir. Karacabey kazası en fazla zarar gören yerlerden biri olmuştur. Anılara bakıldığında Yunanlıların bölgeye zarar verecekleri halk arasında anlaşılmaya başlanınca halk bu duruma bir an evvel engel olabilmek için dönemin kaymakamı aracılığıyla Yunan komutanı ile görüşmüşlerdir. Yunan komutanı ise kendilerine hiçbir şekilde yardımda bulunmayacağını aksine bölge de sekiz yaşından büyük bütün herkesin öldürüleceğini söyleyerek konuşmasının sonuna geldiğinde bundan sonraki gelen Yunan kuvvetlerinin intikam alayı olduğunu belirtmiştir. Olaydan da anlaşılacağı üzere tahliye sırasında gelen bu düşman alayı Karacabey olmak üzere diğer bölgeleri de yakıp yıkarak toprakları terk etmişlerdir²⁸⁹.

Araştırmalar sonucunda elde edilmiş olan Kızılay Arşiv belgesinde tarihi belirtilmemiş olsa da içindeki bilgilere dayanarak işgal sonrası Karacabey kazası

²⁸⁷ KA. 101/ 275.

²⁸⁸ KA. 74/160; KA. 252/117; KA. 93/151.

²⁸⁹ Halide Edip Adivar vd., *a.g.e.*, s. 120.

halkının durumu hakkında bilgiler yer almıştır. Yazının genel içeriği ilk olarak düşman işgalinden kurtulduktan sonra Karacabey kazasının dörtte üçünün yanmış bir halde ele geçirilmiş olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca kış ayları da bir hayli çetin geçen bu bölgede insanların bir odalı evde yaşamak için evlerini kendileri inşa etmeye çalıştıklarını fakat inşaat malzemelerinden en gerekli olan odunların ormanlardaki ağaçlardan kesilip bölgeye getirilmesinin bir hayli zor olduğu dikkat çekilerek öküzler vasıtasıyla daha kolay getirileceği açıklanmıştır. Yazının devamında Yunan askerleri tarafından tarlaları yakılıp yıkıldığından o güne kadar halkın yanık tohumlarla idare etmişlerse de halkın tarlalarını bir an evvel ekip dikmeleri için ihtiyaçları olan tohumların gönderilmesi arzu edilmiştir²⁹⁰.

İşgal sonrası büyük zarar gören kazalar için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden belirli tarih aralıklarında yardım talepleri devam etmiş ve kendilerine bir an evvel yardım gönderilmesi isteğinde bulunulmuştur. Örneğin Bursa Valisi Hilmi Bey, ilk olarak 8 Mart 1923 tarihinde Mudanya ve Gemlik kazalarında halkın çok kötü bir durumda olduğunu bildirmiş 10 Kasım 1923'te de aynı vali tarafından Orhangazi halkı için ihtiyaç duyulan iki yüz elli adet çadırın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden bir an evvel gönderilmesini talep etmiştir²⁹¹.

En son Yunan askerlerinin vilayette gerçekleştirmiş oldukları mezalim ve işkence karşısında zulme maruz kalanların toplam sayısı 7.974 kişidir. Genel tabloya bakacak olursak da 822 kişi şehit edilmiş, 383 kişi yaralanmış, 5.617 kişi darp ve işkenceye tabi tutulmuş, 128 kişi tecavüz edilmiş, 569 kişi hapsedilmiş, 455 kişi esir ve sürgün edilmiştir. Yunan askerlerin vermiş oldukları toplam hasar ise 32.548.962 lira menkul zayıat, 22.620.779 lira gayr-i menkul zayıat ve 4.986.706 lira resmî ve dini müesseselerin hasarı olarak açıklanmıştır. Toplam da ise 60.156.547 lira tutarında vilayetin genel hasarı olarak tespit edilmiştir²⁹².

²⁹⁰ KA. 394/4.

²⁹¹ KA. 74/179; KA. 74/ 232.

²⁹² Canip Bey, *a.g.e.*, ss. 245-246.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ VE ŞUBELERİNİN GELİR VE HARCAMALARI

1. GELİRLER

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri 1911 yılında gerek genel merkezin gerekse de vilayetlerde açılacak olan şubelerin belirli bir kural çerçevesinde daha iyi çalışabilmesi için nizamname hazırlamışlardır. Hazırlanmış olan bu nizamnamenin yedinci bölümün de merkez ve şubelerin gelir ve harcamalarını içine alan mali işlemlere yer verilmiştir. Dört maddenin yer aldığı mali işlemler kısmında cemiyete düzenli olarak bir gelir sağlayabilmek adına cemiyetin üyeleri tarafından aidatlarının ödenmesi ayrıca çeşitli yardımlarla beraber cemiyet tarafından balolar, münazaralar ve sergiler düzenleyerek de cemiyetin bütçesine katkı sağlanması istenilmiştir²⁹³.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kurulduğu yıldan itibaren düzenli olarak üye aidatlarıyla beraber yardım paraları toplamış ve zaman zaman münazaralar, balolar, sergi veya sinema gibi etkinlikler düzenleyerek cemiyet adına önemli gelirler elde etmiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile beraber hem Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti hem de Bursa'nın kazalarında açılan Hilâl-i Ahmer şubelerinin önemli faaliyetleri ve katkıları söz konusu olmuştur.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin 1923 ve 1924 yılları arasında toplam geliri 34.567 kuruş²⁹⁴ 1925 yılı ise 1.167.642 kuruştur²⁹⁵. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri tarafından 11 Şubat 1927 tarihinde bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda alınmış olan kararlar 14 Şubat 1927 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine rapor olarak sunulmuştur. Gönderilmiş olan raporda Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin 1926 yılında toplam olarak 28.487.655 kuruş gelir elde etmiş olduğu bilgisine yer verilmiştir²⁹⁶.

1.1. ÜYE AİDATLARI

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Erkekler Şubesinin 1 Ocak 1927'den 30 Haziran 1927 tarihine kadar toplam üye aidatı 35.950 kuruştur²⁹⁷.

Bursa'nın kazalarında açılan Hilâl-i Ahmer Şubelerinin üye aidatları şu şekildedir: İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1 Temmuz-30 Eylül 1927 tarihine kadar

²⁹³ OHAC 1329-1331 Salnamesi, ss. 69-70.

²⁹⁴ KA. 1296/218-2.

²⁹⁵ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 487.

²⁹⁶ KA. 165/31; KA. 165/31-1.

²⁹⁷ THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3460; THAM, nr. 73, 15 Eylül 1927, s. 3692.

makbuz karşılığında 5.300 kuruş elde etmiştir²⁹⁸. Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1 Temmuz-1 Aralık 1927 tarihine kadar 3.983 kuruştur²⁹⁹. Orhaneli Şubesi, 1 Ocak-31 Mart 1927 yılına kadar 650 kuruş olup 1 Ekim 31 Aralık 1927 tarihinde toplam 12.580 kuruştur³⁰⁰. Aynı zamanda Orhaneli kazasının nahiyelerinden biri olan Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesinin de 1 Temmuz-31 Aralık 1927 tarihine kadar toplamı 1.000 kuruştur³⁰¹. En son olarak da Orhangazi Şubesinin üye aidatı ise 1 Temmuz-31 Aralık 1927 tarihine kadar 7.150 kuruş olmuştur³⁰².

1.2. YARDIMLAR

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan itibaren Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında gerek vilayete gelecek yaralı askerler için gerekse göç eden muhacirler ya da yerli halka yardım elini uzatabilmek adına bağışlar toplamıştır. Elde edilen bağışlar ise ihtiyaç halinde Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine bildirilerek gerekli harcamalar yapılmış geriye kalan miktar da merkeze gönderilmiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri ayrıca makbuzlardan elde etmiş oldukları gelirleri Hilâl-i Ahmer Cemiyetini bilgilendirerek banka hesabına yatırılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından belirlenmiş olan banka hesabına bazen nakit para bazen kıymetli eşyalar bırakılmıştır.

Araştırmalar sonucunda rastlanan Kızılay Arşiv belgelerine göre Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti 27 Ekim 1912 tarihinde yaklaşık 21 lira bağış toplamış ve bu bağışı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiştir³⁰³.

Balkan Savaşları'nın yaşandığı esnada Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Şubesi, 3 Kasım 1912 tarihinde 3.000 kuruşun bağış olarak toplanmış olduğunu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezine bir yazı ile bildirmiştir. Yazının devamında uygun görüldüğü takdirde toplanmış olan bu paranın belirli bir miktarını Bursa vilayetine gelecek olan yaralı askerlerin yatak, çamaşır vesaire gibi temel ihtiyaçları karşılamak üzere harcama yapılmak istendiği belirtilmiştir³⁰⁴.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan 1913 yılına kadar toplam olarak yirmi altı bin üç kuruş yardım parası toplamıştır. Belirtilen bu tutar içerisinde bir

²⁹⁸ THAM, nr. 78, 15 Şubat 1928, s. 3998.

²⁹⁹ THAM, nr. 81, 15 Mayıs 1928, s. 4208.

³⁰⁰ THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3458; THAM, nr. 80, 15 Nisan 1928, s. 4127.

³⁰¹ THAM, nr. 80, 15 Nisan 1928, s. 4131.

³⁰² THAM, nr. 78, 15 Şubat 1928, s. 4011.

³⁰³ KA. 156/4-1.

³⁰⁴ KA. 79/226.

miktarı harcanmış olsa da yaklaşık olarak yirmi beş bin otuz beş kuruştan yirmi üç bin sekiz yüz kuruşu dönemin Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı tarafından 8 Şubat 1913 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine posta yoluyla gönderilmiştir ve kasada dokuz yüz altmış sekiz kuruşun mevcut olduğu bilgisi verilmiştir³⁰⁵.

Hilâl-i Ahmer Cemiyetine, 14 Ağustos 1914'te belirli miktarda para ile gümüş kaşık Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından takdim edilmiştir. Gümüş kaşığın kendilerine ulaşmış olduğunu ve otuz üç bin gram geldiği haberi Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine kısa sürede iletilmiştir³⁰⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 1914 yılında bir telgraf göndererek ellerindeki makbuzların toplam gelirleri hakkında bilgi verilmesini istemiştir. Uzun bir süre Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başkanlık vazifesini üstlenmiş olan Operatör Doktor Emin Bey 22 Kasım 1914 tarihinde, 15 Eylül'den 29 Aralık 1912 tarihine kadar makbuz gelirlerinden elde edilmiş olan toplam 22.525 kuruşun Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiş olduğu bilgisini iletmiştir. 29 Kasım günü geçen hafta istenmiş olan bilgilerin kendilerine gönderilmiş olduğunu fakat ellerine ulaşmamışsa cetvelin yeniden hazırlanıp gönderilebileceğine dair bir yazı ulaştırılmıştır³⁰⁷. 9 Aralık 1914'te ise Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 32.104 kuruş makbuz geliri posta yoluyla Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey tarafından gönderilmiştir³⁰⁸.

Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 31 Aralık 1914'te ellerindeki eski makbuzların toplam değeri olan kırk üç bin beş yüz yetmiş altı kuruş değerindeki makbuzla beraber 18 Kasım tarihli beş bin yedi yüz otuz altı kuruş makbuzu ve 9 Aralık tarihli otuz iki bin yüz dört kuruş değerindeki makbuzu Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiş olduğu bilgisini vermiştir³⁰⁹.

1915 yılına gelindiğinde ise 24 Haziran günü toplam yirmi altı bin altı yüz altmış kuruş, 10 Temmuz'da yirmi bin kuruş, 6 Ağustos günü on iki bin sekiz yüz yirmi sekiz kuruş beş para ve 3 Ekim'de ise yüz elli adet Osmanlı lirası Hilâl-i Ahmer Cemiyetine,

³⁰⁵ KA. 192/101.

³⁰⁶ KA. 156/30; KA. 156/30-1.

³⁰⁷ KA. 156/46; KA. 156/46-1; KA. 156/47.

³⁰⁸ KA. 156/49. 32.104 kuruşun adet ve kuruşunu detaylı göstermiş olan Kızılay Arşiv belgesi bkz. KA. 156/49-1; KA. 156/50.

³⁰⁹ KA. 156/54; KA. 156/54-1.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey tarafından postayla gönderilmiştir³¹⁰.

Bursa ve kazalarında yaşayan halk, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için sadece para yardımında bulunmamış; kimi zaman da aynı yardımlarda bulunmuştur. Mesela 30 Mayıs 1923'te Dehanizade Nazmi Bey, Orhangazi halkına sağlık imdat heyeti aracılığıyla beş yüz adet kazma bağışında bulunmuştur³¹¹. 1924 yılında da Bursa vilayetine gelen Vodina muhacirleri için inşa ettikleri barakaların üstünü kapatmak için beş yüz adet sac parçasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç talebine sessiz kalmayan ve o dönemin hatırı sayılır tüccarlarından biri olan tüccar Hacı Hüseyin Mahdumu Hacı Mehmet Efendi de iki ve iki yirmilik santim boydaki siyah saclardan sekiz yüz adet sacı bağış yoluyla daha uygun bir fiyata verebileceğini belirterek sacların her adedinin yirmi beşer kuruştan satılacağını bildirmiştir³¹².

Tablo 5. 1924-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Yardım Gelirleri

	Makbuz Karşılığında Bağış	Makbuz Karşılığında Olmayan Bağış	Çeşitli Gelirler
1924			
01.01.1924 31.03.1924	17.745	10.000	262.775,50
01.04.1924 30.06.1924	10.495	139.037	273.621
01.07.1924 30.09.1924	25 kuruş	X	140.254
01.10.1924 31.12.1924	1.500	X	209.02
1926			
1.04.1926 30.06.1926	1.600	1.015	11.520
01.07.1926 30.09.1926	300 kuruş	71.388	X
01.10.1926 01.12.1926	4.500	1.314,75	
1927			
01.01.1927 31.03.1927	694	X	24.377
01.04.1927 30.06.1927	750 kuruş	6.797	X

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

³¹⁰ KA. 156/97; KA. 156/101; KA. 156/102; KA. 156/112.

³¹¹ KA. 81/73.

³¹² KA. 1353/224; KA. 1353/224-1; KA. 1353/224-2.

Tablo 5’te gösterilmiş olan verilere göre Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti, 1924 yılının Ocak ayından Mart ayına kadar makbuzlu bağış %6,11 makbuzsuz bağış %3,44 iken bu aylar içerisinde en fazla gelir %90,45 hesap edilerek çeşitli diğer gelirlerden elde edilmiştir. Bu üç ayın toplamında da yaklaşık 290.520,50 kuruş elde edilmiştir. Genel olarak da 1924 yılının toplamına bakıldığında ise 855.636,77 kuruş elde edilmiş olup bunun %3,48 makbuzlu bağış %17,42’si makbuzsuz bağış gelirlerinden ve %79,11 de çeşitli diğer gelirlerden elde edildiği gözlemlenmiştir.

Tablo 6. 1924 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Yardım Gelirleri

1924			
	Makbuz Karşılığı Bağış	Makbuz Karşılığı Olmayan Bağış	Çeşitli Gelirler
İznik Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1924 31.12.1924	25.505	X	37.147
Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1924 31.04.1924	5.615	54.810	X
01.06.1924 01.09.1924	4.425	32.230	X
Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi			
Kuruluşundan 01.12.1924	43.680	188.153	X
Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1924 01.10.1924	1.030	X	4.416,50
Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1924 31.12.1924	29.340	138.766	15.500

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Bursa’nın kazalarından biri olan Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1924 yılına ait yardım gelirleri ise şu şekildedir: Ocak ayından 30 Eylül 1924 tarihine kadar makbuz karşılığında yapılan bağış 18.630 kuruştur³¹³. Aynı yıl nisan ayından 30 Haziran’a kadar makbuz karşılığı olmayan bağış tutarı 3.300 kuruştur³¹⁴. Çeşitli gelirler toplamı ise Nisan 1924 yılından 30 Eylül 1924 tarihine kadar 85.413 kuruştur³¹⁵. 1926 yılına gelindiğinde de 1 Ocak-31 Aralık 1926 tarihine kadar makbuz karşılığı bağış 12.695 kuruş olup makbuz karşılığı olmayan bağış tutarı ise 35.136 kuruş olarak yansımıştır³¹⁶.

³¹³ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1758; THAM, nr. 40, 15 Aralık 1924, s. 1818.

³¹⁴ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1758.

³¹⁵ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1758; THAM, nr. 40, 15 Aralık 1924, s. 1818.

³¹⁶ THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3041; THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3266.

1925 yılına ait Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kaza şubelerinin yardım gelirleri Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi, makbuz karşılığında bağış 1 Eylül'den 1 Ocak 1925 tarihine kadar 500 kuruştur³¹⁷. Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1 Aralık 1925 tarihinden 31 Ocak 1925'e kadar toplam makbuz karşılığı bağış ve aidat 4.960 kuruş ve makbuz karşılığı olmayan bağış tutarı ise 9.754 kuruş olup çeşitli gelirlerin toplamı da 3.580 kuruş olmuştur³¹⁸. Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1 Ocak 1925 tarihinden 31 Mart 1926 tarihine kadar makbuz karşılığı bağış 4.390 kuruş olup 1 Nisan-30 Haziran 1926 tarihleri arasında da bağış ve aidat 2.500'a ulaşmıştır³¹⁹.

En son olarak Orhaneli Şubesinin yardım gelirlerini inceleyecek olursak 1 Temmuz-31 Aralık 1926 tarihleri arası makbuz karşılığı bağış 11.050 kuruştur³²⁰. 1 Temmuz 1926 tarihinden 30 Eylül tarihine kadar makbuz karşılığı olmayan bağış geliri ise 690 kuruştur³²¹. Orhaneli kazasına bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi de 1 Ocak 1926 tarihinden 31 Aralık 1925 tarihine kadar makbuz karşılığı bağış 8.550 kuruş olup makbuz karşılığı olmayan bağış tutarı ise 2.104 kuruşa ulaşmıştır³²².

Tablo 7. 1926-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Yardım Gelirleri

1927			
	Makbuz Karşılığı Bağış	Makbuz Karşılığı Olmayan Bağış	Çeşitli Gelirler
Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.07.1927 30.09.1927	12.425	3.950	X
İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi			
	8.856	14.486	X
İznik Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.10.1927 31.12.1927	16.800	2.845	X
Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.07.1927 01.12.1927	615	1.984	X
Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1927 30.09.1927	11.200	5.580	X
Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.07.1927 31.12.1927	X	597.725	500 (1 Ekim-31 Aralık ayını kapsamaktadır)
Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi			

³¹⁷ THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2081.

³¹⁸ THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2933.

³¹⁹ THAM, nr. 59, 15 Temmuz 1926, s. 2887; THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2930.

³²⁰ THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3044; THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3270.

³²¹ THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3044.

³²² THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3463. Mecmuada baskı hatası bulunmaktadır.

01.01.1927 31.03.1927	960	X	X
01.10.1927 31.12.1927	3.100	21.885	X
Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi			
01.01.1926 31.12.1927	600	7.471	X
01.07.1927 31.12.1927	1.370	3.000	X

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

1.3. ÇİÇEK GÜNÜ

1913 yılında Ramazan Bayramı'nın ilk günü Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü olarak kabul edilmiştir. Hilâl-i Ahmer çiçeği, gonca çiçeğine benzeyen ve beyaz zemin üzerine işlenmiş ortasında "Kızıl aylı" rozetlerdir. Bu rozetler Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelir sağlayabilmek adına bayram ya da özel günlerde belirli bir ücret karşılığında satılmıştır³²³. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve şubeleri için Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı 6 Temmuz 1915 tarihli bir yazısında, bayramın yaklaşmakta olduğunu bu vesileyle halka dağıtılmak üzere genel merkezin elinde bulunan çiçeklerden toplamda yirmi bin adedinin çeşitleriyle beraber hem Bursa merkezine hem de şubelerine gönderilmesi ricasında bulunmuştur³²⁴.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kendisine önemli bir gelir sağlayan çiçek günleri ile yakından ilgilenmiştir. Merkez ve şubelerdeki çiçek ihtiyaçlarını en kısa sürede karşılamaya çalışmıştır. Örneğin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi 10 Haziran 1917 tarihinde muhasebeye bir yazı göndererek İzmir, Edirne ve Eskişehir Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerine ve Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine de 15.000 adet çiçeğin çiçek komisyonu tarafından gönderilmesini istemiştir³²⁵.

Araştırmalar neticesince belirli tarih aralığına kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin çiçek hasılatı ile ilgili bilgilere ulaşılmamış olsa da 1926 yılına gelindiğinde bu faaliyetlerin devam ettiği görülmektedir. 1926 yılının 1 Nisan-30 Haziran tarihleri arasında Çiçek Günü hasılatından toplam 13.121 kuruş elde edilmiştir³²⁶. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri Çiçek Günlerinde çok fazla çalışmışlardır ki, 1927 yılı Ramazan Bayramı'nda günü Çiçek Günü hasılatından 20.852 kuruş gelir elde etmişlerdir. Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından da kendilerine

³²³ Akgün-Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 154; *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim*; İstanbul 1330/1914, s. 120.

³²⁴ KA. 156/100.

³²⁵ KA. 204/61.

³²⁶ *THAM*, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2932.

teşekkür edilmiştir³²⁷. Yine 1 Nisan'dan 30 Haziran 1927 tarihine kadar da çiçek hasılatı 15.545,50 kuruş olmuştur³²⁸. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bu başarılı çalışmaları aynı zamanda şubelerinde de devam etmiştir.

Tablo 8. 1925-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Çiçek Hasılatı

Tarih	Kuruş
Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Ocak-31 Aralık 1926	1.563
İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Temmuz 1926-30 Haziran 1927	7.099
Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Ocak 1925-30 Haziran 1926	11.798
Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Ocak-31 Aralık 1927	6.451
Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Ocak-31 Aralık 1926	11.288
Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Temmuz-31 Aralık 1927	1.825
Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi	
1 Temmuz-31 Aralık 1927	739.75

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Resim 1. Çiçek Günü'nde Hilâl-i Ahmer Çiçeği Satan Bir Kadın ve Hilâl-i Ahmer Çiçeği

Kaynak: Kızılay Arşivi <http://kizilaytarih.org/dosya007.html>.

1.4. GAZETE

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 29 Eylül 1914 tarihinde kırk üç adet gönderilen Servetifünun gazetelerini satarak toplamında elde edilen yüz yedi buçuk kuruşu Hilâl-i Ahmer Cemiyetine takdim etmiştir³²⁹.

³²⁷ THAM, nr. 72, 15 Ağustos 1927, s. 3619.

³²⁸ THAM, nr. 73, 15 Eylül 1927, s. 3693.

1.5. ROZET VE KOKART

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin gelir sağlamak adına yapmış olduğu faaliyetlerinden bir tanesi de önemli ve özel günlerde halka rozet ve kokartların satışının gerçekleşmesi olmuştur. Örneğin Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Operatör Doktor Emin Bey'in 22 Ağustos 1914 tarihli imzasını taşıyan Kızılay Arşiv belgesinde bayram münasebetiyle halka dağıtılmış olan rozetlerden toplam elli iki buçuk kuruş gelir elde edildiği Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezine bildirilmiştir³³⁰.

1924 yılında da bayram münasebetiyle dağıtılmış olan rozetlerden toplam olarak iki yüz elli sekiz lira elli beş kuruş otuz para tutarında bir gelir elde edilmiştir³³¹. 23 Temmuz 1924 tarihinde ise yine bayram dolayısıyla yetimlere yardım komisyonu tarafından dağıtılmış olan rozet geliri yüz on bir liraya ulaşmıştır³³².

1925 yılına gelindiğinde de bayram dolayısıyla Bursa Birinci Lise ve Bursa Öğretmen Okulu tatbikat öğrencileri Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için rozet satışı gerçekleştirmişlerdir. Satışı yapılmış olan rozetlerden 10.383 kuruş otuz para elde edilmiştir³³³.

Resim 2. Hilâl-i Ahmer Rozet Örnekleri

Kaynak: Salih Töre ve İsa Akbaş Koleksiyonları "Salt Araştırma"
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/112983>
<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/106996>

³²⁹ KA. 156/38.

³³⁰ KA. 156/36.

³³¹ *Ertuğrul Gazetesi*, 19. Mayıs 1340/19 Mayıs 1924, nr. 752, s. 2.

³³² *Ertuğrul Gazetesi*, 21. Temmuz 1340/21 Temmuz 1924, nr. 769, s. 1. 23 Temmuz olarak bahsedilmiş fakat gazete 21 Temmuz günü yayınlanmıştır.

³³³ *THAM*, nr. 45, 15 Mayıs 1925, s. 2124.

Genellikle yakalara ya da şapkalara takıldığı bilinen rozete benzerlik gösteren sembollerden bir diğeri de kokartlardır. Kokart dağıtımında Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesi ile Hanımlar Şubesi aktif rol oynamışlardır. Nitekim 26 Ağustos 1914 tarihinde hem Hanımlar Şubesinin elde ettiği toplam bin yetmiş sekiz kuruş hem de Erkekler Şubesinin kazandığı 2.481 kuruş kokart geliri Hilâl-i Ahmer Cemiyetine iletilmiştir³³⁴.

1.6. KOZA

İpek, ipekböceğinin bazı evrelerden geçmesi sonrasında ortaya çıkardığı ince, parlak ve esnek bir yapıya sahip olan tel şeklindedir. Özellikle de dokumacılıkta çok fazla tercih edilmektedir.

İpek üretimi çok eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Dünya’da ilk olarak Çin’de üretime başlanmış olan ipek, zamanla Avrupa ve diğer ülkelere yayılmıştır³³⁵. Tarihî süreç içerisinde de Bursa vilayeti, ipek ve kumaş üretiminde önde vilayetlerden biri olmuştur. Buna bağlı olarak vilayetin ekonomisine katkı sağlayan koza ve kozacılık aynı zamanda Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin de en önemli gelir sağlayan kaynaklardan bir tanesi olmuştur.

Resim 3. Koza Örnekleri

Kaynak: İsmail Şeker, “Böceğin İpeğe Yolculuğu” *Bursa’da Zaman Dergisi*, S. 24, Ekim 2017, s. 24. <http://bursadazamandergisi.com/dergiler/bursada-zaman-sayi24-4751.html>.

Yoldaş gazetesinin 1924 yılındaki haberine göre 1 Haziran ile 25 Haziran arasında, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine koza sahipleri tarafından sekiz yüz kilo civarında koza bağıışı yapılmıştır. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti çeşitli miktardaki bu kozaların satışından bin lira kadar bir gelir elde etmiştir. Haberin devamında ise Bursa

³³⁴ KA. 156/29.

³³⁵ <https://sozluk.gov.tr/>; Nebi Bozkurt, “İpek”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, Ankara 2020, ss. 361-362.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, halkın bu yardımseverlik davranışından memnun olduklarını belirterek bu yardımların giderek artması dileğinde bulunmuştur³³⁶.

1926-1927 yıllarında Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin koza satışlarına bakıldığında 1 Nisan-30 Haziran 1926 tarihleri arasında koza satışından elde edilen gelir toplamı 68.404 kuruş, 1 Ekim-1 Aralık 1926 tarihleri arasında da 45.837 kuruştur³³⁷. 1927 yılında da koza satışının hasılatı 1 Nisan-30 Haziran tarihleri arasında toplam 3.847,50 kuruş olmuştur³³⁸.

Resim 4. Bursa'da İpek Üretimi

Kaynak: https://www.bursa.com/wiki/Kozanin_Tarihi.

Bursa vilayetinde yaşayan bazı koza sahipleri, 14 Haziran'dan 19 Temmuz 1927 tarihine kadar elinde bulundurdukları yaş kozanın belirli bir miktarını Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bağışlamışlardır. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise bu yaş kozaların satışını gerçekleştirerek yaklaşık 292.690 kuruş bir gelir elde etmiştir. Ayrıca belirtilen bu tutarın üçte birini de Türk Ocağı için ayırmıştır³³⁹.

³³⁶ *Yoldaş Gazetesi*, 30. Haziran 1340/30 Haziran 1924, nr. 446, s. 2.

³³⁷ *THAM*, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2932; *THAM*, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3264.

³³⁸ *THAM*, nr. 73, 15 Eylül 1927, s. 3693.

³³⁹ *THAM*, nr. 72, 15 Ağustos 1927, s. 3619.

1.7. MADEN SUYU

1.7.1. Çitli Maden Suyu

Bursa vilayetinde basılan gazetelerin birinde Çitli maden suyunun açık artırmaya çıkarılacağına dair bir haber başlığı yer almıştır. Gazetenin ilgili bölümün de Çitli maden suyu hakkında bilgiler verip açık artırma için gerekli olan şartlar sekiz maddeden oluşturularak sıralanmıştır³⁴⁰.

1924 yılında gazetede yayımlanan bu haber üzerine Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vakit kaybetmeksizin Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine bir yazı iletmiştir. Yazıda Bursa'da düzenlenecek olan bu açık artırmanın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından alınmasını zira Türkiye'de çıkarılan maden sularının içerisinde Çitli maden suyunun daha mükemmel olduğu bildirilmiştir. Açık artırmanın kazanılması halinde buradan elde edilecek gelirin cemiyete büyük bir katkı sağlayacağı açıklanmış ve alınacak olan kararın en kısa sürede kendilerine bildirilmesi istenmiştir³⁴¹.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Başkanı Operatör Doktor Emin Bey'in bildirdiği haber üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 11 Mart 1924'te böyle bir girişime gerek olmadığına dair yazıyı Bursa Şubesine göndermiştir³⁴².

14 Nisan 1924 tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, Çitli maden suyunun önemli miktarda gelir getireceği düşüncesiyle kısa bir süre sonra genel merkeze bir yazı göndermiştir. Bu yazıda bölgenin ve burada bulunan maden suyunun önemine ve bu suyun cemiyet tarafından alınmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir³⁴³. Bu gelişme üzerine genel merkez gerek Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gerekse İçişleri Bakanlığına telgraf çekerek Çitli maden suyunun açık artırma toplantısının bir sonraki haftaya bırakılması talebinde bulunmuş ve bunu da Bursa Şubesine bildirmiştir³⁴⁴.

Genel Merkez, Çitli maden suyunun açık artırılmasının bir sonraki haftaya ertelenmesiyle birlikte açık artırmaya Bilecik Valiliğinin de katılması istenmiştir.

Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 23 Nisan 1924 tarihinde bu doğal maden suyunun halk için oldukça sağlıklı, şifalı ve başka bölgelerden çıkarılan maden sularına göre daha iyi olduğunu dile getirerek gerekirse kendisinin imtiyaz

³⁴⁰ KA. 171/47.

³⁴¹ KA. 171/48-2; KA. 171/48-3.

³⁴² KA. 171. 48/6a.

³⁴³ KA. 171/48-4.

³⁴⁴ KA. 171/48-5.

talebinde bulunabileceğini genel merkeze bildirmiştir. Yine yazısında madenlerin işletilmesi ile ilgili nizamnamenin maddelerine uygun olarak şube tarafından bu maden suyu işletilmek istenmiştir. Genel merkez tarafından da onay gelirse yasal işlemlerin bir an evvel başlatılacağına yer verilmiştir³⁴⁵.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı da 13 Temmuz 1924'te Çitli maden suyunu yerinde araştırılması için görevlendirilen kişilerin yol paraları ve orada inceleme için harcanacak gerekli masrafları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından karşılanmasını istemiştir. Bölgeden alınacak olan örneklerinin de bir an evvel Bursa Hastanesi'ne gönderilerek araştırılmasını Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bildirmiştir³⁴⁶. Tüm bu gelişmeler sonrası Elma Çayırı civarındaki Çitli maden suyunu yerinde incelemek üzere Dr. İbrahim Bey görevlendirilmiştir. Dr. İbrahim Bey, bölgeye giderek araştırmalarını gerçekleştirmiş sonrada maden suyunun yeri ve durumu hakkında detaylı bilgiler içeren raporu ilgili makamlara sunmuştur³⁴⁷.

1.7.2. Keşiş Dağı Maden Suyu

Bursa'da Çitli maden suyundan sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelir sağlayan diğer bir maden suyu da Keşiş Dağı maden suyudur.

12 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye'nin bazı maden sularını süreli olarak işletmek istediğine dair duyumlar gündeme gelmiştir. Bunun üzerine dönemin Keşiş Dağı maden suyu imtiyaz sahibi de Keşiş Dağı maden suyunu beraber işletilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyetine başvurmuştur. Zira Sırp Salib-i Ahmer Cemiyetinin bile kendi ismiyle anılan maden sularını işlettiği bilinirken Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin de kendi adını taşıyan maden sularını işletme kararı almasının doğru bir olacağına dikkat çekilmiştir. Devamında Keşiş Dağı maden suyunun işletilme kararı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından kabul görülürse böylece yabancıları ait olan maden sularının ithal edilmeyeceği belirtilmiştir. Araştırmalar neticesinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin madensularını işletip işletmediğine dair herhangi bir sonuca ulaşamamıştır³⁴⁸.

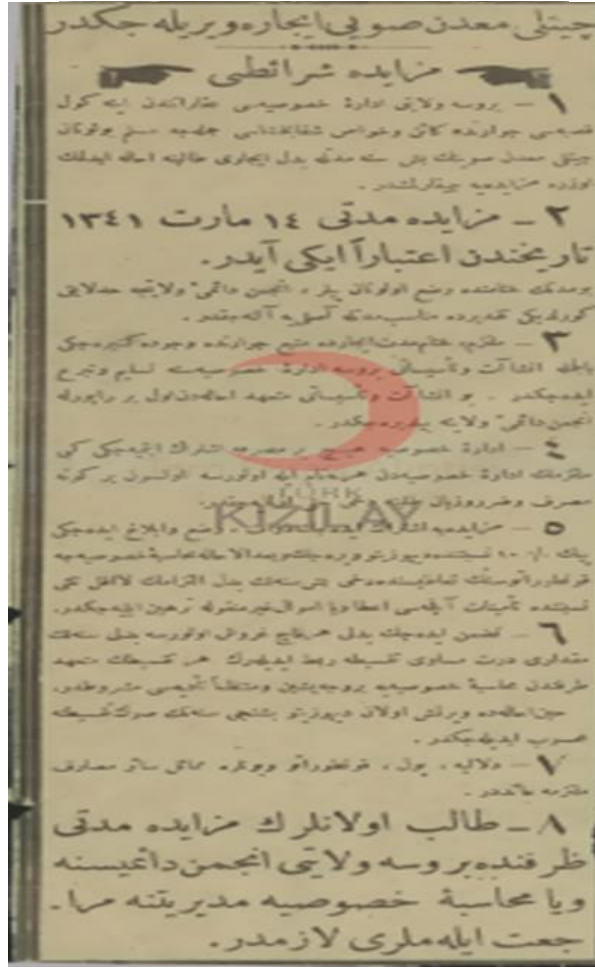
³⁴⁵ KA. 171/48-6.

³⁴⁶ KA. 171/47-3.

³⁴⁷ KA. 171/48; KA. 171/48-1; KA. 171/48-1a.

³⁴⁸ KA. 171/100.

Resim 5. Çitli Maden Suyunun Açık Artırmaya Verilmesi Haberi

Kaynak: KA. 171/47

1.8. ŞEFKAT PULLARI

Şefkat pulları ilk olarak 1912 yılında basılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve şubelerine önemli gelir sağlayan şefkat pulları savaş sonrasında da basılmaya devam etmiştir³⁴⁹. Araştırmalar neticesinde 1926 ve sonrasına ait Bursa Hilâl-i Ahmer ve şubelerine ait şefkat pulları hasılatı geliri şu şekildedir: 1926 yılına ait şefkat pulu hasılatı 1 Nisan-1 Aralık 1926 tarihi aralığında toplam 11.212,50 kuruşa ulaşmıştır³⁵⁰.

³⁴⁹ Halûk Perk, *Felaketlerin Umud İşığı Türk Kızılayı Halûk Perk Koleksiyonu*, Express Baskı, İstanbul 2012, s. 161.

³⁵⁰ THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2932; THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3045; THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3264.

1 Ocak 1927 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar da toplam şefkat pulu hasılatı 317.616,50 kuruştur³⁵¹.

1927 yılının başından itibaren de şefkat pullarının toplam geliri 348.455 kuruşa ulaşmıştır. Belirtilmiş olan bu toplam tutarın 281.570 kuruşu Tütün İnhisar İdaresi tarafından harcanılmış olan pullara aittir³⁵².

Tablo 9. 1926-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Şefkat Pulları Hasılatı

	Tarih	Kuruş
Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-30.09.1927	5.909
İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-30.09.1927	10.125
İznik Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.10.1927-31.12.1927	9.204
Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-01.12.1927	4.169
Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.01.1927-31.12.1927	28.740
Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-31.12.1927	18.022
Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.01.1926-31.12.1926	11.280
	01.01.1927-31.03.1927	7.705
	01.10.1927-31.12.1927	10.925
Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-31.12.1927	1.695
Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi	01.07.1927-31.12.1927	5.060

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Resim 6. Hilâl-i Ahmer Şefkat Pulları Örnekleri

Kaynak: Kızılay Arşivi <http://kizilaytarih.org/galeri-pullar.html>.

³⁵¹ THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3460; THAM, nr. 73, 15 Eylül 1927, s. 3693; THAM, nr. 72, 15 Ağustos 1927, s. 3618.

³⁵² THAM, nr. 72, 15 Ağustos 1927, s. 3618.

1.9. SERGİ

Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Şubesi ve Hanımlar Şubesi tarafından halk için sergiler açılarak ve sinema günleri düzenlenerek cemiyet için önemli miktarda gelir sağlanmıştır.

Resim 7. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sergisinden Bir Fotoğraf

Kaynak: Kızılay Arşivi <http://kizilaytarih.org/dosya004.html>

Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi adına 24 Temmuz ve 2 Ağustos 1915 tarihlerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetine bir yazı iletmiştir. Bu yazısında Hanımlar Şubesinin Bursa'da bir sergi düzenlendiğinden bahsetmiştir. Yazının devamında da düzenlenen sergiden yaklaşık olarak seksen dört bin kuruş gelir elde edilmesi beklendiğini belirtip sergiye ait birkaç fotoğrafın da kendilerine gönderildiğini bildirmiştir³⁵³.

Düzenlenmiş olan bu sergiden 12 Eylül 1915'te dört bin yedi yüz kırk bir kuruş, 27 Ekim 1915 tarihinde de yirmi bir bin altı yüz kuruş iki kuruş gelir elde edilmiştir. Ekim ve Eylül aylarında elde edilen bu gelirler Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyetine posta yoluyla gönderilmiştir³⁵⁴.

Resim 8. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sergisi

³⁵³ KA. 156/103; KA. 156/105.

³⁵⁴ KA. 156/106; KA. 156/115.

Kaynak: Kızılay Arşivi
<http://kizilaytarih.org/dosya004.html>.

1.10. SİNEMA

Sinemanın, Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelir sağlayabilmek adına vilayette erken tarihlerde faaliyete geçtiği bilinmektedir. Araştırmalarımız sırasında rastladığımız Kızılay Arşiv belgelerinin birinde Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey'in imzasının yer aldığı bir belgede, Alman-Avusturya Salib-i Ahmer Cemiyetinin Bursa'da sinema açmış olduğu bilinmektedir. Belirtilen sinemanın gelir gider hesaplarının da uygun görüldüğü takdirde Bursa Şubesi tarafından tutulması isteğini 1915 yılının 20 Aralık tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden talep edilmiştir³⁵⁵.

Vilayette açılan sinema halk tarafından ilgi görmüştür. 14 Kasım 1915 tarihinden 13 Ocak 1916 tarihine kadar haftanın belirli günlerinde halkın beğenisine sunulan sinemadan toplam yirmi altı bin yedi yüz yirmi yedi kuruş gelir elde edilmiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı, elde edilmiş olan gelirden yirmi üç bin yüz doksan kuruşun sinemanın masraflarını karşılamak için kullanıldığını geriye kalan yirmi liranın da cemiyet için gelir kaydedildiğini, 19 Ocak 1916 tarihinde telgraf çekerek Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine bildirmiştir³⁵⁶.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı, 24 Ocak 1916'da genel merkeze bir yazı ileterek genel merkezin kendilerine göndermiş olduğu Galata Postanesi eliyle dört adet sinema filminin eliyle kendilerine ulaşmadığını ve biran evvel gönderilmesini talep

³⁵⁵ KA. 156/123.

³⁵⁶ KA. 156/128.

etmiştir. Bu bildirim üzerine yapılan tetkikler neticesinde Galata Postanesi Bursa Hilâl-i Ahmer namına kendilerine herhangi bir paket gelmediğini Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 23 Mayıs'ta bir yazı ile bildirmiştir³⁵⁷.

1924 yılının nisan ayına gelindiğinde Ertuğrul gazetesinde yer alan bir habere göre Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bir sinema salonunu istimlak etmiştir. İstimlak edilen bu sinemanın en üst kat salonunda da hanımlara ve çocuklara özel gösteriler yapılacağı belirtilmiştir. Yine aynı yazıda Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti Başkanı Firuze Hanım'ın İstanbul'a film almaya gittiğine değinilmiştir³⁵⁸.

2 Şubat 1925 tarihinde de Ertuğrul gazetesinde "*Millî Sinema*" başlığı adı altında bir haber basılmıştır. Haberin içeriğinde 7 Şubat Cumartesi günü Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi yararına bir müsamere düzenleneceği ve müsamerayı dönemin meşhur müzisyenlerden birinin idare edeceği belirtilmiştir³⁵⁹.

1.11. SÜS EŞYALARI

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gelir sağlayan faaliyet girişimlerinden biri de süs eşyalarının satılmasıdır. Belirli gün ve saatlerde halkın bir araya gelmesiyle çeşitli ve değerli süs eşyalarının satışı gerçekleştirilmiştir. Satışı gerçekleştirildikten sonra Hilâl-i Ahmer Şubeleri kendi ihtiyaçları olan belirli bir miktarını alıp geriye kalan kısmını da Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiştir.

Gemlik Hilâl-i Ahmer Şube Başkanı Mehmet Kemal Bey, 15 Aralık 1915'te genel merkeze gönderdiği bir yazıda, Burdur Şubesine göndermiş oldukları değerli eşyaların satışından elde edilen bin yedi yüz yedi kuruşluk geliri Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiştir³⁶⁰.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti süs veya değerli eşyaların satışının gerçekleşmesi için genellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyetine talepte bulunarak kendilerine satışı yapılacak olan süs eşyalarının belirli adedinin gönderilmesi talebinde de bulunduğu da olmuştur. 11 Kasım 1916'da Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı, Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden otuz altı adet çiçekli tütün tabakası, yüz üç adet muhatara (zarar) defteri, yüz yedi adet para

³⁵⁷ KA. 156/129; KA. 592/32.

³⁵⁸ *Ertuğrul Gazetesi*, 10. Nisan 1340/10 Nisan 1924, nr. 742, s. 1.

³⁵⁹ *Ertuğrul Gazetesi*, 2. Şubat 1341/2 Şubat 1925, nr. 820, s. 2.

³⁶⁰ KA. 157/157.

çantası, yirmi sekiz adet mektep defteri, yüz iki adet köşeli sigara tabakasıyla birlikte çeşitli sigara ağızlığı ve cüzdan modellerinden gönderilmesi talebinde bulunmuştur³⁶¹.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı'nın aynı yıl içerisinde birçok kez kendilerine süs eşyaları gönderilmesi talebinde de bulunduğu olmuştur. Örneğin Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı, 1917 yılında Aralık ayının 24'ünde ihtiyaç duyulan eşyaların gönderilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden talepte bulunmuş beraberinde bir miktar parayı da posta yoluyla göndermiştir³⁶². Yine 22 Ocak'ta da genel merkezden benzer bir talepte tekrar bulunmuştur³⁶³.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin süs eşyalarından elde ettiği gelir 1926 yılına gelindiğinde de devam etmiştir. 1 Nisan'dan 30 Haziran'a kadar toplam 337 kuruş gelir elde edilmiştir³⁶⁴. 1926-1927 yılları arasında da çeşitli ve değerli süs eşyalarının satışı gerçekleştirilerek gelir elde edilmiş olup 1 Ekim 1926 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar 4.675 kuruş gelir elde edilmiştir³⁶⁵.

Resim 9. Hilâl-i Ahmer Çiçeği, Defteri, Kalem ve İğnesi

Kaynak: *O.H.C.H.M.T.*, 1330 (1914), s. 121.

2. HARCAMALAR

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan itibaren belirli zaman aralıklarında ve ihtiyaç duyulduğu takdirde çeşitli harcamalarda bulunmuştur. Bursa Hilâl-i Ahmer

³⁶¹ KA. 156/170; KA. 156/170-1.

³⁶² KA. 156/173. Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden talep edilen eşya cetveli bkz. KA. 156/173-1.

³⁶³ KA. 156/175; KA. 156/175-1.

³⁶⁴ *THAM*, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2932.

³⁶⁵ *THAM*, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3264; *THAM*, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3460; *THAM*, nr. 73, 15 Eylül 1927, s. 3693.

Cemiyeti, başta Balkan Savaşları olmak üzere Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasında askerlere, muhacirlere ve halka pek çok harcama yapmıştır.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 16 Haziran 1912 tarihinde iki bin üç yüz yetmiş beş kuruş Hilâl-i Ahmer Cemiyetine göndermiştir³⁶⁶. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kuruluşundan 1913 yılına kadar toplamda yirmi altı bin üç kuruş bağış yoluyla gelir sağlamıştır. Belirtilen bu tutardan yirmi beş bin otuz beş kuruşu masraflar için harcanmış geriye kalan yaklaşık yirmi üç bin sekiz yüz kuruş ise Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir³⁶⁷.

Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey, 31 Aralık 1914 tarihinde genel merkeze gönderdiği bir yazıda 4 Kasım'da günü beş bin yedi yüz otuz altı kuruş, 9 Aralık'ta otuz iki bin yüz dört kuruş ve 18 Aralık'ta beş bin yedi yüz otuz altı kuruşun postaya verilmiş olduğunu fakat paranın genel merkeze ulaşip ulaşmadığına dair kendilerine herhangi bir bilgi verilmediğini belirtmiştir. Yazısının devamında da kırk üç bin beş yüz yetmiş altı kuruş değerindeki makbuzun gönderilip gönderilmeyeceğini Hilâl-i Ahmer Cemiyetine sormuştur³⁶⁸.

1915 yılına gelindiğinde Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı, 24 Haziran 1915 tarihinde iki yüz lira ile beraber yirmi altı bin altı yüz altmış kuruşu, 10 Temmuz'da yirmi bin kuruşu, 6 Ağustos'ta on iki bin sekiz yüz yirmi sekiz kuruş beş parayı, 3 Ekim'de de elli adet Osmanlı lirasını Hilâl-i Ahmer Cemiyetine posta yoluyla göndermiştir³⁶⁹. 6 Eylül 1916 tarihinde de Bursa Hilâl-i Ahmer Başkanı Operatör Doktor Emin Bey tarafından beş bin dört yüz sekiz buçuk kuruş Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiştir³⁷⁰.

Bursa, iki sene iki ay iki gün boyunca Yunan kuvvetleri tarafından işgal altında kalmıştır. 10/11 Eylül 1922 tarihinde kurtarıldıktan kısa bir süre sonra Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti çalışmalarını yeniden başlatarak askerlerin, muhacirlerin ve ihtiyacı olan pek çok insanın yardımına koşmuştur. Nitekim hastanelerin eksik ihtiyaç malzemelerini karşılayabilmek için 462.843 kuruş ayrıca yaralı ve hasta askerlerin elbiseleri için 52.785 kuruş harcanmış ve cepheden yaralı halde gelen askerlerin tedavilerinin gerçekleşmesi için çalışılmıştır. Bursa'da Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi

³⁶⁶ KA. 79/107.

³⁶⁷ KA. 192/101. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesine göre de 1913 yılında Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yirmi beş bin otuz beş kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine göndermiştir. Bkz. *OHAC 1329-1331 Salnamesi*, s. 263.

³⁶⁸ KA. 156/54. Bursa Hilâl-i Ahmer Merkezinin eski makbuz özetlerini gösteren cetvel ayrıca bkz. 156/54-1.

³⁶⁹ KA. 156/97; KA. 156/101; KA. 156/102; KA. 156/112.

³⁷⁰ KA. 156/165.

için gerekli olan masrafları karşılamak için 235.015 kuruş ve savaşta esir düşmüş olan askerlerin yakınlarının ihtiyaçlarını karşılamak adına da 136.180 kuruş harcamada bulunulmuştur³⁷¹.

Tablo 10. 1924-1927 Yılları Arası Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin Harcamaları

	Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine Gönderilen Tutar	Çeşitli Yardım ve İdari Masraflar
1924		
01.01.1924- 31.12.1924	660.084,50	188.895,10
1925		
01.01.1924- 31.12.1924	414.500	586.586
1926		
01.04.1926- 01.12.1926	203.713	117.927,50
1927		
01.01.1927- 31.03.1927	X	43.225
01.04.1927- 30.06.1927	235.467	150.921,50

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası ve Murat-Gül Uluğtekin, **a.g.e.**, s. 487

Tablo 10’da belirtilmiş olan verilere göre Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti, 1 Ocak-31 Aralık 1924 tarihleri arasında toplam 848.979,60 lira harcama yapmıştır. Bu harcamaların %77,75 Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine ödeme şeklini gerçekleştirmişken %22,25’i de çeşitli yardım ve idari masraflar için kullanılmıştır.

1 Ocak-1 Mart 1924 tarihleri arası Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için yeni bina satın alınmıştır. Bunun içinde toplam 538.065 kuruş harcanmıştır³⁷².

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve diğer şubelerinin hizmetleri sonucunda 1923 ve 1924 yılları arasında 34.567 lira gelir elde edilmiştir. Cemiyeti, ihtiyacı olan pek çok insana yardım etmiş; aynı zamanda esir düşmüş olanlara, evi yanmış kişilere ve evsiz kişilere de elinden geleni yapmışlardır. Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine de 8.351 lira tutarında bir ödeme gerçekleştirilmiştir³⁷³. Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyeti 1925 yılına gelindiğinde masraflar için 586.586 kuruş harcama yapmışken Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine de 414.500 kuruş göndermiştir³⁷⁴.

³⁷¹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 229.

³⁷² *THAM*, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1761. 3 Nisan 1924 tarihinde yayınlanmış olan Ertuğrul gazetesi ise “*Hilâl-i Ahmer’in Yeni Binası*” başlığı adı altında Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bu binayı beş bin yüz lira karşılığında satın almış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bkz. *Ertuğrul Gazetesi*, 3. Nisan 1340/3 Nisan 1924, nr. 740, s. 1.

³⁷³ *THAM*, nr. 49, 15 Eylül 1925, s. 2426.

³⁷⁴ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 487.

İzmit Hilâl-i Ahmer Şubesi, 31 Aralık 1924 yılına kadar Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi ve Kocaeli Merkezine 65.771 kuruş göndermiş, idari masraflar içinde 4.381 kuruş ödeme gerçekleştirmiştir³⁷⁵.

Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1924 tarihinde ocak ayından 1 Eylül'e kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 95.782 kuruş göndermiştir. 1 Haziran'dan 1 Eylül'e kadar da idari masraflar için 500 kuruş harcama yapmıştır³⁷⁶. 1925-1926 yılları arasında, 1 Ocak 1925'ten 30 Haziran 1926'ya kadar Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 14.647 kuruş gönderilmiştir³⁷⁷.

Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi, kurulduğu tarihten 16 Ağustos 1925'e kadar 60.832 kuruş gelir elde etmiş olup bunun 11.528 kuruşunu cemiyetin gerekli ihtiyaçları için harcamıştır³⁷⁸.

Mustafakemalpaşa Şubesi, 1924 yılında Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine iki defa para göndermiştir. Bu gönderilenlerin ilki 1 Nisan ve 30 Haziran tarihleri arasında gerçekleşmiş olup toplam 30.000 kuruştur. Diğeri de 1 Ekim'den 1 Aralık tarihleri arasında gerçekleşmiş olup toplam 40.000 kuruştur³⁷⁹. Çeşitli ve idari masraflar içinde 1924 yılında toplam 27.401 kuruş harcanmıştır³⁸⁰. Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 1925 yılında 4.920 kuruş,³⁸¹ 1926 yılına gelindiğinde de 1 Ocak'tan 30 Haziran'a kadar 52.000 kuruş gönderilmiştir³⁸². Yine aynı başta idari masraflar olmak üzere diğeri harcama tutarı da 8.278 kuruş olmuştur³⁸³.

Orhaneli Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Şubesi, açıldığı tarihten 1 Aralık 1924 tarihine kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 10.000 kuruş, Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine de 197.578 kuruş göndermiştir. Cemiyet adına ihtiyaç duyulan masraflar içinde 12.339 kuruş harcanmıştır³⁸⁴. 1925 yılına gelindiğinde de 1 Aralık'tan 31 Ocak'a kadar 7.894 kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiş, 647 kuruş da idari masraflar için harcanmıştır³⁸⁵. 1926 yılında ise 1 Temmuz-31 Aralık tarihleri arasında toplam 37.000

³⁷⁵ THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2068.

³⁷⁶ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1750.

³⁷⁷ THAM, nr. 59, 15 Temmuz 1926, s. 2888; THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2930.

³⁷⁸ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 490.

³⁷⁹ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1758; THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2083.

³⁸⁰ THAM, nr. 39, 15 Kasım 1924, s. 1758; THAM, nr. 40, 15 Aralık 1924, s. 1818; THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2083.

³⁸¹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 487.

³⁸² THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3041.

³⁸³ THAM, nr. 62, 15 Ekim 1926, s. 3041; THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3267.

³⁸⁴ THAM, nr. 44, 15 Nisan 1925, s. 2067.

³⁸⁵ THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 2933. 1925 yılı Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 7204 kuruş gönderilmiş olduğunu belirtmiştir. Bkz. Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 487.

kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir³⁸⁶. 1 Ekim-31 Aralık 1926 tarihleri arasında da 334 kuruş genel masraflar için harcanmıştır³⁸⁷. Orhaneli kazasına bağlı Harmancık nahiyesinde açılmış olan Hilâl-i Ahmer Şubesi de 1924 yılında 1 Ocak-1 Ekim tarihleri arasında Bursa Şubesine 3.056,50 kuruş göndermiştir. İdari masraflar içinde 2.390 kuruş harcamıştır³⁸⁸. 1925 yılında 2.000 kuruş Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine gönderilmiştir³⁸⁹.

Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1924 yılında Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 75.500 kuruş göndermiş, diğer masraflar için 225 kuruş harcamış ayrıca muhacirlere de 37.500 kuruş yardım yapmıştır³⁹⁰. Son olarak da İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi, 1 Temmuz 1926 tarihinden 30 Haziran 1927 tarihine kadar Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine 2.750 kuruş göndermişken, 2.767 kuruşu ise çeşitli yardımlar ve idari masraflar için harcamıştır³⁹¹.

Tablo 11. 1927 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kaza Şubelerinin Harcamaları

Tarih	Hilâl-i Ahmer Genel Merkezine Gönderilen Tutar	Çeşitli Yardım ve İdari Masraflar
Gemlik Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.07.1927-31.12.1927	25.475	2.107
İnegöl Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.07.1927-30.09.1927	1.800	17.416
İzmit Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.10.1927-31.12.1927	14.138	15.300
Karacabey Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.07.1927-01.12.1927	13.580	1.500
Mudanya Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.01.1927-31.12.1927	47.555	2.819
Mustafakemalpaşa Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.07.1927-31.12.1927	81.982	8.773
Orhaneli Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.01.1927-31.03.1927	X	3.379
01.10.1927-31.12.1927	50.978	6.628
Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.01.1926-31.12.1925 (Hata var)	10.469	7.490
01.07.1927-31.12.1927	3.535	160
Orhangazi Hilâl-i Ahmer Şubesi		
01.01.1927- 30.06.1927	X	1.154
01.07.1927-31.12.1927	35.000	25.989,25

Kaynak: Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuası

³⁸⁶ THAM, nr. 60, 15 Ağustos 1926, s. 3044; THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3270.

³⁸⁷ THAM, nr. 66, 15 Şubat 1927, s. 3270.

³⁸⁸ THAM, nr. 40, 15 Aralık 1924, s. 1820.

³⁸⁹ Murat-Gül Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 487.

³⁹⁰ THAM, nr. 47, 15 Temmuz 1925, s. 2219.

³⁹¹ THAM, nr. 75, 15 Kasım 1927, s. 3800.

SONUÇ

Ülkemizin en önemli sosyal yardım kurumlarında biri olan Kızılay, tarihin belirli dönemlerinde ismi değişmiş olsa da halkının her zaman yanında yer almıştır. Kurum, 11 Haziran 1868 tarihinde “*Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti*” adıyla kurulmuş olup 11 Nisan 1877 tarihine gelindiğinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını almıştır. 1923 yılında kurumun adı Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1935’te Türkiye Kızılay Cemiyeti ve 1947 yılına gelindiğinde ise Türkiye Kızılay Derneği isimleri değişmiştir. Günümüzde de bu isimle anılmaktadır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, kurulduğu tarihten itibaren bazı zaman dilimlerinde çalışmalarına ara vermek zorunda bırakılmıştır. Bu zorunlu aralara rağmen savaş, yangın, deprem gibi felaketler karşısında cemiyet yeniden örgütlenmiş, çok sayıda yaralı askerin ve halkın yardımına koşmuştur. Özellikle Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında faaliyet gösteren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çalışmalarını en üst düzeye çıkarmıştır.

1911 yılından sonra Hilâl-i Ahmer Cemiyeti faaliyetlerini İstanbul dışında, diğer vilayet ve kazalarda da gerçekleştirmek için çalışmalar başlatmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin bir şubesi de 4 Kasım 1911 tarihinde Bursa’da açılmıştır.

Tez konumuz olan Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, açıldığı günden itibaren insanlara yardım etme konusunda aktif rol üstlenmiştir. Hatta vakit kaybetmeksizin çalışmalarına başlayan Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyeleri, Hilâl-i Ahmer Nizamnamesi’nde belirtilmiş olan kurallar çerçevesinde vilayette Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetine bağlı olması şartıyla Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin açılmasını da sağlamıştır. Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti, vilayette İngiliz Salib-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılmış olan sanatevini 1914 yılında devralarak vakit kaybetmeksizin çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde ülkenin o zorlu savaş koşullarında çok sayıda asker için sargı bezi ve ihtiyaç duyulan ürünler dikilerek zamanında teslim edilmiştir.

Bursa Hilâl-i Ahmer Erkekler Cemiyetinin özverili çalışmalarının neticesinde kazalarında da cemiyetin şubeleri birer birer açılmaya başlamıştır. Mustafakemalpaşa Erkekler Şubesinin yanı sıra hanımlar şubesinin de açılmış olduğu tespit edilmiştir. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve şubeleri, açıldığı tarihten itibaren savaş sırası ve sonrasında yaralı askerlerin ve halkın yanında bulunarak onlara yardımcı olmaya

çalışmışlardır. Nitekim I. Dünya Savaşı sırasında vilayette Hilâl-i Ahmer adını taşıyan bir nekahethane açılarak çok sayıda cepheden yaralı olarak gelen çok sayıda askerin tedavisi yapılmıştır. Nekahethane için ihtiyaç duyulan malzemeler de genel merkezinden talep edilerek tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra cemiyetin askerî hastane açma girişimleri de olmuştur. Cemiyetin bu girişimiyle birlikte Gurebâ Hastanesi için yardımları da söz konusudur. Özellikle de vilayet Yunan ordusundan kurtarıldıktan sonra hastanenin eksik malzemelerini tamamlayabilme noktasında titizlikle çalışmıştır.

Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve kaza şubeleri sıklıkla sergi, konferans ve sinema gösterimleri düzenlemiştir. Bayram ve özel günlerde Hilâl-i Ahmer Çiçeği, rozet, kokart ve pul satışı yapılarak da cemiyetin gelirleri artırılmıştır. Cemiyet bu satışlardan elde etmiş olduğu bu gelirleri asker, halk, esir ve muhacirlerin ihtiyaçları doğrultusunda harcamıştır. Cemiyetin bu özverili çalımlarından dolayı da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Genel Merkezi tarafından çoğu zaman kendilerine teşekkür edilmiştir.

Bursa'da cemiyet üyelerinin çalışmalarının yanı sıra Bursa halkının da cemiyete önemli destekleri olmuştur. Halk çoğu zaman kendilerine destek olma ve bağış yapma konularında üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştır. Tarihin erken dönemlerinden itibaren dönemin yetkilileri tarafından genel merkez ve Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine para ya da kıymetli eşyalar gönderilerek bağışta bulunulmuştur. Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de kendilerine destek veren çok sayıda yurtsever halka teşekkür etmek için çoğu zaman dönemin gazetelerine teşekkür yazıları yazmıştır.

Halkın her daim desteğini kazanan Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kurulduğu andan itibaren elindeki imkânlarla asker, halk, esir ve muhacirlerin her zaman yanında olmuştur. Ülkenin o zorlu dönemlerinde onların yeme-içme, barınma ve sağlık giderlerinin karşılayabilme noktasında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Milli Mücadele ve sonrasında da özellikle vilayete gelmiş olan çok sayıda muhacire ev sahipliği yapmıştır. Muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için şubeleriyle beraber titizlikle çalışmalar yürütülmüştür. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise titizlikle yürütülmüş olan çalışmalarla beraber heyet üyeleri belirli günlerde bir araya gelerek toplantılar düzenlemişlerdir. Düzenlenmiş olan toplantı sonrasında gerektiğinde yeni heyet üyeleri seçilmiş veyahut cemiyet adına önemli kararlar alınmıştır.

Sonuç olarak Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti çok sayıda önemli çalışmalara imza atmış olmakla beraber Osmanlı Devletinden devralınan ve günümüze kadar da canlılığını koruyan nadir bir yardım kurum olarak devam etmektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BAO. DH.I.U.M. 98/1.24.2, BAO. DH.I.U.M. 98/1.24.1, BAO. DH.ID. 157/22.2, BAO. DH. ID. 157/22.1, BAO. DH.ID. 157/22.4, BAO. DH.ID. 157/22.3, BAO. DH.ID. 157/22.6, BAO. DH.ID. 157/22.5, BAO. DH.ID. 157/22.8, BAO. DH.ID. 157/22.7, BAO. DH. ID. 157/22.10, BAO. DH. ID. 157/22.9.

b. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA. 30.18.1.1.8, BCA. 30.18.1.1.9, BCA. 30.18.1.1.7, BCA. 80.18.1.1.15.57.14.1.

c. Genelkurmay ATASE Arşivi

ATASE Arşivi, İSH, 67-2.

d. Kızılay Arşivi

KA. 209/73, KA. 155/1, KA.192/101, KA. 156/15, KA. 156/69, KA. 156/96, KA. 156/96-1, KA. 156/130-1, KA. 44/161, KA. 209/73, KA. 1394/134-2, KA. 1394/134-3, KA. 1394/134, KA. 165/31-4, KA. 165/31-3, KA. 156/17, KA. 156/7, KA. 156/121-2, KA. 156/26, KA. 156/28, KA. 156/31, KA. 156/32, KA. 156/40-1, KA. 156/107, KA. 156/44, KA. 156/51, KA. 156/57, KA. 156/58, KA. 156/59, KA. 156/62, KA. 156/68, KA. 156/66, KA. 156/70, KA. 193/262, KA. 156/121, KA. 156/123, KA. 331/4, KA. 336/1, KA. 193/183, KA. 331/3, KA. 156/27, KA. 156/35, KA. 156/120, KA. 79/57-2, KA. 79/57, KA. 79/50, KA. 79/52, KA. 79/99, KA. 102/1, KA. 78/149, KA. 14/66, KA. 157/161, KA. 167/99, KA. 156/114, KA. 167/99, KA. 344/35, KA. 14/399, KA. 79/145, KA. 27/16, KA. 27/24, KA. 27/136-1, KA. 156/90, KA. 158/59-1, KA. 158/155, KA. 157/45, KA. 209/127, KA. 209/4, KA. 1236/62, KA. 1401/84, KA. 1236/63, KA. 93/6, KA. 78/191, KA. 78/191-1, KA. 23/226, KA. 23/224, KA.23/224-1, KA. 207/12, KA. 207/13, KA. 13/45, KA. 73/53, KA. 645/177, KA. 73/232, KA. 403/1, KA. 403/2, KA. 403/5, KA. 403/6, KA. 403/4, KA. 403/7, KA. 403/8, KA. 403/8-1, KA. 403/9, KA. 403/9-1, KA. 403/10, KA. 403/10-1, KA. 156/167, KA. 156/164-1, KA. 612/38, KA. 28/314, KA. 78/20, KA. 88/168, KA. 73/76, KA. 73/76-1, KA. 73/76-2, KA. 73/76-3, KA. 73/76-4, KA. 73/76-5, KA. 73/76-6, KA. 73/76-7, KA. 78/200, KA. 78/223, KA. 156/18, KA. 156/18-1, KA. 1296/165, KA. 1296/171, KA. 344/38, KA. 344/58, KA. 304/255, KA. 692/139, KA. 692/139-3, KA. 821/1, KA. 821/1-1, KA. 821/1-2, KA. 821/1-3, KA. 821/1-4, KA. 821/1-5, KA. 304/174, KA. 664/44, KA. 692/97, KA. 692/132, KA. 820/263, KA. 820/293, KA. 692/68, KA. 692/137, KA. 821/2, KA. 697/101, KA. 697/104, KA. 816/182, KA. 816/182-3, KA. 12/347, KA. 12/347.3, KA.

12/347.4, KA. 12/347.5, KA. 313/114, KA. 252/65, KA. 252/111, KA. 101/275, KA. 74/160, KA. 252/117, KA. 93/151, KA. 394/4, KA. 28/314, KA. 74/179, KA. 74/232, KA. 1296/218-2, KA. 165/31, KA. 165/31-1, KA. 156/4-1, KA. 79/226, KA. 156/30, KA. 156/ 30-1, KA. 156/46, KA. 156/46-1, KA. 156/47, KA. 156/49, KA. 156/49-1, KA. 156/50, KA. 81/73, KA. 1353/224, KA. 1353/224-1, KA. 1353/224-2, KA. 156/100, KA. 204/61, KA. 156/38, KA. 156/36, KA. 156/29, KA. 171/47, KA. 171/48-2, KA. 171/48-3, KA. 171. 48/6a, KA. 171/48-4, KA. 171/48-5, KA. 171/48-6, KA. 171/47-3, KA. 171/48, KA. 171/48-1, KA. 171/48-1a, KA. 171/100, KA. 156/103, KA. 156/105, KA. 156/106, KA. 156/115, KA. 156/123, KA. 156/128, KA. 156/129, KA. 592/32, KA. 157/157, KA. 156/170, KA. 156/170-1, KA. 156/173, KA. 156/173-1, KA. 156/175, KA. 156/175-1, KA. 79/107, KA. 156/54, KA. 156/54-1, KA. 156/97, KA. 156/101, KA. 156/102, KA. 156/112, KA. 156/165.

ADIVAR, Halide Edip, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Falih Rıfkı Atay ve Mehmet Asım Us. *İzmir'den Bursa'ya*, 3. Baskı, Atlas Kitapevi, İstanbul (t.y.).

AĞANOĞLU, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKALIN, Şükrü Haluk vd., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

AKGÜN, Seçil Karal-Murat Uluğtekin. *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Beyda Basımevi, Ankara, 2000.

AKGÜN, Seçil Karal-Murat Uluğtekin. *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, Ankara, 2020.

AKKILIÇ, Yılmaz. *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2008.

AKKILIÇ, Yılmaz. vd., “Türkiye Kızılay Derneği Bursa Şubesi”, *Bursa Ansiklopedisi*, C. I, Bursa Hakimiyet Gazetesi, 1987.

AKKOR, Mahmut. *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri Ve Esir Kampları*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, 2013.

ALTINTAŞ, Ahmet. *Belgelerle Milli Mücadele Döneminde Esirler*, Anekdot Kitaplar, 1. Baskı, Ankara–Haziran, 2008.

BAYKAL, Kazım. *Eski Türk Tababetinden Bursa Devlet Hastanesine Bursa Devlet Hastanesi 118. Yılında*, Der. Hüseyin Alagöz, Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneği, Bursa, 1986.

BEY, Canip. *Bursa'da İşgal Günlüğü (Bursa Vilayetinde Yunan Fecayii) 1920-1922*, Düşünce Kitapevi, İstanbul, 2004.

BİLENSER, Erdoğan. *Prusia'dan Bursa'ya 8500 Yıldır Üreten Kent*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

BİRGÜL, Fatih Mehmet-Levent Ali Çanaklı. *Cenubi Marmara Havzası Bursa Vilayeti Coğrafyası*, Ankara, 2009.

BOZKURT, Nebi. "İpek", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXII, Ankara, 2020.

ÇAPA, Mesut. *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010.

ÇAPA, Mesut. "Kızılay", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara, 2002.

ÇETİN, Osman. *İlk Osmanlı Hastanesi Bursa Yıldırım Darüüşşifası (Bursa Mahkeme Sicillerine Göre)*, Göz Nuru Koruma Vakfı, İstanbul, 1984.

ÇUBUKÇU, Bayhan. *Yakın Dönem Bursa Sağlık Tarihi "Tıbbi Bitkiler, Sağlık Çalışanları, Eczacılık ve Tıp"*, Türk Dünya Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2021.

Documents Publiés à L'ocasion de la Guerre Européenne 1914-1917, Rapport de MM. Alfred Boissier et Dr. Adolphe Vischer sur leur inspection des camps de prisonniers en Turquie, Octobre 1916 à Janvier 1917, Douzième Série, Cenevre, Mart 1917.

DUNANT, Henry. *Solferino Hatırası*, Çev: Nermin Arpacıoğlu, Türk Kızılay Derneği, Ankara, 1964.

DÜZCÜ, Levent-Cemal Sezer. *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*, Türkiye Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2016.

EĞİLMEZ, M. Şükrü. *Milli Mücadele'de Bursa*, Haz: İhsan Ilgar, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1981.

ERKAL, Mehmet. "Arşın", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1991.

HALAÇOĞLU, Ahmet. *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

HÜLAGU, Orhan. *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

İLGÜREL, Mücteba. "Balıkesir", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992.

İRGİL, Ceyhun. “Kızılay”, *Bursa Sağlık Tarihi*, C. II, Hermes Matbaacılık, Ankara, 2017.

İRGİL, Ceyhun ve Şükrü Yıldırım. “Bursa Asker Hastanesi”, *Bursa Sağlık Tarihi*, C. I, Hermes Matbaacılık, Ankara, 2017.

İRGİL, Ceyhun, Çetin Tor ve Can Başaran. “Sağlık Kuruluşları Kamu Hastaneleri”, *Bursa Sağlık Tarihi*, C. I, Hermes Matbaacılık, Ankara, 2017.

İZGÖER, Zeki Ahmet ve Ramazan Tuğ. *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, 2013.

KAHYA, Esin ve Ayşegül D. Erdemir. *Bilimin Işığında Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000.

KAPLANOĞLU, Raif. *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*, Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul, 2006.

KAPLANOĞLU, Raif ve Ozan Kaplanoğlu. *Bursa'nın Göç Tarihi*, Arma Matbaacılık, Bursa, 2014.

KARAASLAN, Ziya Yusuf. *Tarihsel Süreci Ve İşleyişi Çerçevesinde Bursa Hamidiye Gurebâ Hastanesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 2021.

KEY, Hafize. *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti Topraklarındaki Esir Kampları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010.

KIZILYALIN, Arif Ahmet. *Bursa Kaplıcaları*, Kardeşler Matbaası, Bursa, 1969.

KURNAZ ŞAHİN, Feyza. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyo-Ekonomik Ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2012.

MCCARTHY, Justin. *Ölüm ve Sürgün*, Çev: Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnamesi, Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, İstanbul (t.y.).

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim II; İstanbul, 1332/1916.

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Tertip Edilen Takvim; İstanbul 1330/1914.

ÖMER, Besim. *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans*, Haz: İsmail Hacifettahoğlu, Türk Kızılay Derneği Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2010.

ÖZCAN, Leyla. "Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç İle Olan Münasebetleri", *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XXX, S. 3-4, İstanbul, 1965, ss. 609-563.

ÖZÇELİK, Mücahit. *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Yabancı Esirler*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Ankara, 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB, İstanbul, 1993.

PERK, Halûk. *Felaketlerin Umut Işığı Türk Kızılayı Halûk Perk Koleksiyonu*, Express Baskı, İstanbul, 2012, s. 161.

SARI, Nil vd., *Başbakanlık Osmanlı Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Devri'nde Kurulan ve Geliştirilen Hastaneler*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul, 2014.

SARI, Nil-Zuhal Özaydın. "Osmanlı Devletinde Sağlık ve Sosyal Cemiyetler ve Hemşirelik", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara, 2000, ss. 233-248.

SELİMOĞLU, İsmail. "Balkan Savaşları ve Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008.

SEZER, Cemal. "Milli Mücadele sonrası 13. Hilâl-i Ahmer Sağlık İmdat Heyeti'nin Bandırma, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) ve Karacabey'deki yardım faaliyetleri (1922-1923)", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXIV, S. 40, 2021, ss. 461-497.

SEZER, Cemal-Ömer Metin. *Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, 1. Baskı, Türkiye Kızılay Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2016.

TAŞKIN, Dilara. *Birinci Dünya Savaşı'nda Bursa Esir Kampı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2021.

TAŞKIRAN, Cemalettin. *I. Dünya Savaşında Türk Esirleri Ana Ben Ölmedim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

TEPEKAYA, Muzaffer-Kaplan Leyla. "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, Konya, 2003. ss. 147-202.

TETİK, Ahmet-Ertan Karapirirler. *Merhamet Güneşi Kızılay –Le Soleil De La Compassion “Hilal-i Ahmer 1912-1920”*, Türk Kızılayı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2015.

TINAL, Melih. *Op. Dr. Emin Erkul’un Milli Mücadele Anıları*, Zeus Yayınları, İzmir, 2011.

TOR, Çetin. *Bursa Tabip Odası Tarihi 1928-2013*, Bursa Tabip Odası Yayınları, Haziran, 2013.

TURAN, Hilal. “III. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XI, S. 2, 2019, ss. 123-142.

Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Dar-üs-sana’ası Eytam ve Eramil-i Şühedaya Muavenet, Ahmed İhsan Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1339/1923.

Türkiye Kızılay Derneği: 73 Yıllık Hayatı 1877-1949, Ankara, 1950.

ULUĞTEKİN, Murat ve M. Gül Uluğtekin. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Pulat Basımevi, Ankara, 2013.

YAVUZ, Yıldırım. “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C. VIII, S. 2, Ankara, 1988, ss. 123-142.

YÜCEER, Saime. *Bursa’nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920-11 Eylül 1922)*, T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa, 2001.

DİĞER KAYNAKLAR

Asri Türkiye Mecmuası

Ertuğrul Gazetesi

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası

Vakit Gazetesi

Yoldaş Gazetesi

Bursa Vilayeti Salnamesi 1927, Def’a 35, Vilayet Matbaası, Bursa, 1927.

1967 Bursa İl Yıllığı

Cumhuriyet’in 50. yılında Bursa İl Yıllığı 1973

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://kizilaytarih.org/dosya007.html> (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/112983>(ErişimTarihi:29.03.2022)

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/106996>(ErişimTarihi:29.03.2022)

<http://bursadazamandergisi.com/dergiler/bursada-zaman-sayi24-4751.html>

(Erişim Tarihi: 29.03.2022)

<http://kizilaytarih.org/galeri-pullar.html> (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

<http://kizilaytarih.org/dosya004.html> (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

<http://kizilaytarih.org/dosya004.html> (Erişim Tarihi: 29.03.2022)

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 03.05.2022)

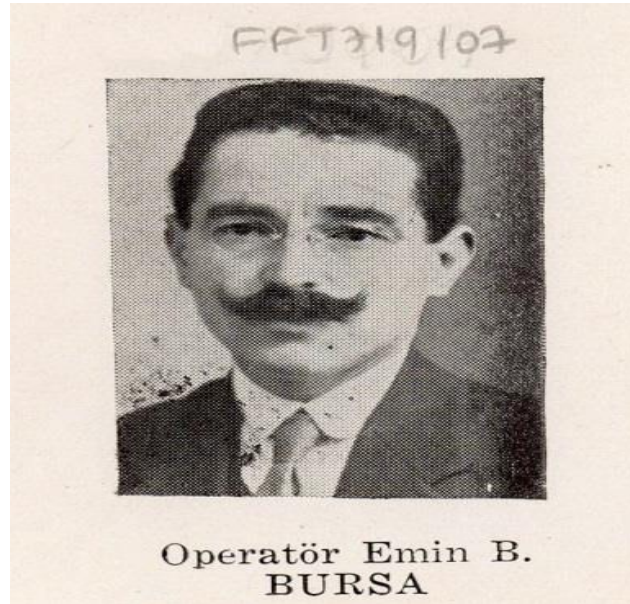
https://www.bursa.com/wiki/Kozanin_Tarihi(Erişim Tarihi: 05.05.2022)

EKLER

Sayfa

Ek 1: Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşunu Gösteren Kızılay Arşivi Belgesi	107
Ek 2: Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde Başkanlık Etmiş Olan Avukat Osman Nuri Bey ve Operatör Doktor Emin Bey	108
Ek 3: 1924 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Satın Aldığı Yeni Bina	109
Ek 4: Bursa'da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetine Bağlı Olan Sanat Evi.....	110
Ek 5: Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesinde Eğitimini Tamamlayıp Diploma Alan Hemşireler	111
Ek 6: 1926 Yılı Asri Türkiye Mecmuasında "Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Teşkilatı Başlıklı" Haber Yazısı	112
Ek 7: Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Bağlı Orhaneli Kazası Hilâl-i Ahmer Şubesi Heyeti.....	113
Ek 8: Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi.....	113
Ek 9: 7 Temmuz 1927 Tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Himaye Etfal Delegeleri İle Beraber İsmet Paşa'nın Bursa'yı Ziyareti ve Melahat Hanım Tarafından, İsmet Paşa'ya Hilâl-i Ahmer Namına Bir Bayrak ve Buket Taktim Edildiği Gösteren Fotoğraflar	114
Ek 10: Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin 5 Mart 1914 tarihinde Açıldığını Gösteren Kızılay Arşivi Belgesi	115
Ek 11: Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi Olarak Kullanılan Splandit Oteli	116
Ek 12: 2 Aralık-6 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Halkının Muhacirler İçin Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Yapmış Oldukları İsim Listesi ve Bağış Miktarı.....	117
Ek 13: 14 Aralık 1923 Tarihinden 20 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Nakit Para Bağışında Bulunan Kişilerin Listesi	118
Ek 14: 21 Aralık 1923 Tarihinden 31 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Nakit Para Bağışında Bulunan Kişilerin Listesi.....	119

Ek 2: Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde Başkanlık Etmiş Olan Avukat Osman Nuri Bey³⁹³ ve Operatör Doktor Emin Bey³⁹⁴

³⁹³ Feridun Fazıl Tülbentçi Koleksiyonu "Salt Araştırma" <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/24237>.

³⁹⁴ Feridun Fazıl Tülbentçi Koleksiyonu "Salt Araştırma" <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/19525>.

Ek 3: 1924 Yılı Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Satın Aldığı Yeni Bina³⁹⁵

[321] Bursa merkezimizin bu defa mübâya'a eylediği yeni binâ
Le nouvel immeuble récemment acheté et servant de local au Croissant-Rouge de Brousse

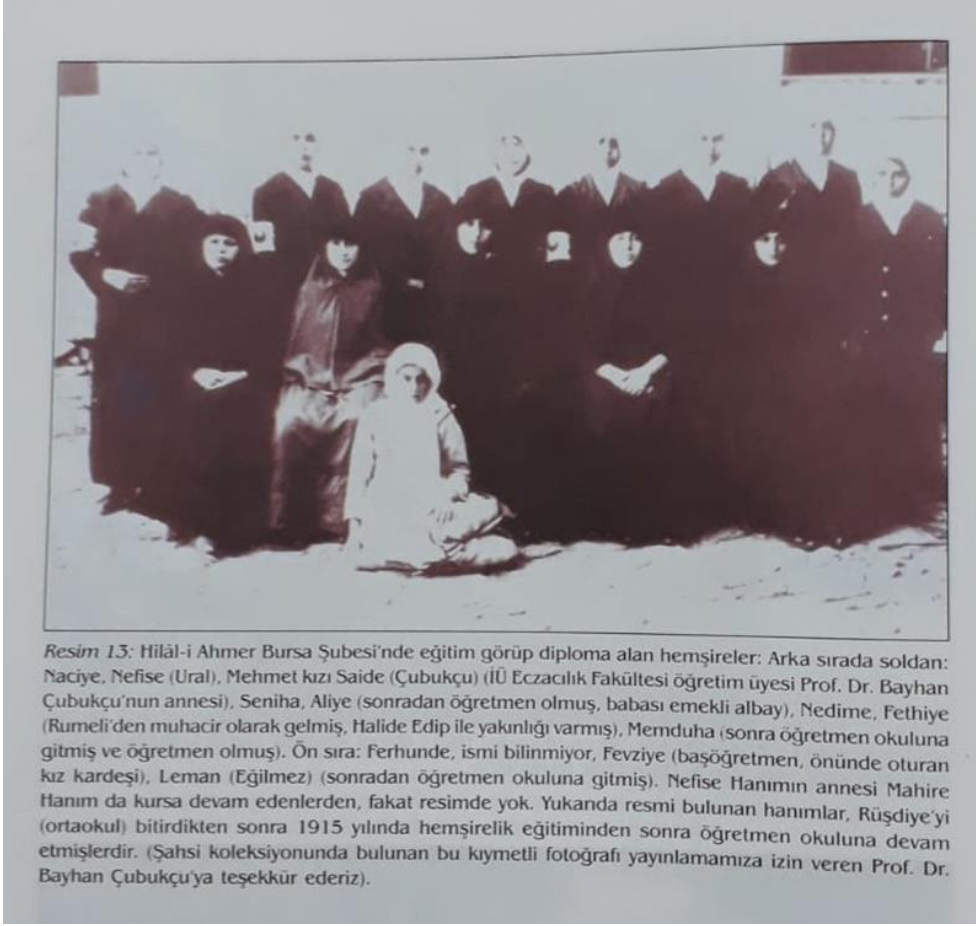
³⁹⁵ THAM, nr. 34, 15 Haziran 1924, s. 1404.

Ek 4: Bursa'da Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetine Bağlı Olan Sanat Evi³⁹⁶

³⁹⁶ O.H.A.C.H.M.T., 1330 (1914), s. 72.

Ek 5: Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesinde Eğitimini Tamamlayıp Diploma Alan Hemşireler³⁹⁷

Resim 13: Hilâl-i Ahmer Bursa Şubesi'nde eğitim görüp diploma alan hemşireler: Arka sırada soldan: Naciye, Nefise (Ural), Mehmet kızı Saide (Çubukçu) (İÜ Eczacılık Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bayhan Çubukçu'nun annesi), Seniha, Aliye (sonradan öğretmen olmuş, babası emekli albay), Nedime, Fethiye (Rumeli'den muhacir olarak gelmiş, Halide Edip ile yakınlığı varmış), Memduha (sonra öğretmen okuluna gitmiş ve öğretmen olmuş). Ön sıra: Ferhunde, ismi bilinmiyor, Fevziye (başöğretmen, önünde oturan kız kardeşi), Leman (Eğilmez) (sonradan öğretmen okuluna gitmiş). Nefise Hanımın annesi Mahire Hanım da kursa devam edenlerden, fakat resimde yok. Yukarıda resmi bulunan hanımlar, Rüşdiye'yi (ortaokul) bitirdikten sonra 1915 yılında hemşirelik eğitiminden sonra öğretmen okuluna devam etmişlerdir. (Şahsi koleksiyonunda bulunan bu kıymetli fotoğrafı yayınlamamıza izin veren Prof. Dr. Bayhan Çubukçu'ya teşekkür ederiz).

³⁹⁷ Nil Sarı-Zuhal Özyayın, "Osmanlı Devletinde Sağlık ve Sosyal Cemiyetler ve Hemşirelik", *Osmanlı Devleti'nde Sağlık Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara 2000, ss. 233-248.

³⁹⁸ Asri Türkiye Mecmuası, 1 Mayıs 1926, nr. 3, s. 28.

Ek 7: Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Bağlı Orhaneli Kazası Hilâl-i Ahmer Şubesi Heyeti³⁹⁹

Ek 8: Orhaneli Kazasına Bağlı Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesi⁴⁰⁰

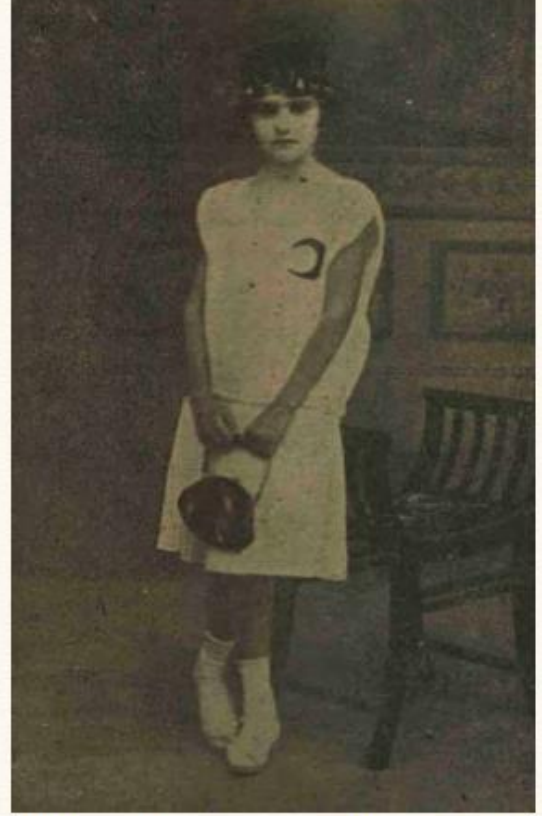
³⁹⁹ THAM, nr. 69, 15 Mayıs 1927, s. 3340.

⁴⁰⁰ THAM, nr. 81, 15 Mayıs 1928, s. 4215.

Ek 9: 7 Temmuz 1927 Tarihinde Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Himaye Etfal Delegeleri İle Beraber İsmet Paşa'nın Bursa'yı Ziyareti ve Melahat Hanım Tarafından, İsmet Paşa'ya Hilâl-i Ahmer Namına Bir Bayrak ve Buket Taktim Edildiği Gösteren Fotoğraflar⁴⁰¹

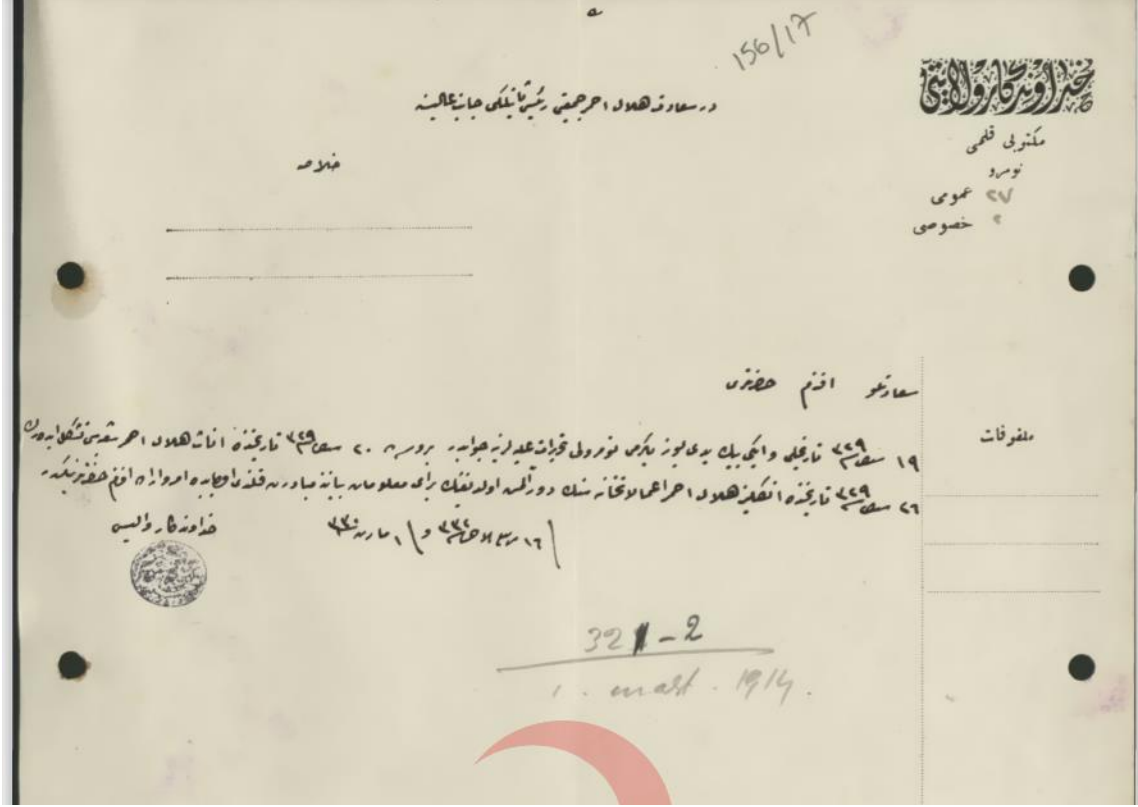
[Başvekil İsmet Paşa'yı ziyaret eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Himaye-i Etfal delegelerinden bir grup]
Groupe des délégation des Société du Croissant-Rouge et de la Protection de l'Enfance lors de la réception de S. E. İsmet Pacha

[510] Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin Bursa'yı teşriflerinde Hilâl-i Ahmer nâmına bir bayrak ile bir buket takdim eden Melâhat Hanım
Mlle. Melahat Hanoum, qui a emis à S. E. İsmet Pacha un drapeau et on bouquet, lors de son arrivée à Brousse

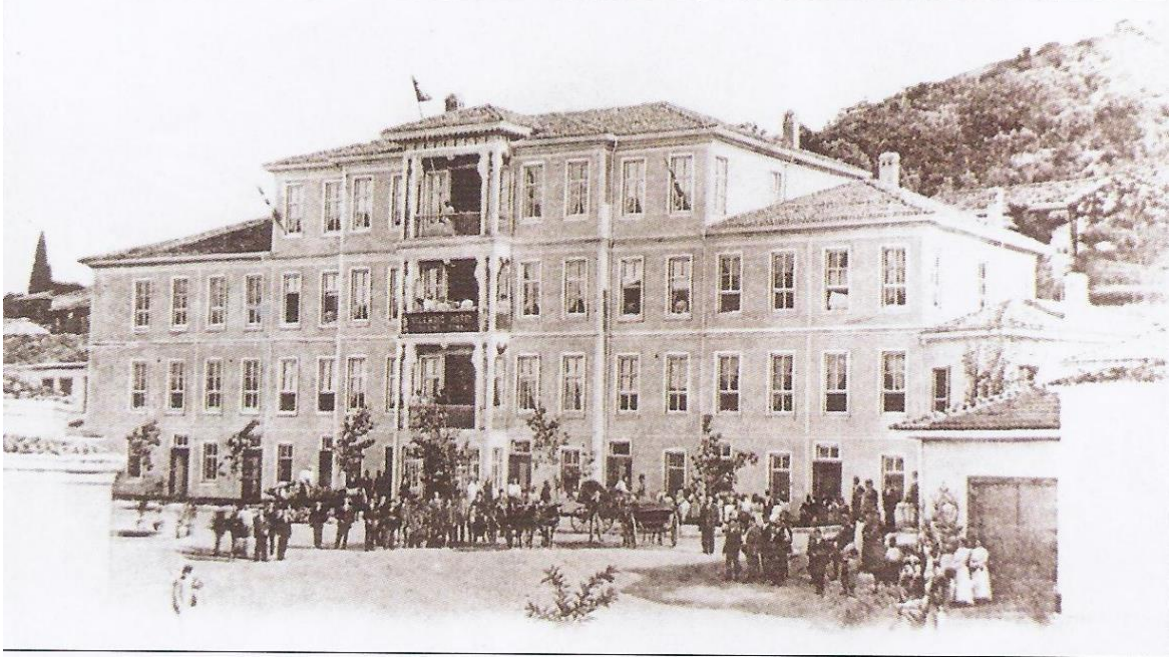
⁴⁰¹ THAM, nr. 72, 15 Ağustos 1927, ss. 3619-3620.

Ek 10: Bursa Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyetinin 5 Mart 1914 tarihinde Açıldığını Gösteren Kızılay Arşivi Belgesi⁴⁰²

⁴⁰² KA. 156/17.

Ek 11: Bursa Hilâl-i Ahmer Nekahethanesi Olarak Kullanılan Splandit Oteli⁴⁰³

⁴⁰³ Çetin Tor, *Bursa Tabip Odası Tarihi 1928-2013*, Bursa Tabip Odası Yayınları, Haziran 2013, s. 233.

Ek 12: 2 Aralık-6 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Halkının Muhacirler İçin Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Yapmış Oldukları İsim Listesi ve Bağış Miktarı⁴⁰⁴

İsmi	Bağış Yapılan Miktar (Kuruş)
Avukat Vekili Namık Cemal Bey	1.000
Okul Müdürü Abdullah Efendi	500
Okul Kâtibi Muhammet Rıza Efendi	400
Öğretmen İbrahim Efendi	300
Öğretmen Abdülkadir Efendi	200
Öğretmen Yusuf Efendi	200
Öğretmen Ramazan Efendi	200
Öğretmen Mustafa Efendi	200
Öğretmen Hasan Rüştü Efendi	200
Öğretmen Mustafa Sabri Efendi	200
Öğretmen Muhammet Naci Efendi	200
Öğretmen Ahmet Hamdi Efendi	150
Öğretmen Abdurrahman Efendi	100
Öğretmen Zahit Efendi	100
Öğretmen Mahmut Efendi	100
Öğretmen Ali Osman Efendi	100
Öğretmen Ahmet [?] Efendi	100
Öğretmen Vehbi Efendi	100
Öğretmen Ali Fahri Efendi	100
Öğretmen Ahmet Muhtar Efendi	65
Öğretmen Kemal Efendi	50
Öğretmen Tevfik Efendi	50
[?] Pazarından Giritli Terzi	25
Toplam	4.640

⁴⁰⁴ Ertuğrul Gazetesi, 10. Kânûn-ı Evvel 1339/10 Aralık 1923, nr. 705, s. 1.

Ek 13: 14 Aralık 1923 Tarihinden 20 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Nakit Para Bağışında Bulunan Kişilerin Listesi ⁴⁰⁵

İsmi	Bağış Yapılan Miktar (Kuruş)
Reyhan Paşa Erkekler Mektebi Heyeti Talimiye Bey ve Efendiler	500
Emekli Bir Albay	500
Yerkapı Mahallesinden Üçüncü Hanefi Efendi	500
Yerkapı Mahallesinden Yaymacı (Hırdavatçı) Hacı Kasım Efendi	250
Yerkapı Debbağ (Deri İşleyen) Hasan Efendi	250
Yerkapı Üçüncü Hacı Muhammet Ağa	250
Yerkapı Tuzcu Lokman Ağa	200
Yerkapı Debbağ (Deri İşleyen) Ömer Ağa	150
Yerkapı Dikici Hüseyin Efendi	150
Yerkapı Dikici Cabbar Usta	100
Yerkapı Tüccardan Muhammet Efendi	100
Yerkapı İmam Hacı Muhammet Efendi	100
Yerkapı Dikici Yunus Efendi	50
Yerkapı Bakkal Mahmut Efendi	50
Yerkapı Kunduracı Hakkı Efendi	50
Yerkapı İslam Ağa	50
Yerkapı Üçüncü Hüseyin Efendi	50
Yerkapı Zahireci Hacı Cemil Efendi	50
Yerkapı Emekli Abdi Efendi	50
Yerkapı Havacızadelerin? ... Şefik Efendi	50
Yerkapı Fırıncı Mustafa Efendi	50
Yerkapı Kalaycı Abdullah Ağa	10
14 Aralık 1923 tarihine kadar da elde edilmiş olan toplam bağış	28.810
Toplam	323.230

اول	یوم مذکورده آلا تورقه ساعت سکزده بلدیہ سالوننه تشریف ایلملری اعلان اولنور .	
عاز	یعنی ۳ کانون تانی ۳۴۰ نیشینه کون .	
برم	تعلیمی مجبوری کورولمش اولناسنه بناء جمعیت مزه منسوب بالجله اعضای محترمه تک	
اربا	یوم مذکورده آلا تورقه ساعت سکزده بلدیہ سالوننه تشریف ایلملری اعلان اولنور .	
هر	۱۴ کانون اول ۳۹ تاریخیندن ۲۰	
مد	کانون اول ۳۹ تاریخینده قدر بروسه هلال	
	اجر مرکزیه تبرعات تقدیه ده بولان ذوات	
	اسامی بروجه آتیدر :	
	غروش	
	اسامی متبرعین	
	میر آلا بلقدن متقاعد برذات طرفندن	۵۰۰
	یرقبو محله سندن اونجی حنی افندی	۵۰۰
	» دباغ عمر آغا	۱۵۰
اصر	» دیکچی جبار اوسته	۱۰۰
	» دباغ حسین افندی	۲۵۰
خ	» طوزجی لقمان آغا	۲۰۰
صکر	» اونجی حاجی محمد	۲۵۰
خانه	» دیکچی یونس افندی	۵۰
	» بقال محمود	۵۰
	» قوندره جی حقی	۵۰
	» دیکچی حسین	۱۵۰
	» اسلام آغا	۵۰
	» قالیچی عبدالله	۱۰
	۵۰۰ ریحان پاشا ذکور مکتبی هیئت تعلیمیہ سی	
	بک و افندیلر طرفندن	
خسته	یرقبو محله سندن یا تاجی حاجی قاسم افندی	۲۵۰
خانه	» اونجی حسین	۵۰
	» ذخیره جی حاجی جبل	۵۰
	» متقاعد عبدی	۵۰
	» خواجه زاده لک کیرا	۵۰
	جیسی شوقی افندی	
	» فرونجی مصطفی	۵۰
	» تاجاردن محمد	۱۰۰
قادرین	» امام حاجی محمد	۱۰۰
ط	یکون	۳۵۱۰
جاده	۱۴ کانون اول ۳۹ تاریخینده	۲۸۸۱۰
هر کو	قدر وقوع بولان تبرعات یکونی	
قبول	یکون عمومی	۳۲۳۲۰

⁴⁰⁵ Ertuğrul Gazetesi, 27. Kânûn-ı Evvel 1339/27 Aralık 1923, nr. 712, s. 2.

Ek 14: 21 Aralık 1923 Tarihinden 31 Aralık 1923 Tarihine Kadar Bursa Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Nakit Para Bağışında Bulunan Kişilerin Listesi⁴⁰⁶

İsim	Bağış Yapılan Miktar (Kuruş)
Harmancık Hilâl-i Ahmer Şubesinde Gönderilmiştir	9.700
Bursa Vakıflar Baştâibi Muhasebe Memuru Hacı Şükrü Bey	500
Bursa Vakıflar Esas Kâtibi Mustafa Efendi	200
Bayındırlık Bakanı Mühendisi Asıf Bey	200
Bayındırlık Baş Mühendisi Şefik Bey	250
Bursa Vakıflar Araştırma Memuru Kasım Efendi	150
Nafia Kısmı Mühendisi Saffet Bey	150
Merkez Bayındırlık Mühendisi Ömer Lütfi Bey	150
Bursa Vakıflar Masraf Kâtibi Hakkı Efendi	100
Bursa Vakıflar Gelir Kâtibi Hüseyin Sinan Efendi	100
Bursa Vakıflar Müdürü Nurettin Efendi	100
Bursa Vakıflar Başkâtibi Sabri Efendi	100
Bursa Vakıflar Veznedarı Şemsettin Efendi	100
Bursa Vakıflar Memuru Refik Efendi	100
Bayındırlık Genel Turuk (Yol) Mühendisi Muaveneti Ragıp Bey	100
Bayındırlık Genel Mühendis Yardımcısı Hüsnü Bey	100
Bayındırlık Turuk (Yol) Hususiye Mühendisi Hamdi Bey	100
Yerkapı Mahallesinden Eşraf Ağa	100
Yerkapı Mahallesinden İslam Ağa	100
Yerkapı Mahallesinden Tüccar Kâtibi Muhammet Efendi	100
Yerkapı Mahallesinden Çekirge Ahaze Askeri Şubesi Kâtibi Halil Şükrü Efendi	100
Kayabaşı Mahallesinden Erkâniharp Kaymakamı Celal Bey	100
Kayabaşı Mahallesinden Selanikli Ömer Efendi	100
Kayabaşı Mahallesinden Tahsildar Zekeriya Efendi	70
Kayabaşı Mahallesinden [?] Hazır Ağa	50
Kayabaşı Mahallesinden Bakkal Salih Efendi	50
Kayabaşı Mahallesinden İskender Ağa	50

⁴⁰⁶ Ertuğrul Gazetesi, 3. Kânûn-ı Sâni 1340/3 Ocak 1924, nr. 714, s. 2.

Kayabaşı Mahallesinden [?] Muhammet Efendi	50
Kayabaşı Mahallesinden Şeyh Muhammet Efendi	50
Kayabaşı Mahallesinden Hacı Mehmet Efendi	50
Kayabaşı Mahallesinden Tahsin Efendi	50
Yerkapı Mahallesinden Öğretmen Bahattin Efendi	50
Nafia Tark Hususiye Kondüktörü Turgut Bey	55
Nafia Tark Hususiye Kondüktörü Yusuf Bey	50
Bayındırlık Kayıt Tutan Ekrem Bey	50
Yerkapı Mahallesinden Yağcı Mustafa Efendi	50
Yerkapı Mahallesinden Sofuzade Nadir Efendi	50
Bursa Vakıflar Vergi Memuru Hüsnü Efendi	50
Bursa Vakıflar Vergi Memuru Cabbar Ağa	50
Bursa Vakıflar Nüfuz Katibi Halil Efendi	50
Bursa Evkaf Odacısı Naip Efendi	25
Yerkapı Mahallesinden Fırıncı Süleyman Efendi	10
Yerkapı Mahallesinden Havlucu Muhammet Efendi	5
20 Aralık tarihine 1923 kadar da elde edilmiş olan toplam bağış	32.320
Toplam	54.985

